

**ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА (ДЕРЖАВНА) АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ**

**ДОПОВІДЬ
ПРО СТАН НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО
СЕРЕДОВИЩА В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ
У 2024 РОЦІ**

**Харків
2025 р.**

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АТ	– акціонерне товариство
БСК	– біохімічне споживання кисню
ВАТ	– відкрите акціонерне товариство
ВО	– виробниче об'єднання
ВТ	– відкрите товариство
ВУВГ	– виробниче управління водного господарства
ВУВКГ	– виробниче управління водоканалізаційного господарства
КВВКП	– комунальне виробниче водоканалізаційне підприємство
ГДК	– гранично допустима концентрація
ДВУ	– державне-виробниче управління
ДІВ	– джерело іонізуючого випромінювання
ДКП	– державне комунальне підприємство
ДЛГО	– державне лісогосподарське об'єднання
ДП	– державне підприємство
ЄДРПОУ	– єдиний державний реєстр підприємств організацій установ
ЗАТ	– закрите акціонерне товариство
ІЗА	– індекс забруднення атмосфери
ІЗВ	– індекс забруднення води
НПП	– національний природний парк
КБО	– комплекс біологічної очистки
ПАТ	– публічне акціонерне товариство
ПрАТ	– приватне акціонерне товариство
ПЗРВ	– пункт захоронення радіоактивних відходів
ПЗФ	– природно-заповідний фонд
ПСЗ	– пункт спостереження
ПГ	– парникові гази
РАВ	– радіоактивні відходи
РЛП	– регіональний ландшафтний парк
СГЯ	– стихійні гідрометеорологічні явища
смт	– селище міського типу
у.п.	– умовного палива
ТЕС	– теплова електростанція
ТОВ	– товариство з обмеженою відповідальністю
ХСК	– хімічне споживання кисню

ЗМІСТ

Вступне слово.....	7
1. Загальні відомості	8
1.1 Географічне розташування та кліматичні особливості території області.....	8
1.2. Соціальний та економічний розвиток території області.....	8
2. Атмосферне повітря.....	11
2.1. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря.....	11
Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря.....	11
Основні забруднювачі атмосферного повітря (за видами економічної діяльності)	14
2.2 Транскордонне забруднення атмосферного повітря.....	15
2.3. Якість атмосферного повітря в населених пунктах.....	17
2.4. Стан радіаційного забруднення атмосферного повітря	19
2.5. Вплив забруднюючих речовин на здоров'я людини та біорізноманіття.....	21
2.6. Державна політика та заходи у сфері поліпшення та відновлення стану атмосферного повітря.....	25
3. Зміна клімату.....	27
3.1. Тенденції зміни клімату.....	27
3.2. Політика та заходи у сфері скорочення антропогенних викидів парникових газів та адаптації до зміни клімату.....	29
3.3. Політика та заходи у сфері охорони озонowego шару.....	32
4. Водні ресурси.....	33
4.1. Водні ресурси та їх використання.....	33
Загальна характеристика	34
Водокористування та водовідведення.....	34
4.2. Забруднення поверхневих вод.....	35
Скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти та очистка стічних вод	35
Основні забруднювачі водних об'єктів (за сферами діяльності).....	36
Транскордонне забруднення поверхневих вод	36
4.3. Стан поверхневих вод	36
Екологічний стан та потенціал масивів поверхневих вод.....	37
Хімічний стан масивів поверхневих вод.....	37
Мікробіологічна оцінка якості вод з огляду на епідемічну ситуацію.....	38
Радіаційний стан поверхневих вод	39
4.4. Екологічний стан Азовського та Чорного морів.....	39
4.5. Державна політика та заходи щодо поліпшення стану водних об'єктів.....	39
5. Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток природно-заповідного фонду та формування національної екологічної мережі.....	398
5.1. Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, формування національної екологічної мережі.....	39
Загальна характеристика.....	39
Загрози та вплив антропогенних чинників на структурні елементи екомережі, біологічне та ландшафтне різноманіття.....	40

Заходи щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття.....	41
Формування національної екомережі.....	42
Біобезпека та поводження з генетично модифікованими організмами.....	46
5.2. Охорона, використання та відтворення рослинного світу.....	46
Загальна характеристика рослинного світу	46
Охорона, використання та відтворення лісів та інших рослинних ресурсів.....	51
Охорона та відтворення видів рослин та грибів, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів.....	52
Охорона природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України.....	54
Охорона, використання та відтворення зелених насаджень.....	55
Інвазійні чужорідні види рослин у флорі в межах області.....	56
5.3. Охорона, використання та відтворення тваринного світу.....	57
Загальна характеристика тваринного світу	57
Стан і ведення мисливського господарства.....	58
Стан і ведення рибного господарства.....	59
Охорона та відтворення видів тварин, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів.....	61
Охорона, використання та відтворення водних біоресурсів.....	62
Інвазійні чужорідні види тварин у фауні в межах області.....	63
5.4. Природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні.....	64
Стан і перспективи розвитку природно-заповідного фонду.....	64
Водно-болотні угіддя міжнародного значення.....	67
Біосферні резервати та Всесвітня природна спадщина.....	67
Формування Смарагдової мережі.....	68
5.5. Еколого-освітня та рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду.....	69
5.6. Державна політика та заходи збереження біорізноманіття.....	72
6. Земельні ресурси та ґрунти.....	72
6.1. Структура та стан земель.....	72
Структура та динаміка основних видів земельних угідь	74
Стан ґрунтів.....	76
Деградація земель	80
6.2. Основні чинники антропогенного впливу на земельні ресурси та ґрунти.....	82
6.3. Державна політика та заходи у сфері охорони земель.....	82
Практичні заходи	83
Нормативно-правове, фінансове та інституційне забезпечення, міжнародне співробітництво.....	85
7. Надра.....	85
7.1. Мінерально-сировинна база.....	85
Стан та використання мінерально-сировинної бази.....	85
7.2. Система моніторингу геологічного середовища.....	86
Підземні води: ресурси, використання, якість.....	87
Екзогенні геологічні процеси.....	89
7.3. Дозвільна діяльність у сфері використання надр.....	89
7.4. Геологічний контроль за вивченням та використанням надр.....	89

7.5. Державна політика та заходи щодо геологічного вивчення та раціонального використання надр.....	89
8. Відходи.....	89
8.1. Структура утворення та накопичення відходів.....	89
8.2. Поводження з відходами (збирання, зберігання, утилізація та видалення).....	90
8.3. Транскордонне перевезення небезпечних відходів.....	93
8.4. Державна політика у сфері поведження з відходами.....	93
9. Екологічна безпека.....	95
9.1. Екологічна безпека як складова національної безпеки.....	95
9.2. Об'єкти підвищеної небезпеки.....	96
9.3. Радіаційна безпека.....	99
Стан радіоактивного забруднення території Харківської області.....	99
Поведження з радіоактивними відходами.....	99
Стан радіаційної безпеки у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення.....	100
9.4. Екологічна безпека на територіях, які зазнали впливу внаслідок збройної агресії проти України.....	100
Шкода, завдана земельним ресурсам.....	100
Втрати надр.....	102
Збитки, завдані водним ресурсам.....	102
Шкода, завдана атмосферному повітрю.....	102
Втрати лісового фонду.....	103
Збитки, завдані природно-заповідному фонду.....	103
9.5. Державна політика та заходи з забезпечення екологічної безпеки.....	104
10. Промисловість та її вплив на навколишнє природне середовище.....	106
10.1. Структура та обсяги промислового виробництва.....	106
10.2. Вплив на навколишнє середовище.....	107
Гірничодобувна промисловість.....	107
Металургійна промисловість.....	109
Хімічна та нафтохімічна промисловість.....	110
Харчова промисловість.....	111
10.3. Державна політика та заходи з екологізації промислового виробництва.....	111
11. Сільське господарство та його вплив на навколишнє природне середовище....	112
11.1. Тенденції розвитку сільського господарства.....	112
11.2. Вплив на навколишнє середовище.....	113
Внесення мінеральних і органічних добрив на оброблювані землі та під багаторічні насадження.....	113
Використання пестицидів.....	114
Зрошення та осушення земель.....	114
Тенденції в тваринництві.....	114
11.3. Органічне сільське господарство.....	115
11.4. Державна політика та заходи з екологізації сільського господарства.....	116

12. Енергетика та її вплив на навколишнє природне середовище.....	116
12.1. Структура виробництва та використання енергії	116
12.2. Ефективність енергоспоживання та енергозбереження.....	116
12.3. Вплив енергетичної галузі на навколишнє природне середовище.....	117
12.4. Використання відновлювальних джерел енергії та розвиток альтернативної енергетики.....	118
12.5. Державна політика та заходи щодо зменшення впливу енергетики на навколишнє природне середовище.....	118
13. Транспорт та його вплив на навколишнє середовище.....	118
13.1. Транспортна мережа Харківської області.....	118
Структура та обсяги транспортних перевезень.....	119
Склад парку та середній вік транспортних засобів.....	120
13.2. Вплив транспорту на навколишнє середовище.....	121
13.3. Державна політика та заходи щодо зменшення впливу транспорту на навколишнє середовище.....	123
14. Стале споживання та виробництво.....	124
14.1. Тенденції та характеристика споживання.....	124
14.2. Запровадження елементів сталого споживання та виробництва.....	126
15. Державне управління у сфері охорони навколишнього природного середовища.....	127
15.1. Національна та регіональна екологічна політика	127
15.2. Удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища.....	131
15.3. Державний нагляд (контроль) у сфері охорони навколишнього природного середовища.....	134
15.4. Виконання державних цільових екологічних програм.....	134
15.5. Державна політика у сфері моніторингу навколишнього природного середовища.....	135
15.6. Оцінка впливу на довкілля.....	137
15.7. Економічні засади природокористування.....	138
Економічні механізми природоохоронної діяльності	138
Стан фінансування сфери охорони навколишнього природного середовища.....	138
15.8. Технічне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки	140
15.9. Державне регулювання природокористування.....	141
15.10. Стан та перспективи наукових досліджень у галузі охорони навколишнього природного середовища.....	143
15.11. Участь громадськості в процесі прийняття рішень з питань, що стосуються охорони навколишнього природного середовища.....	145
15.12. Екологічна освіта та інформування.....	147
15.13. Міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища.....	150
Висновки.....	154

Вступне слово

Свідома сучасна людина має мати загальне уявлення про особливості екологічного стану та про основні напрями державної політики в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки.

Однією з умов сталого економічного і соціального розвитку області та України в цілому є охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів та збереження екологічної безпеки життєдіяльності населення.

У щорічній доповіді про стан навколишнього природного середовища в Харківській області у 2024 році (далі – РЕГІОНАЛЬНА ДОПОВІДЬ) наведено систематизовані дані щодо стану навколишнього природного середовища в області з характеристиками повітряного басейну, водних об'єктів, земельних ресурсів, рослинного і тваринного світу, проведено аналіз стану і використання природних ресурсів у порівнянні з попередніми роками.

Офіційну інформацію для підготовки РЕГІОНАЛЬНОЇ ДОПОВІДІ надали: Департамент житлово-комунального господарства та паливно-енергетичного комплексу, Департамент науки і освіти, Департамент культури і туризму, Департамент економіки і міжнародних відносин, Департамент агропромислового розвитку Харківської обласної державної (військової) адміністрації, Головне управління Держгеокадастру у Харківській області, Головне управління статистики у Харківській області, Північно – Східне міжрегіональне управління лісового та мисливського господарства, філія «Слобожанський лісовий офіс» ДП «Ліси України», Національний науковий центр «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н.Соколовського», Харківський регіональний центр з гідрометеорології, Державна екологічна інспекція у Харківській області, Регіональний офіс водних ресурсів у Харківській області, Управління Державного агентства з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм у Харківській області, Науково – дослідна установа «Український науково – дослідний інститут екологічних проблем», національні природні парки, що знаходяться на території області, та інші.

У підготовці матеріалів для РЕГІОНАЛЬНОЇ ДОПОВІДІ за 2024 рік брали участь фахівці Департаменту захисту довкілля та природокористування Харківської обласної державної (військової) адміністрації (далі – Департамент): Андрій Нерета – директор Департаменту – керівник авторського колективу, заступник директора Департаменту – Тетяна Михайличенко, керівники структурних підрозділів Департаменту – Оксана Колісник, Алла Стребкова, Олег Теремило, Дмитро Топчій.

1. Загальні відомості

1.1. Географічне розташування та кліматичні особливості території області

Харківська область розташована на північному сході України на території двох природних зон Лівобережної – лісостепу і степу у межах водорозділу, що відокремлює басейни Сіверського Донця і Дніпра.

Регіон є прикордонною територією та на півночі межує з Белгородською областю Російської Федерації, на сході – з Луганською, на південному сході – з Донецькою, на півдні – з Дніпропетровською, на заході – з Полтавською та на північному заході – з Сумською областями України. Площа території Харківщини складає 31 418,5 км², що становить 5,2 % території України, довжина із сходу на захід – 225 км, з півночі на південь – 210 км.

Рельєф Харківщини – хвиляста рівнина, яка розмежована річковими долинами, ярами та балками. Основні його риси визначаються приуроченістю території до басейнів рік Сіверського Донця (75 % території області) та Дніпра (25 % території).

Ріка Сіверський Донець – головна водна артерія Харківщини – є притокою Дону, на території області ця річка несе свої води протяжністю 375 км (загальна її довжина 1053 км). Її основні притоки на території області – ріки Оскіл, Уди, Берека, Харків, Лопань, Сухий Торець, Балаклійка, Вовча, Великий Бурлук.

Клімат Харківської області помірно континентальний. Формується він у результаті взаємодії трьох основних факторів: сонячної радіації, циркуляції атмосфери і характеру підстилаючої поверхні. Оскільки довжина території області з заходу на схід незначна і коливання висот невеликі, варіація клімату даної території не істотна.

В Харківській області достатньо сприятливі кліматичні умови, барвистий ландшафт і наявність цілющих мінеральних джерел, відноситься до областей із середнім рекреаційним потенціалом та входить до складу наддніпрянсько-слобожанського рекреаційно-туристичного району країни.

1.2. Соціальний та економічний розвиток території області

У ході війни на території області пошкоджено та знищено більше 30 тисяч об'єктів промисловості. Фактично з 850 промислових підприємств на початок війни на сьогодні їх залишилось близько 700. Крім того, пошкоджено чи знищено більше 700 об'єктів енергетики та 8000 кілометрів ліній електропередач.

За 2024 рік промисловими підприємствами області реалізовано продукції (товарів, послуг) на суму 224795,0 млн грн. Частка у загальнодержавному обсязі реалізованої промислової продукції області за 2024 рік складає 6,1 %. Індекс промислового виробництва за 2024 рік у Харківській області становить 104,1 % до 2023 року.

Рівень індексу промислової продукції більше 100 % демонструють, зокрема, виробництво харчових продуктів – 126,5 %; виробництво одягу – 203,9%; виробів зі шкіри та інших матеріалів – 119,7 %; виробництво паперу та паперових виробів – 132,9 %; металургійне виробництво – 129,6 %; виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування – 142,5 %; виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів – 253,8 %; машинобудування – 107,7%; виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів – 105,9 %.

У 2024 році було обстежено на наявність ділянок, забруднених мінами та вибухонебезпечними залишками війни, майже 24,1 тис. га земель сільськогосподарського призначення, які потребують розмінування, фактично розміновано 8,2 тис га.

Незважаючи на всі проблемні питання та наявні ризики, аграріями області за 2024 рік зібрано 2,4 млн тонн зернових та зернобобових культур, середня урожайність склала 35,4 ц/га, у тому числі пшениці – 1,3 млн тонн, середня урожайність – 36,9 ц/га. Зібрано 1,1 млн тонн соняшнику при середній урожайності 22,2 ц/га. Кукурудзи зібрано 0,8 млн тонн, середня урожайність склала – 39,2 ц/га.

Вирощеного врожаю зернових та олійних культур достатньо для задоволення внутрішніх потреб області, а також для часткової реалізації на експорт.

Через військову агресію Російської Федерації область втратила більше ніж 50% продукції тваринництва, а по деяких її видах втрати склали до 70 %.

По галузі тваринництва за 2024 рік у цілому по області вироблено 235,3 тис. тонн молока (на 9,9 % більше порівняно з 2023 роком), сільськогосподарськими підприємствами вироблено – 163,4 тис. тонн молока (на 15,2% більше).

Реалізовано худоби та птиці на забій (у живій вазі) усіма категоріями господарств 59,0 тис. тонн (на 33,5 % більше), сільськогосподарськими підприємствами реалізовано 33,0 тис. тонн (на 57,1 % більше).

Яєць вироблено усіма категоріями господарств 304,7 млн штук (на 18,8% більше), сільськогосподарськими підприємствами вироблено 164,8 млн штук (на 47,1% більше).

Поголів'я станом на 01.01.2025 в усіх категоріях господарств склало: великої рогатої худоби – 82,7 тис. голів (на 3,4% менше ніж було на 01.01.2024), у сільськогосподарських підприємствах – 53,3 тис. голів (на 2,0% менше), корів – 40,7 тис. голів (на 3,8% менше), у сільськогосподарських підприємствах – 21,5 тис. голів (на 2,7 % менше); свиней – 94,6 тис. голів (на 4,5 % більше), у сільськогосподарських підприємствах – 70,0 тис. голів (на 7,5 % більше); овець та кіз – 23,4 тис. голів (на 7,9% менше), у сільськогосподарських підприємствах – 3,1 тис. голів (на 8,8 % менше); птиці – 4807,6 тис. голів (на 4,6 % більше), у сільськогосподарських підприємствах – 1459,3 тис. голів (на 30% більше).

За 2024 рік експорт агропродукції з Харківської області склав 359,3 млн доларів США (51,5 % до загального обсягу експортованої продукції).

У цілому станом на 31.12.2024 загальний обсяг прямих іноземних інвестицій (наростаючим підсумком з початку інвестування), залучених в Харківську область, склав 592,3 млн доларів США (10 місце серед регіонів України).

Станом на 31.12.2024 в економіку Харківської області було внесено прямих іноземних інвестицій: з країн ЄС – 346,6 млн доларів США (58,5%), з інших країн – 245,7 млн доларів США (41,5%).

Структура прямих інвестицій за видами економічної діяльності Харківської області:

– на промислових підприємствах зосереджено 346,3 млн доларів США (58,5%);

- на підприємствах з оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – 77,4 млн доларів США (13,1%);
- в організаціях, що здійснюють операції з нерухомим майном – 44,8 млн доларів США (7,6%);
- в організаціях, що здійснюють діяльність у сфері інформації та телекомунікацій – 33,2 млн доларів США (5,6%);
- у підприємствах сільського, лісового та рибного господарства зосереджено 31,7 млн доларів США (5,4%).

За 2024 рік зовнішньоторговельний оборот товарами Харківської області склав 2500,8 млн доларів США та збільшився порівняно з 2023 роком на 7,7%.

Експортні поставки зменшились на 10,3% і склали 697,9 млн доларів США. Імпортні надходження збільшились на 16,8% і склали 1802,9 млн доларів США.

Зовнішньоторговельний оборот товарами Харківської області з країнами ЄС за 2024 рік склав 965,4 млн доларів США та зменшився порівняно з 2023 роком на 0,2%. Експорт до країн ЄС склав 389,3 млн доларів США та зменшився на 7,2%. Імпорт з країн ЄС склав 576,1 млн доларів США та збільшився на 5,1 %. Негативне сальдо склало 1105,0 млн доларів США (за 2023 рік також негативне – 766,2 млн доларів США). Коефіцієнт покриття експортом імпорту становив 0,39 (за 2023 рік – 0,50). Зовнішньоторговельні операції проводились із партнерами із 146 країн світу.

Обсяг роздрібною торгівлі, за даними Головного управління статистики у Харківській області, за 2024 рік становив 121035,2 млн грн. Індекс фізичного обсягу обороту роздрібною торгівлі області, у порівняльних цінах, у 2024 році до 2023 року становить 109,8%.

Незважаючи на складну ситуацію в Україні та Харківській області, викликану продовженням дії протягом 2024 року воєнного стану, споживчий ринок області мав тенденцію на відновлення. В регіоні працюють майже всі торговельні мережі, зокрема: «Клас», «Рост», «Харків», «Сільпо», «АТБ маркет», «Чудо-маркет», «Велмарт», «Посад», «Метро», «Орі маркет», «Аврора», «Єва», «Простор», «Епіцентр» та ін.

Також здійснюють роботу мережі невеликих продовольчих магазинів: «Кулиничі», «Салтівський м'ясокомбінат», «Хазар», «Агромол», «Кисет» тощо, ринки і торговельні майданчики, підприємства ресторанного господарства та сфери побутового обслуговування населення. Крім того, відкриваються нові крамниці продовольчих та непродовольчих товарів. Перебоїв з постачанням продукції в області не спостерігається.

За 2024 рік підприємствами області вироблено будівельної продукції на 25 799,2 млн грн (12,3% від загальнодержавного обсягу). Індекс будівельної продукції по Харківській області у 2024 році відносно до 2023 року складає 116,5%. У 2024 році введено в експлуатацію – 174,9 тис. кв. м, що становить 62,6% до 2023 року.

В умовах воєнного стану головним завданням було недопущення масового скорочення працівників та соціальний захист і працевлаштування безробітних.

Протягом 2024 року послуги Харківського обласного центру зайнятості отримували майже 43 тис. осіб, в тому числі 11 тис. ВПО. У 2024 році працевлаштовано майже 8 тис. безробітних, з них 1,9 тис. – внутрішньо переміщені особи; залучено до професійного навчання 2,4 тис. безробітних, 1 758 осіб отримали ваучери для здійснення перепідготовки та підвищення кваліфікації.

Незважаючи на бойові дії на території області, у 2024 році за рішеннями місцевих рад на організацію громадських та інших робіт тимчасового характеру було направлено з місцевих бюджетів територіальних громад області 7,3 млн грн, до тимчасових робіт залучено 6,7 тис. безробітних, що надало їм додаткову матеріальну підтримку.

Забезпечено активну інформаційно-консультаційну роботу серед роботодавців області з метою максимального використання діючих законодавчих компенсаторних механізмів, направлених на забезпечення зайнятості населення та ВПО. Зокрема, протягом 2024 року:

- 74 роботодавця області отримали компенсацію фактичних витрат зі сплати ЄСВ за працевлаштування окремих категорій населення та осіб, які перебували у статусі безробітного понад 6 місяців на загальну суму 1194,4 тис грн, що дозволило працевлаштувати 88 осіб;

- 52 роботодавця отримали компенсацію 50% фактичних витрат на оплату праці за працевлаштування 60 осіб на суму 931,4 тис грн;

- 44 роботодавця отримали компенсацію 50% мінімальної заробітної плати за працевлаштування 55 осіб на загальну суму 527,2 тис грн;

- 561 роботодавець отримав компенсацію витрат на оплату праці за працевлаштування 1557 ВПО, загальна сума до відшкодування склала майже 32 млн грн;

- 406 суб'єктів малого підприємництва отримали компенсацію фактичних витрат зі сплати ЄСВ за працевлаштування на нове робоче місце 650 зареєстрованих безробітних на суму 4 535,6 тис. грн;

- 79 роботодавців отримали компенсацію витрат на оплату праці 115 безробітним з числа ВПО на суму 6715,8 тис. грн.

Станом на 01.01.2025 в Харківській області розглянуто 1720 бізнес-планів на отримання мікрогрантів (єРобота), прийнято рішення про надання мікрогранту 599 особам, 544 особам профінансовано проект мікрогранту на суму 197 969,2 тис. грн.

2. Атмосферне повітря

2.1. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря

На сучасний стан забруднення атмосферного повітря Харківської області впливають викиди забруднюючих речовин від пересувних та стаціонарних джерел забруднення, а також щоденні викиди забруднюючих речовин через вибухи та пожежі внаслідок активних бойових дій на території регіону. Одночасно з цим, вимушене використання альтернативних джерел енергії (твердого палива, дизельгенераторів тощо) під час планових та аварійних відключень електропостачання також погіршує якість атмосферного повітря.

Основними стаціонарними забруднювачами атмосферного повітря у Харківській області залишаються Зміївська ТЕС ПАТ «Центренерго» (63,5% від загальної кількості викидів в регіоні), ПрАТ «Харківська ТЕЦ-5» (8,95%), об'єкти Філії Газопромислове управління «Шебелинкагазвидобування» АТ «Укргазвидобування» (більше 8%).

Переважну більшість викидів від пересувних джерел в Харківській області дає автомобільний транспорт, значно менше – виробничий транспорт.

Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря

За інформацією Головного управління статистики у Харківській області (попередні дані) викиди забруднюючих речовин та парникових газів від стаціонарних джерел у 2024 році становлять 20,5 тис.т, що на 18,3 тис.т менше ніж у 2023 році та на 2,7 тис.т менше ніж у 2022 році. Динаміка обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря за останні 3 роки наведена в таблиці 2.1.1.

Динаміка обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря за 2024 рік та два попередніх роки

Таблиця 2.1.1

Показники	2022 рік	2023 рік	2024 рік
1	2	3	4
Загальна кількість (одиниць) дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, виданих у поточному році суб'єкту господарювання, об'єкт якого належить до:	115	162	208
другої групи	22	33	67
третьої групи	93	129	141
Викиди забруднюючих речовин та парникових газів від стаціонарних джерел, тис. тонн	23,242, крім того, викиди діоксиду вуглецю 3100,000	38,829, крім того, викиди діоксиду вуглецю 3800,000	20,483, крім того, викиди діоксиду вуглецю 2900,000
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел у розрахунку на км ² , тонн	0,740	1,236	0,652
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел у розрахунку на одну особу, кг	...	...	...

(...) – Головне управління статистики у Харківській області повідомило, що у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, згідно з положенням пункту 1 Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» фізичні особи, фізичні особи-підприємці, юридичні особи під час воєнного стану або стану війни та протягом трьох місяців після його припинення мають право не подавати статистичну та фінансову звітність. Частина респондентів скористалася цим правом і не подали протягом 2022 – 2024 років статистичну звітність, зокрема і щодо стану навколишнього природного середовища.

Найбільшу частину із загальної кількості викидів забруднюючих речовин становлять:

діоксид та інші сполуки сірки – 6911,1 т (33,74%);
речовини у вигляді твердих суспендованих частинок – 4580,2 т (22,36%);
діоксид азоту – 2916,9 т (14,24%);
оксид вуглецю – 2445,4 т (11,94%).

Крім того, від стаціонарних джерел забруднення 253 підприємств регіону у 2024 році в атмосферу надійшло 2,9 млн т діоксиду вуглецю, або 75,6% до викидів у 2023 році.

Зміни в кількості підприємств, які мали викиди, та динаміку викидів забруднюючих речовин і парникових газів в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення по районах Харківської області у 2024 році наведено в таблиці 2.1.2.

Кількість викидів забруднюючих речовин і парникових газів в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення по районах Харківської області у 2024 році

Таблиця 2.1.2

Район області	Кількість підприємств, які мали викиди*		Кількість викидів*		
	всього, одиниць	у % до попереднього року	тонн	у % до попереднього року	збільшення/ зменшення проти 2023 року
Область-всього	349	97,2	20483,1	52,8	-18346,0
Богодухівський	48	104,3	1004,0	60,5	-655,6
Ізюмський	28	140,0	1521,3	49,6	-1547,7
Берестинський	30	93,8	1499,5	133,3	374,4
Куп'янський	9	81,6	448,0	85,2	-78,0
Лозівський	22	110,0	409,2	98,1	-8,0
Харківський	183	92,9	4219,0	61,9	-2598,0
Чугуївський	29	87,9	11382,1	45,1	-13833,0

(*) – Головне управління статистики у Харківській області повідомило, що дані наведено без урахування тимчасово окупованих РФ територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії. Інформація сформована на основі фактично поданих підприємствами звітів (рівень звітування становив 81,4%).

Динаміку викидів найпоширеніших забруднюючих речовин в атмосферне повітря по районах Харківської області наведено в таблиці 2.1.3.

Динаміка викидів стаціонарними джерелами в атмосферне повітря діоксиду сірки та діоксиду азоту в цілому по області та в розрізі районів Харківської області

Таблиця 2.1.3

Населені пункти, райони	2023 рік			2024 рік			Темпи зростання (зменшення) обсягів викидів у 2024 році до обсягів 2023 року, %		
	Обсяг викидів, тис.т	в тому числі		Обсяг викидів, тис.т	в тому числі		Всього	в тому числі	
		діоксид сірки	діоксид азоту		діоксид сірки	діоксид азоту		діоксид сірки	діоксид азоту
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Харківська область	38,838	18,358	4,034	20,4831	6,905	2,917	52,8	37,6	72,3
Богодухівський р-н	1,663	0,042	0,113	1,0039	0,0073	0,0616	60,5	17,8	54,6
Ізюмський р-н	3,074	0,005	0,469	1,5214	0,0075	0,1292	49,6	128,2	27,6
Берестинський р-н	1,125	0,014	0,050	1,4995	0,013,4	0,049	133,3	95,6	97,1
Куп'янський р-н	0,526	0,0001	0,010	0,448	0,0	0,0031	85,2	21,0	31,3
Лозівський р-н	0,417	0,003	0,0611	0,4092	0,0027	0,0611	98,1	91,9	100,1
Харківський р-н	6,817	2,508	1,455	4,219	0,441	1,2727	61,9	17,6	87,5
Чугуївський р-н	25,215	15,785	1,876	11,3821	6,4331	1,3402	45,1	40,8	71,4

Основні забруднювачі атмосферного повітря (за видами економічної діяльності)

Переважаюча частина викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря у 2024 році надійшла від підприємств, основним видом діяльності яких є постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (65,5%). Внески у загальні обсяги викидів добувної промисловості і розроблення кар'єрів становлять 10,3%, переробної промисловості – 8,2%. Вклад транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності дорівнює 5,9%.

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря у 2024 році за видами економічної діяльності

Таблиця 2.1.4

№ з/п	Види економічної діяльності	Обсяги викидів за регіоном	
		тис.т	відсотків до загального підсумку
1	2	3	4
Усього		20,4831	100,0
1	За видами економічної діяльності, у тому числі:		
1.1	Сільське, лісове та рибне господарство	1,0236	5,0
1.2	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	2,1191	10,3
1.3	Переробна промисловість	1,6798	8,2
1.4	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	13,4237	65,5
1.5	Водопостачання, каналізація, поводження з відходами	0,5377	2,6
1.6	Будівництво	0,0201	0,1
1.7	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	0,1199	0,58
1.8	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1,2257	5,9
1.9	Тимчасове розміщування й організація харчування	0,1397	0,7
1.10	Інформація та телекомунікації	0,0043	0,2
1.11	Фінансова та страхова діяльність	0,0001	0,0
1.12	Операції з нерухомим майном	0,0915	0,45
1.13	Професійна, наукова та технічна діяльність; освіта	0,0154	0,07
1.14	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,0033	0,02

№ з/п	Види економічної діяльності	Обсяги викидів за регіоном	
		тис.т	відсотків до загального підсумку
1	2	3	4
1.15	Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	---	---
1.16	Освіта	0,0164	0,08
1.17	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,0568	0,27
1.18	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,0049	0,02
1.19	Надання інших видів послуг	0,0011	0,01

Основні забруднювачі атмосферного повітря у 2024 році

Таблиця 2.1.5

№ з/п	Підприємство – забруднювач	Валовий викид, тонн
1	2	3
1.	Зміївська теплова електрична станція ПАТ «Центренерго»	10703,651
2.	ПрАТ «Харківська ТЕЦ-5»	1091,309
3.	Об'єкти Філії ГПУ «Шебелинкагазвидобування» АТ «Укргазвидобування»	988,946
4.	Комунальне підприємство «ХАРКІВСЬКІ ТЕПЛОВІ МЕРЕЖІ»	892,752
5.	Хрестищенське відділення з переробки газу Філії ГПУ «Полтавагазвидобування» АТ «Укргазвидобування»	618,524
6.	Пролетарське ВУПЗГ АТ «Укртрансгаз»	493,787
7.	ТОВ «ЗОРЯ»	431,866
8.	Філія «ТЕПЛОЕЛЕКТРОЦЕНТРАЛЬ» ТОВ «ДВ нафтогазовидобувна компанія»	387,322
9.	Комунальне підприємство «ВОДОЛАГА КОМУНСЕРВІС» НОВОВОДОЛАЗЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ	302,717

2.2. Транскордонне забруднення атмосферного повітря

Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (CLRTAP) – це міжнародний договір, спрямований на скорочення та запобігання забрудненню повітря, що виходить за межі державних кордонів. Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані є ключовою правовою та інституційною базою Організації Об'єднаних Націй. Вона була підписана у 1979 році у м. Женеві (Швейцарія) та стала першим міжнародним договором для сприяння розвитку політики чистого атмосферного повітря. Конвенція набула чинності для України 16.03.1983.

Основні положення Конвенції:

- **Скорочення викидів забруднюючих речовин:**

Країни-учасниці зобов'язуються скорочувати викиди основних забруднювачів повітря, таких як сірка, азот, летючі органічні сполуки та важкі метали.

- **Співпраця та обмін інформацією:**

Конвенція передбачає обмін даними про викиди, моніторинг забруднення повітря та розробку спільних програм.

- **Науково-технічне співробітництво:**

Країни-учасниці співпрацюють у галузі досліджень та розробки технологій для боротьби із забрудненням повітря.

Протоколи:

До Конвенції додаються протоколи, які конкретизують заходи щодо скорочення викидів певних забруднювачів, наприклад, Протокол 1998 року про важкі метали та Протокол 1998 року про стійкі органічні забруднювачі.

Значення Конвенції полягає у наступному.

- **Зменшення шкоди здоров'ю населення:**

Забруднене повітря може викликати респіраторні захворювання, серцево-судинні проблеми та інші проблеми зі здоров'ям.

- **Захист екосистем:**

Забруднення повітря може пошкоджувати ліси, водойми та інші природні території.

- **Підтримка сталого розвитку:**

Конвенція сприяє переходу до більш екологічно чистих технологій та зменшенню впливу на навколишнє середовище.

Статтею 1 Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані визначено, що «транскордонне забруднення повітря на великі відстані» означає забруднення повітря, фізичне джерело якого знаходиться повністю або частково в межах території, що перебуває під національною юрисдикцією однієї держави, і негативний вплив якого проявляється на території, що перебуває під юрисдикцією іншої держави, на такій відстані, що в цілому неможливо визначити частку окремих джерел чи груп джерел викидів.

Основну роль у транскордонному забрудненні практично завжди відіграють атмосферні викиди. Це пов'язано з тим, що саме в такому випадку найчастіше реалізуються можливості далекого, у тому числі транскордонного, переносу забруднюючих речовин. Так, масштабна російська агресія в Україні створила багато екологічних ризиків. Ворожі снаряди, які щодня влучають у критичну інфраструктуру та житлові будинки, спричиняють значні загоряння, у тому числі лісових та інших насаджень. Обстріли хімічних заводів та нафтобаз, промислових об'єктів, вибухи снарядів та пожежі мають безпосередній екологічний вплив на стан атмосферного повітря не лише України, а й інших країн.

Транскордонне перенесення забруднюючих речовин — це комплексна проблема, у сфері якої екологічна політика має науково-методичне та практичне застосування.

Звітування з цього питання знаходиться в компетенції Міндовкілля. У 2024 році Міндовкілля оприлюднило перший звіт про викиди та перенесення

забруднювачів за 2023 рік. Звіт містить комплексну інформацію, зібрану з Національного реєстру викидів та перенесення забруднювачів, включно з даними про викиди в атмосферу, водні ресурси та землю. Звіт охоплює широкий спектр даних та складається з декількох основних розділів. Інформація для розділу «Викиди забруднювачів в атмосферне повітря» збиралася за 60 показниками, що дозволяє детально оцінити стан повітряного середовища.

Підприємства, які підпадають під Закон України «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів», мають подавати відповідні звіти. Щоб полегшити роботу підприємствам, Міндовкілля у 2024 році спільно з експертами проєкту міжнародно-технічної допомоги APENA 2 розробило рекомендації, які допомагають як найкраще скласти звіти. Вони базуються на правилах Європейського Реєстру, але й враховують українське законодавство.

За два роки має відбутися запланована інтеграція Національного реєстру викидів та перенесення забруднювачів України до Європейського Реєстру «Guidance Document for the implementation of the European PRTR».

За інформацією Харківського регіонального центру з гідрометеорології у Харківській області спостереження за транскордонним переносом забруднюючих речовин в атмосферному повітрі не проводяться.

2.3. Якість атмосферного повітря в населених пунктах

На стан забруднення атмосферного повітря регіону впливає господарська діяльність людини – викиди в атмосферу забруднювачів зі стаціонарних джерел промислових підприємств та викиди від автомобільного транспорту.

Концентрація забруднювальних речовин в атмосферному повітрі залежить від загального обсягу викидів забруднювальних речовин, місцезнаходження і висоти джерел забруднення, рельєфу місцевості та метеорологічних умов.

Стан атмосферного повітря міста Харкова в значній мірі зумовлений викидами автотранспорту та якістю палива.

Проведення спостережень за забрудненням повітряного басейну міста здійснюється шляхом відбору проб атмосферного повітря за стандартними програмами на постах спостережень, розташованих в зонах проживання населення, зонах промислових підприємств та автомагістралях.

Лабораторія Харківського регіонального центру з гідрометеорології у 2024 році проводила спостереження за забрудненням атмосферного повітря на 10 стаціонарних пунктах міста. Відібрано і проаналізовано 49530 проб повітря. Пости у 2024 році працювали за повною програмою спостережень.

Індекс забруднення атмосфери міста (ІЗА) у 2024 році дорівнює 3,21.

У рейтингу комплексних індексів забруднення атмосферного повітря міст України, який складається за результатами спостережень гідрометеорологічних організацій у 35 містах України, місто Харків посів 30 місце (м. Кам'янське – 1 з показником ІЗА 13,9; м. Дніпро 12,2; м. Краматорськ – 3 (ІЗА дорівнює 11,3)).

Центральна геофізична обсерваторія імені Бориса Срезневського визначає, що при ІЗА менше, ніж 5,0, рівень забруднення вважається низьким; при ІЗА від 5,0 до 7,0 – підвищеним; від 7,0 до 14,0 – високим; від 14,0 та вище – дуже високим.

Адреси постів у м. Харкові:

№ 9 – вул. 23 Серпня, 34

- № 11 – пров. Закарпатський, 6
 № 12 – вул. Гвардійців Широнінців, 44 В
 № 13 – вул. Г'онти, 4
 № 16 – вул. Холодногірська, 4
 № 17 – ріг вул. Дерев'янка і Харківського шосе
 № 18 – просп. Байрона, 3
 № 19 – Салтівське шосе, 120
 № 21 – вул. 28-ї Гвардійської Бригади, 53
 № 24 – вул. Академіка Павлова, 46

Рівні забруднюючих речовин в атмосферному повітрі м. Харкова (середні значення) у 2024 році наведено в таблиці 2.3.1.

Рівні забруднюючих речовин в атмосферному повітрі
м. Харкова у 2024 році

Таблиця 2.3.1.

Назва забруднюючої речовини	Номер пункту спостережень	Річне середнє значення забруднюючої речовини	Зафіксовані перевищення граничних рівнів або цільових показників забруднюючих речовин	Зафіксована перевищення інформаційного або порогів небезпеки забруднюючих речовин
1	2	3	4	5
Пил	9	0.06	-	-
	11	0.05	-	-
	12	0.06	-	-
	13	0.10	-	-
	16	0.07	-	-
	17	0.07	-	-
	18	0.07	-	-
	19	0.07	-	-
	21	0.06	-	-
	24	0.07	-	-
Діоксид сірки	9	0.019	-	-
	11	0.017	-	-
	12	0.017	-	-
	13	0.017	-	-
	16	0.018	-	-
	17	0.015	-	-
	18	0.014	-	-
	19	0.019	-	-
	21	0.014	-	-
	24	0.019	-	-
Сульфати	24	0,00	-	-
Оксид вуглецю	9	1.0	-	-
	11	1.2	-	-
	12	1.1	-	-
	13	1.3	-	-
	16	1.2	-	-
	17	1.2	-	-
	18	1.5	-	-

	19	1.3	-	-
	21	1.3	-	-
	24	1.7	-	-
Діоксид азоту	9	0.04	-	-
	11	0.02	-	-
	12	0.02	-	-
	13	0.03	-	-
	16	0.03	-	-
	17	0.03	-	-
	18	0.03	-	-
	19	0.03	-	-
	21	0.02	-	-
	24	0.03		
Оксид азоту	13	0.02	-	-
Сірководень	21	0.001	-	-
Фенол	9	0.002	-	-
	13	0.002	-	-
	16	0.002	-	-
Сажа	18	0.03	-	-
Аміак	19	0.01	-	-
	24	0.01	-	-
Формальдегід	9	0.003	-	-
	11	0.002	-	-
	12	0.002	-	-
	16	0.003	-	-
	17	0.003	-	-
	18	0.002	-	-
	24	0.002	-	-

Аналізуючи матеріали спостережень за станом атмосферного повітря міста Харкова за 5 останніх років (за виключенням 2022 року), відзначається тенденція до погіршення по діоксиду сірки, аміаку, оксиду азоту, кадмію, залізу, міді, нікелю та цинку.

Намітилась незначна тенденція до покращення якості атмосферного повітря по пилю, оксиду вуглецю, свинцю та хрому.

Не змінився рівень забруднення по діоксиду азоту, фенолу, сірководню, формальдегіду та сажі.

2.4. Стан радіаційного забруднення атмосферного повітря

Стан радіаційної безпеки в Харківській області зумовлений наявністю підприємств, організацій та установ, що використовують радіаційно-небезпечні технології і речовини, а також їх впливом на обслуговуючий персонал, населення та навколишнє природне середовище.

На території Харківської області станом на 01.01.2025 знаходиться 247 підприємств, організацій та установ, які використовують джерела іонізуючого випромінювання (далі – ДІВ), у тому числі: в промисловості та науково-дослідних закладах – 82, лікувально-профілактичних установах – 165. Найбільш широке використання ДІВ в медичних закладах, які використовуються для променевої терапії та діагностики захворювань. Крім того, штучні ДІВ застосовуються у більшості галузей народного господарства, зокрема: в

сільському господарстві – для опромінення та дослідження зернових культур, у промисловості – для радіографічного та технологічного контролю (вимірювань ваги, кількості, щільності тощо), геофізичних досліджень свердловин, стерилізації продукції, наукових досліджень тощо.

До найбільш радіаційно-небезпечних об'єктів Харківської області відносяться: НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР «ХАРКІВСЬКИЙ ФІЗИКО-ТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ», ХАРКІВСЬКА МІЖОБЛАСНА ФІЛІЯ ДЕРЖАВНОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ПІДПРИЄМСТВА «ОБ'ЄДНАННЯ РАДОН», НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР «ІНСТИТУТ МЕТРОЛОГІЇ», ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ МЕДИЧНОЇ РАДІОЛОГІЇ ТА ОНКОЛОГІЇ ІМ. С.П. ГРИГОР'ЄВА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ МЕДИЧНИХ НАУК УКРАЇНИ», КОМУНАЛЬНЕ НЕКОМЕРЦІЙНЕ ПІДПРИЄМСТВО «ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ОНКОЛОГІЇ».

Суб'єктами діяльності вживаються заходи, спрямовані на покращення стану атмосферного повітря, зокрема, контроль за вентиляційними та повітроочисними пристроями щодо забезпечення захисту від радіоактивних забруднень повітряного середовища робочих приміщень і атмосферного повітря до встановлених рівнів, а також заходи направлені на запобігання незаконному обігу ДІВ з метою уникнення можливості їх втрати та потрапляння до місць доступних для населення, підвищення рівня радіаційної безпеки, забезпечення обліку ДІВ, контролю за їх зберіганням, місцезнаходженням і переміщенням.

Поводження з ДІВ у кожній галузі має свою специфіку та потребує захисту людей, які під час виконання своєї професійної діяльності знаходяться в сфері впливу іонізуючого випромінювання. Забезпечення радіаційного захисту людини і навколишнього природного середовища при використанні ДІВ є пріоритетним напрямом державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки.

Функції державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки на території Харківської, Полтавської та Сумської областей здійснює Східна інспекція з ядерної та радіаційної безпеки (на правах самостійного управління) Державної інспекції ядерного регулювання України (далі – Східна інспекція Держатомрегулювання). Діяльність Східної інспекції Держатомрегулювання спрямована на підвищення ядерної та радіаційної безпеки, запобігання радіаційних аварій та випадків ядерного тероризму на підконтрольній території.

У 2024 році на території Харківської області ДІВ у незаконному обігу, радіаційних інцидентів та інших подій, пов'язаних з втратою контролю над ДІВ, не виявлено. Радіаційних аварій на території Харківської області у 2024 році не зафіксовано.

Протягом 2024 року суттєвих змін з радіонуклідними ДІВ, пов'язаних з військовою агресією Російської Федерації, на території Харківської області не відбувалося. Стан радіаційної безпеки в області задовільний.

В Харківській області вимірювання рівня радіації проводиться Харківським регіональним центром з гідрометеорології. Результати вимірювань за 2024 рік наведено в таблиці 2.4.1.

Результати вимірювання рівня радіації по Харківській області за 2024 рік (мкР/год)

Таблиця 2.4.1

Пункти РМГО	МІСЯЦІ												Середньо- річний
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Золочів*	11	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	11	12
Харків	11	12	12	12	12	12	13	12	13	12	12	14	12
Богодухів	12	13	13	12	12	12	12	11	12	11	12	12	12
Коломак	11	11	11	11	10	11	11	11	11	12	11	12	11
Великий Бурлук	13	12	12	11	11	11	11	11	12	11	13	13	12
Печеніги	12	11	12	12	12	12	12	11	11	11	11	11	12
Слобожанське	13	13	13	13	14	13	14	12	13	12	12	12	13
Куп'янськ**	11	11	11	11	11	12	11	11	11	11	11	11	11
Берестин	11	11	11	11	12	11	12	12	11	11	11	11	11
Лозова	11	11	11	11	11	11	11	12	12	12	11	12	11
Ізюм	12	12	12	12	11	11	12	12	12	12	12	11	12
Середньомісяч- ний по області	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12

(*) – м. Золочів – спостереження поновлені з 03 січня 2023 року

(**) – м. Куп'янськ – спостереження поновлені з 10 липня 2023 року

2.5. Вплив забруднюючих речовин на здоров'я людини та біорізноманіття

Забруднюючі речовини – це речовини, які мають значний негативний вплив як на здоров'я людини, так і на біорізноманіття. Вони спричиняють різноманітні захворювання, зокрема, респіраторні, серцево-судинні, та неврологічні. Крім того, забруднення призводить до зниження біорізноманіття, порушення екосистем та зміни клімату.

Натепер налічуються тисячі забруднюючих речовин газоподібного стану, що потрапляють до атмосфери. Всі забруднюючі атмосферне повітря речовини більшою чи меншою мірою негативно впливають на здоров'я людини. Ці речовини потрапляють в організм людини переважно через систему дихання. Органи дихання страждають від забруднення безпосередньо, оскільки близько 50% часток домішок радіусом 0,01-0,1 мкм, проникаючих в легені, осідають в них. Проникаючі в організм частки викликають токсичний ефект, оскільки вони:

1. Токсичні (отруйні) по своїй хімічній або фізичній природі;
2. Служать перешкодою для одного або декількох механізмів, за допомогою яких нормально очищається респіраторний (дихальний) шлях;
3. Служать носієм поглиненої організмом отруйної речовини.

Оксид вуглецю. Концентрація CO, що перевищує гранично допустиму, приводить до фізіологічних змін в організмі людини, та навіть до летального кінця. Пояснюється це тим, що CO – виключно агресивний газ, що легко з'єднується з гемоглобіном (червоними кров'яними тельцями). При з'єднанні утворюється карбоксигемоглобін, підвищення (понад норму, рівною 0,4%) вміст якого в крові супроводжується:

- а) погіршенням гостроти зору і здатності оцінювати тривалість інтервалів часу;
- б) порушенням деяких психомоторних функцій головного мозку (при вмісті 2-5%);

в) змінами діяльності серця і легенів (при вмісті більше 5%);

г) головними болями, сонливістю, спазмами, порушеннями дихання і смертністю (при вмісті 10-80%).

Діоксид сірки (SO_2) і сірчаний ангідрид (SO_3) в комбінації із зваженими частками і вологою надають найбільш шкідливу дію на людину, будучи чинником розвитку астми, ураження бронхів, запалення легень та зниження функцій легень.

Оксиди азоту (перш за все, отруйні діоксид азоту NO_2), що з'єднуються за участю ультрафіолетової сонячної радіації з вуглеводнями (серед найбільшою реакційною здатністю володіють олефіни), утворюють пероксилацетилнітрат (ПАН) і інші фотохімічні окислювачі, у тому числі пероксибензоїлнітрат (ПБН), озон (O_3), перекис водню (H_2O_2), діоксид азоту.

Ці окислювачі – основні складові фотохімічного смогу, повторюваність якого велика в сильно забруднених містах, розташованих в низьких широтах північної і південної півкулі. Широко відомо, що в класифікації смогів існує, окрім Лондонського та Лос-Анджелеського, також Український смог, який об'єднує особливості перших двох і є найнебезпечнішим по наслідкам впливу на здоров'я людини та стан навколишнього середовища, зокрема згубно діє на рослинний покрив.

Всі окислювачі, в першу чергу ПАН і ПБН, викликають запалення очей, а в комбінації з озоном дратують носоглотку, приводять до спазмів грудної клітини, а при високій концентрації (понад $3\text{--}4\text{ мг/м}^3$) викликають сильний кашель і ослабляють можливість на чомусь зосередитися.

Неможливо не зауважити, також, щодо радіаційного впливу на здоров'я людини внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Деякі хімічні елементи радіоактивні: їх мимовільний розпад і перетворення на елементи з іншими порядковими номерами супроводиться випромінюванням. При розпаді радіоактивної речовини його маса з часом зменшується. Теоретично вся маса радіоактивного елементу зникає за нескінченно великий час.

Випромінювання радіоактивних речовин надають наступну дію на організм:

- ослабляють опромінений організм, уповільнюють зростання, знижують опірність до інфекцій і імунітет організму;
- зменшують тривалість життя, скорочують показники природного приросту із-за тимчасової або повної стерилізації;
- різними способами уражають гени, наслідки чого виявляються в другому або третьому поколіннях;
- надають кумулятивну (що накопичується) дію, викликаючи необоротні ефекти.

Крім того, вплив атмосферних забруднень поширюється і на рослинний, і на тваринний світ. Викиди промислових підприємств зумовлюють ураження всіх видів рослинності – декоративні і фруктові дерева, чагарники і ліси, сільськогосподарські культури і навіть трав'яний покрив. Токсичні речовини порушують структуру листя і погіршують обмін речовин.

Важливим є вплив атмосферних забруднень на хімічні процеси, що протікають при утворенні опадів. Це пов'язано із захопленням забруднювачів краплями і частками опадів. Основний ефект полягає в зниженні величини рН опадів внаслідок накопичення кислих сполук. Так, наприклад, кислий газ –

діоксид сірки може поєднуватися з водяною парою в атмосфері, утворюючи сірчисту кислоту та провокуючи ефект «кислотних дощів». Саме тому викиди діоксиду сірки пов'язують з прямими ризиками для біорізноманіття природних екосистем, оскільки «кислі сірчисті дощі» призводять до загибелі лісів та опустелювання територій, наслідком їх дії є хлороз (пожовтіння або знебарвлення листя) і карликовість.

Водночас, проблема забруднення атмосферного повітря як фактор впливу на громадське здоров'я та санітарно-епідемічне благополуччя населення регулюється, зокрема, Законом України «Про систему громадського здоров'я» (далі – Закон про СГЗ), що визначає відповідні права і обов'язки державних органів та органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб у цій сфері, встановлює правові та організаційні засади здійснення державного нагляду (контролю) у сферах господарської діяльності, які можуть становити ризик для санітарно-епідемічного благополуччя населення.

В частині першій статті 27 Закону про СГЗ зазначено, що атмосферне повітря у населених пунктах, у місцях масового відпочинку населення, рекреаційних зонах, а також повітря у житлових та виробничих приміщеннях, у закладах освіти, закладах охорони здоров'я та інших закладах, в інших місцях тривалого чи тимчасового перебування людей не повинно справляти шкідливий вплив на людину.

Фахівцями ДУ «Харківський обласний центр контролю та профілактики хвороб Міністерства охорони здоров'я України» здійснюється моніторинг забруднення атмосферного повітря з метою проведення оцінки ризиків для здоров'я та санітарно-епідемічного благополуччя населення регіону від забруднення довкілля. Дослідження проводяться в місцях проживання населення в зоні впливу автотранспортних магістралей, в місцях відпочинку населення та на межі санітарно-захисних зон підприємств.

Протягом 2024 року моніторингові дослідження проведені у 62 населених пунктах, із них у 44 сільських поселеннях, розташованих у 32 територіальних громадах (ТГ) області, та в м. Харків. Всього досліджено 13954 проби атмосферного повітря; перевищення гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин (ГДК) зареєстровані у 482 пробах (3,5%); виявлені перевищення вмісту пилу неорганічного, азоту діоксиду, ангідриду сірчистого, вуглецю оксиду, формальдегіду.

У структурі проб з перевищенням ГДК найбільшу частину становлять проби з перевищенням вмісту пилу (30,3%), вуглецю оксиду (22,4%), азоту діоксиду (19,9 %), ангідриду сірчистого (14,9%), формальдегіду (11,6%).

Як і у попередні роки, найвищий рівень забруднення атмосферного повітря спостерігається в місцях проживання населення в зоні впливу автотранспортних магістралей, де середній по області показник питомої ваги проб з перевищенням ГДК становить 5,1 %, а максимальні рівні вмісту пилу перевищують нормативи до 1,8 ГДК, ангідриду сірчистого – до 1,3 ГДК, азоту діоксиду – до 1,7 ГДК, вуглецю оксиду – до 1,4 ГДК, формальдегіду – до 1,4 ГДК. В м. Харків перевищення ГДК забруднюючих речовин на території житлової забудови в зоні впливу автотранспортних магістралей виявлені у 2,5 % від загальної кількості досліджених проб; максимальні рівні вмісту пилу перевищують нормативи до 1,2 ГДК, вуглецю оксиду – до 1,2 ГДК, формальдегіду – до 1,3 ГДК.

Окрім того, протягом вересня – жовтня 2024 року за результатами досліджень, проведених під час інтенсивного забруднення атмосферного повітря через масові пожежі в екосистемах та пилові бурі, виявлені перевищення гранично допустимих концентрацій пилу неорганічного в 20% досліджених проб.

На межі санітарно-захисних зон промислових підприємств Харківської області та м. Харкова проб з перевищенням ГДК не зареєстровано.

В місцях масового відпочинку населення проби з перевищенням ГДК також не реєструвались.

Забруднення атмосферного повітря хімічними речовинами може впливати на здоров'я населення, навіть якщо їх фактичні концентрації не перевищують допустимі рівні.

ДУ «Харківський ОЦКПХ МОЗ» на підставі даних, отриманих від Харківського регіонального центру з гідрометеорології, провів розрахунки ризиків для здоров'я населення від забруднення атмосферного повітря за методикою, затвердженою Міністерством охорони здоров'я України.

Оцінка неканцерогенних та канцерогенних ризиків за 2024 рік для міста Харків проведена по 9-ти пріоритетних забруднюючих речовинах: пил, діоксид азоту, діоксид сірки, сірководень, аміак, оксид вуглецю, фенол, формальдегід, сажа.

Неканцерогенні ризики.

Розрахований для кожної із вищезазначених речовин коефіцієнт небезпеки свідчить про допустимий вплив на здоров'я, за якого можливість розвитку у людини шкідливих ефектів при щоденному надходженні окремої речовини протягом життя несуттєва.

Разом з тим індекс небезпеки для суміші хімічних речовин, які комплексно впливають на органи дихання (пил, діоксид азоту, формальдегід, діоксид сірки, аміак, фенол), відповідає насторожуючому рівню ризику для здоров'я населення.

Формуванню такого рівня ризику сприяв високий вміст пилу в атмосферному повітрі під час пилових бур та пожеж в екосистемах, які неодноразово спостерігались на Харківщині протягом року.

Канцерогенні ризики.

Для розрахунку канцерогенного ризику проаналізовані середньорічні концентрації речовин, які мають канцерогенний потенціал - сажі та формальдегіду. Ці речовини провокують виникнення пухлин в різних органах, тому не чинять сумарний канцерогенний ризик.

Розрахований індивідуальний канцерогенний ризик для сажі та формальдегіду знаходиться на низькому (допустимому) рівні.

Зазначена оцінка ризиків характеризує період з 01.01.2024 по 31.12.2024 та може змінюватись в залежності від періоду спостереження.

Головним управлінням Держпродспоживслужби в Харківській області у 2024 році було розглянуто 328 документів, в яких обґрунтовуються обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами підприємств Харківської області, за результатами розгляду підготовлено 288 висновків щодо можливості та 40 (12,2 %) висновків щодо неможливості видачі дозволу на викиди.

В більшості випадків підставами для підготовки висновків щодо неможливості видачі дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами були:

відсутність відомостей щодо проведення підприємством відомчого лабораторного контролю за станом забруднення атмосферного повітря на межі санітарно-захисної зони;

недотримання підприємством нормативного розміру санітарно-захисної зони;

недотримання вимог «Інструкції про вимоги до оформлення документів, в яких обґрунтовуються обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами», затвердженої наказом Міндовкілля від 27.06.2023 № 448.

2.6. Державна політика та заходи у сфері поліпшення та відновлення стану атмосферного повітря

Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», який введено в дію з 1 січня 2020 року, визначено стратегічні цілі та завдання державної екологічної політики, спрямовані на покращення, зокрема, якості атмосферного повітря. Реалізація Основних засад (стратегії) державної екологічної політики дасть змогу поліпшити стан навколишнього природного середовища до більш безпечного для екосистем та населення рівня з урахуванням європейських вимог до якості навколишнього природного середовища.

Означеною стратегією визначено, що до 2030 року мають бути створені умови для декарбонізації енергетичного сектору, активного впровадження технологій енергозбереження та підвищення енергоефективності, збільшення виробництва енергії за рахунок відновлювальних та альтернативних джерел, впровадження найкращих наявних низьковуглецевих, ресурсозберігаючих технологій виробництва, а також сучасних будівельних технологій з тепло- та енергозбереження, що дасть змогу істотно зменшити обсяг викидів парникових газів та забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

Загальна встановлена електрична потужність об'єктів відновлюваної енергетики у 2024 році по Харківській області склала 72,23 МВт, що на 6,77 МВт більше ніж у 2023 році.

Крім того, на 126 одиниць збільшилася кількість сонячних електростанцій (далі – СЕС), на кінець 2023 року в області працювали 1059 СЕС.

Дотепер не працює мала ГЕС на Оскільському водосховищі, яка знаходиться на балансі КП «КОМПАНИЯ «ВОДА ДОНБАСУ», у зв'язку з бойовими діями та пошкодженням обладнання.

Обсяг виробництва електричної енергії об'єктами відновлювальної енергетики за 2024 рік в регіоні збільшився на 18,5% відносно показника 2023 року.

В Харківській області триває реалізація Національного плану скорочення викидів від великих спалювальних установок (далі – НПСВ). НПСВ було розроблено на виконання зобов'язань України перед Енергетичним Співтовариством (директива ЄС 2001/80/ЄС) та прийнято 8 листопада 2017 року відповідною постановою Уряду. Його мета – поступове скорочення викидів діоксиду сірки, оксидів азоту та пилу від великих спалювальних установок (номінальною тепловою потужністю 50 МВт і більше) до 31 грудня 2033 року.

НПСВ передбачає поступове виведення енергоблоків державних та 160 приватних ТЕС і ТЕЦ (оператори) в ремонт для будівництва очисного обладнання – електрофільтрів, сірко- та азотоочисток. Також, НПСВ встановлює обмеження річних граничних обсягів викидів щонайменше по одній із таких забруднюючих речовин: діоксиду сірки, оксидів азоту та пилу.

До операторів Харківської області, на спалювальних установках яких передбачено скорочення викидів зазначених забруднюючих речовин та впровадження заходів з будівництва очисного обладнання, відносяться: Зміївська ТЕС ПАТ «Центренерго», Філія «ТЕПЛОЕЛЕКТРОЦЕНТРАЛЬ» ТОВ «ДВ нафтогазовидобувна компанія», ПрАТ «ХАРКІВСЬКА ТЕЦ-5» та об'єкти Комунального підприємства «ХАРКІВСЬКІ ТЕПЛОВІ МЕРЕЖІ», а саме: ТЕЦ-3, ТЕЦ-4, котельні Павлового Поля та котельні Салтівського житлового масиву.

У 2024 році Зміївська ТЕС ПАТ «Центренерго» працювала з незначним навантаженням, що забезпечило виконання вимог НПСВ стосовно скорочення викидів по пилу, діоксиду сірки та оксидам азоту у повному обсязі.

За даними ПрАТ «Харківська ТЕЦ-5» у 2024 році підприємством перевищено встановлені НПСВ граничних валових викидів діоксиду сірки на 192,3 тонн внаслідок вимушеного використання мазуту (резервного палива) для забезпечення безпеки постачання електричної енергії споживачам Харківського регіону в умовах дії воєнного стану.

Перспективні плани підприємства передбачають впровадження ряду заходів із зниження рівня викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, але наразі роботи за цим напрямком призупинені у зв'язку із дефіцитом коштів на проведення аварійно-відновлювальних робіт по усуненню руйнувань і пошкоджень основних виробничих фондів та транспортної інфраструктури, що сталися внаслідок ракетних обстрілів.

КП «Харківські теплові мережі» повідомило, що в умовах воєнного стану підприємство зосереджено на проведенні ремонтно-налагоджувальних та відновлювальних робіт, а також на впровадженні системи децентралізації системи теплопостачання та її енергонезалежності.

За інформацією Філії «ТЕПЛОЕЛЕКТРОЦЕНТРАЛЬ» ТОВ «ДВ нафтогазовидобувна компанія» термін роботи великих спалювальних установок у 2024 році дорівнює 0.

Основними напрямками діяльності, спрямованої на покращення стану атмосферного повітря в Харківській області, є зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних та пересувних джерел викидів за рахунок впровадження заходів по охороні атмосферного повітря.

Тому, обов'язкова майбутня повоєнна модернізація зруйнованих підприємств та старих установок повинна базуватися на принципах «зеленого відновлення». Крім того, покращення стану атмосферного повітря в населених пунктах можливе за рахунок:

встановлення на кожному підприємстві автоматизованих систем контролю та онлайн-моніторингу викидів для спостереження в режимі реального часу за рівнем забруднення повітря у містах;

забезпечення зменшення інтенсивності руху автотранспорту в населених пунктах за рахунок будівництва нових транспортних розв'язок;

регулярного та якісного прибирання вулиць та автошляхів;

впровадження додаткових механізмів заохочень або стягнень до підприємств щодо вирішення питань впровадження на промислових підприємствах сучасних технологій очищення викидів забруднюючих речовин від основного технологічного обладнання та зменшення обсягів шкідливих викидів в атмосферне повітря, додаткового озеленення та благоустрою санітарно-захисних зон;

збільшення площі лісів, парків, скверів і зелених насаджень;
формування екологічної культури населення.

3. Зміна клімату

3.1. Тенденції зміни клімату

Клімат – це характерний для даної території багаторічний режим погоди, зумовлений сонячною радіацією, її перетворенням у діяльному шарі земної поверхні та пов'язаною з нею циркуляцією атмосфери та океанів. У кліматичну систему об'єднують атмосферу, гідросферу, літосферу, кріосферу та біосферу.

Кліматоутворювальні фактори - сонячна радіація, циркуляція атмосфери і океану мають глобальний масштаб.

До зовнішніх кліматоутворювальних факторів належать астрономічні та геофізичні. До астрономічних відносяться: світність Сонця, положення орбіти Землі у Сонячній системі і характеристики орбітального руху Землі, нахил її осі до площини орбіти і швидкість обертання навколо осі. Від цих факторів залежить, по-перше, розподіл сонячної енергії, яка надходить на верхню межу атмосфери, по-друге, гравітаційні впливи Сонця та планет Сонячної системи. Останні, змінюючись за часом, спричиняють припливи і відпливи, коливання характеристик орбітального руху й власного обертання Землі, що призводить до зміни енергії, яка надходить від Сонця до верхньої межі атмосфери. Геофізичні фактори – це розмір, маса Землі, власне гравітаційне й магнітне поля, внутрішнє тепло за рахунок геотермічних джерел і вулканізму.

До внутрішніх кліматоутворювальних факторів належать: фізико-хімічна структура атмосфери, маса атмосфери, маса й склад океану, особливості розподілу суходолу й океану, структура їх діяльного шару, рельєф поверхні суходолу.

Складові кліматичної системи перебувають у взаємозв'язку і складній взаємодії, яка характеризується прямими та зворотними зв'язками. Океанічні течії здійснюють міжширотний обмін тепла в океані, зокрема із тропічних у високі широти переносяться маси теплої води, з поверхні якої, особливо у холодну пору року, тепло переходить до атмосфери. Тим самим океан відіграє значну роль у формуванні поля температури в атмосфері і, як наслідок, особливостей її циркуляційних процесів. Атмосфера, у свою чергу, впливає на температуру поверхні океану.

Стан біосфери зумовлюється ресурсами тепла і вологи, які формуються внаслідок перетворення сонячної радіації у процесі взаємодії між складовими системи. З іншого боку, біосфера істотно впливає на стан кліматичної системи: рослинний світ значною мірою визначає відбивальну здатність планети, бере участь у процесах волого обміну, є основним джерелом кисню, регулює разом з океаном вміст вуглекислоти в атмосфері, формуючи її температурний режим.

Особлива роль належить антропогенній діяльності у результаті якої змінюються властивості окремих складових і, як наслідок, кліматичної системи у цілому.

Складність і неоднозначність зв'язків у кліматичній системі, постійна еволюція її компонентів з різною інерційністю є причиною багатьох кліматичних змін на планеті. Оскільки за одних і тих же зовнішніх умов на Землі може існувати кілька типів клімату, стан кліматичної системи визначається не тільки зовнішнім впливом, але й взаємодією між її складовими.

Клімат Харківщини має всі ознаки помірно континентального. Факторами, що впливають на клімат Харківської області, є також віддаленість від великих водних просторів і рівнинність території. Для кліматичних умов регіону характерне підвищення середньорічної і середньомісячної температур у напрямку з півночі на південь, але різниця між температурами окремих частин області незначна. Північно-східна частина області є самою холодною, а південно-східна – найбільш тепла.

Вся територія Харківщини належить до регіону з достатнім зволоженням.

За багаторічними даними, середньорічна швидкість вітру сягає 2,7 м/сек. Але протягом року швидкість вітру неоднакова.

Зміна клімату є реальністю. Сьогодні клімат на планеті змінюється і стає все більш гарячим і непередбачуваним ніж він був протягом двох тисячоліть. Якщо в найближчі роки не зміняться існуючі тенденції до кінця століття глобальна температура досягне найвищої відмітки. Вчені впевнено стверджують, що зміна клімату відбувається через вплив людини і саме людство несе відповідальність за забруднення та негативні зміни у кліматичному балансі планети.

Наслідками зміни клімату є небезпечні погодні катаклізми, різкі зміни погоди, паводки, повені, сильні вітри, зливи і дощі, град, посухи, що призводять до значних екологічних та економічних збитків у всьому світі. Питання щодо зміни клімату є однією з найбільш гострих проблем світової економіки і політики у контексті вироблення стратегій скорочення викидів парникових газів і поступового переходу до низьковуглецевого розвитку всіх секторів економіки і складових життєдіяльності людини.

2024 рік виявився найтеплішим за всю історію спостережень (1945–2024 рр.) Харківським регіональним центром з гідрометеорології. Середня річна температура повітря по Харківській області у 2024 році склала 11,2° тепла та виявилася майже на 3,0° вищою за середні багаторічні показники періоду 1991 – 2020 роки. Абсолютний мінімум температури повітря спостерігався у січні 2024 року, коли температура повітря знижувалася до 17,7–22,7° морозу. Абсолютний максимум температури повітря був відмічений у липні і становив 36,3–37,9° тепла.

Кількість опадів за 2024 рік дорівнює 339 мм (у 2023 році – 721 мм), що становить 61% річної норми опадів. Найбільша кількість опадів (390 мм, або 67%) норми випала в Берестинському районі, найменша (285 мм, або 53% норми) – в Лозівському.

Теплий період 2024 року на території Харківської області характеризувався як дуже посушливий.

3.2. Політика та заходи у сфері скорочення антропогенних викидів парникових газів та адаптації до зміни клімату

Питання кліматичної політики охоплює сектор енергетики і енергоефективність, зокрема сферу охорони довкілля, комунального господарства, сільського господарства та продовольства, будівництва та містопланування (в контексті адаптації до змін клімату), охорони здоров'я, водний, лісовий та транспортний сектор, земельні питання, управління відходами тощо.

Адаптація до зміни клімату – це пристосування природних чи людських систем до фактичних або очікуваних кліматичних впливів чи їхніх наслідків. Адаптація до зміни клімату може відбуватися на будь-якому рівні суспільства, від особистості до національного та міжнародного рівня. Заходи з адаптації до зміни клімату мають різні форми та формати і залежать від унікального контексту громади, країни чи регіону. Не існує універсального рішення.

У 1992 році під час міжнародного Саміту Землі у Ріо-де-Жанейро 154 країни визнали існування зміни клімату в результаті людської діяльності та прийняли рішення вести спільну роботу для обмеження глобального потепління. У цьому ж році була прийнята Рамкова конвенція ООН зі зміни клімату (РКЗК ООН), а з 1995 року сторони конвенції почали щорічно збиратися для прийняття спільних рішень на Конференції сторін (англ. *Conference of Parties*, або скорочено «COP»).

На Конференції сторін збираються представники кожної країни-підписанта РКЗК ООН: 196 країн світу, а також Європейський Союз, який бере участь як окремий член Конвенції. Окрім того, у Конференції беруть участь представники неурядових організацій, місцевих органів влади, наукової спільноти, молоді, бізнесу, профспілок та інших зацікавлених сторін.

Київський протокол – додатковий документ до Рамкової конвенції ООН зі змін клімату, підписаної в 1992 році, який почав діяти з 16 лютого 2005 року.

Паризька угода була підписана на Міжнародних кліматичних переговорах ООН (COP21) у 2015 році, через рік угода вступила в силу – відразу після того, як її схвалили 55 країн, що відповідають за понад 55% світових викидів парникових газів. Станом на середину 2022 року 193 країни (із 197 країн-учасниць Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату) ратифікували Паризьку угоду. Україна увійшла у двадцятку перших країн, які на державному рівні затвердили Угоду.

Головною метою Паризької угоди є утримання глобального потепління на Землі в рамках 2°C та докладання максимальних зусиль аби зупинити потепління на 1,5°C. Це означає, що людство має обмежити викиди парникових газів, що утворюються від спалювання викопного палива і спричиняють глобальне потепління.

Паризька угода передбачає зобов'язання країн щодо адаптації до зміни клімату. У 7 статті говориться про те, що адаптація до змін клімату є ключовим компонентом реагування на зміну клімату з метою захисту людей та екосистем. При адаптації мають враховуватися потреби країн, особливо найбільш вразливих до негативних наслідків зміни клімату.

Участь кожної окремої країни у досягненні світової мети визначається нею індивідуально, є добровільною та має назву «Національно визначений внесок» (англ. *nationally determined contribution*, або скорочено «NDC»). Однак, останні

аналітичні дослідження показують, що цілі зі скорочення викидів, які країни подали до Паризької угоди, не допоможуть утримати потепління в рамках 2°C, а навпаки сприятимуть подальшому зростанню середньої температури на планеті на 2,6°C – 4,0°C.

Міжнародні зобов'язання України, як сторони РКЗК ООН, передбачають здійснення і регулярне оновлення національних програм, що містять заходи із запобігання зміні клімату шляхом обмеження й скорочення антропогенних викидів парникових газів, захисту і підвищення якості поглиначів і накопичувачів, а також заходи зі сприяння адекватній адаптації до зміни клімату.

Центральним органом виконавчої влади, уповноваженим формувати та здійснювати державну політику у сфері зміни клімату, на цей час визначено Міндовкілля. Міндовкілля формує та реалізує державну політику щодо охорони атмосферного повітря, моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів з установок, розташованих на території України (далі – моніторинг, звітність та верифікація), а також регулювання озоноруйнівних речовин та фторованих парникових газів, охорони озонowego шару та запобігання зростанню рівня глобального потепління, зміни клімату і виконання вимог Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, Кіотського протоколу до неї та Паризької угоди.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 травня 2024 р. № 483-р затверджено Стратегію формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року.

Метою цієї Стратегії є створення організаційних і правових засад формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату для досягнення сталого розвитку та забезпечення ефективного переходу до низьковуглецевого розвитку держави за умови економічної, енергетичної, продовольчої та екологічної безпеки, підвищення рівня добробуту громадян, зменшення впливів та наслідків зміни клімату та для врахування цілей державної кліматичної політики під час повоєнної відбудови України.

Прийняття цієї Стратегії обумовлено:

посиленням проявів глобальної зміни клімату і негативних наслідків для ряду секторів економіки і сфер життєдіяльності людини;

необхідністю виконання завдань, що відповідають стратегічному курсу держави для набуття повноправного членства України в Європейському Союзі;

необхідністю врахування цілей державної кліматичної політики у програмах комплексного відновлення та подолання наслідків збройної агресії російської федерації проти України та інших документів державного та/або місцевого планування, що регулюють питання відновлення України та подолання наслідків збройної агресії рф проти України;

необхідністю вдосконалення законодавства у сфері зміни клімату;

низьким рівнем координації дій та інституційної спроможності органів державної влади щодо крос-секторального планування і проведення дій з реалізації державної кліматичної політики;

неузгодженістю законодавчих та інших нормативно-правових актів у соціально-економічних сферах із цілями та завданнями політики у сфері зміни клімату;

відсутністю системного підходу до створення наукового підґрунтя для формування та реалізації державної кліматичної політики та діяльності у сфері зміни клімату;

низьким рівнем поінформованості громадянського суспільства, бізнесу, центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з проблемами зміни клімату та перевагами низьковуглецевого розвитку держави;

необхідністю створення фінансового та економічного механізму запровадження заходів, спрямованих на пом'якшення зміни клімату.

До найважливіших подій 2024 року слід віднести прийняття та набуття чинності Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики», який визначає правові та організаційні засади державної кліматичної політики, спрямованої на забезпечення низьковуглецевого та сталого розвитку України, її екологічної, продовольчої та енергетичної безпеки, досягнення кліматичної нейтральності, забезпечення пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї, виконання міжнародних зобов'язань України у сфері зміни клімату, удосконалення національної системи інвентаризації антропогенних викидів парникових газів із джерел та поглинання поглиначами парникових газів, забезпечення функціонування національної системи моніторингу та оцінки досягнення цілей державної кліматичної політики та прогнозування у сфері зміни клімату.

Стратегією розвитку Харківської області на 2021-2027 роки (у новій редакції) передбачено стратегічну ціль 2 «Забезпечення чистого оточуючого середовища на всьому просторі регіону», однією з оперативних цілей якої визначено «Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі з урахуванням змін клімату та потреб сільського господарства».

З метою сприяння в отриманні громадськістю екологічної інформації на сайті Харківської обласної військової адміністрації створено вебсторінку Департаменту, на якій розміщується інформація екологічного напрямку. На сторінці створено рубрики: «Поточна діяльність», «Стан навколишнього природного середовища міста Харкова та Харківської області», «Оцінка впливу на довкілля», «Стратегічна екологічна оцінка» тощо. Крім того, інформація щодо важливих подій у сфері охорони довкілля та поточної діяльності розміщувалась на сторінці Департаменту у соціальній мережі «Фейсбук».

Для прийняття управлінських рішень та інформування населення про стан довкілля, динаміку його змін, джерела забруднення (в тому числі радіаційного) і характер впливу екологічних факторів на здоров'я людей, а також негайного інформування про надзвичайні екологічні ситуації, в області бракує розвинутої системи моніторингу навколишнього природного середовища.

З метою покращання ситуації Харківською обласною державною адміністрацією у 2021 було розроблено Програму державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря на 2021-2025 роки для зони «Харківська», яка погоджена Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України та затверджена рішенням Харківської обласної ради (ознайомитися можливо за посиланням: <https://kharkivoda.gov.ua/oblasna-derzhavna-administratsiya/struktura-administratsiyi/strukturni-pidrozdili/486/491/3249/113320>).

Унаслідок російської агресії заходи, передбачені зазначеною Програмою, не реалізовано і найближчим часом така сума є непосильною для бюджету регіону.

Під час розгляду регіональних стратегій розвитку, стратегій розвитку територіальних громад та планів заходів з їх реалізації, місцевих та регіональних програм охорони довкілля та інших документів планування місцевого рівня приділяється увага питанню пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї, зокрема впровадження заходів, спрямованих на зменшення викидів парникових газів в атмосферу.

Заходи з адаптації до зміни клімату включено до Програми комплексного відновлення Чугуївської територіальної громади, Первомайською міською радою розроблено «План дій сталого енергетичного розвитку та клімату м. Первомайський до 2030 року», Програмою комплексного відновлення Малинівської громади Чугуївського району Харківської області передбачено заходи з адаптації до зміни клімату.

У 2024 році Харківську міську територіальну громаду обрано флагманським муніципалітетом, який долучиться до Місії Євросоюзу з кліматично нейтральних та розумних міст у рамках проєкту SUN4UKRAINE.

Мережа кліматично нейтральних міст України (SUN4UKRAINE) була започаткована у травні 2024 року в рамках місії ЄС з кліматично нейтральних та розумних міст. Проєкт, що отримав фінансування за програмою «Горизонт Європа», є чотирирічною ініціативою, покликаною підтримати українські міста у досягненні кліматичної нейтральності у відповідь на потрясіння, спричинені агресією Російської Федерації проти України. Реалізація проєкту SUN4UKRAINE відбуватиметься шляхом системного та ефективного відновлення, у тому числі із залученням громадян до досягнення цих цілей в Україні.

3.3. Політика та заходи у сфері охорони озонowego шару

У сучасних умовах важливого значення набуває охорона озонowego шару, який є складовою частиною атмосферного повітря. Озонова сфера розташована на висоті від 10 до 40 кілометрів від поверхні землі. Охорона озонowego шару є критично важливою для захисту Землі від шкідливого ультрафіолетового випромінювання. Зменшення використання речовин, що руйнують озон, таких як хлорфторвуглеводні (ХФВ), є ключовим аспектом.

16 вересня весь світ відзначає День захисту озонowego шару, що є додатковим приводом звернути увагу громадськості до проблеми руйнування озону та зміни клімату. Цей день відзначається в пам'ять про підписання Монреальського протоколу щодо необхідності збереження озонowego шару з 1995 року. Серед 36 країн, що підписали протокол, була і Україна. Важливість цього питання полягає в збереженні тонкого газового щита навколо Землі, який захищає всіх нас від згубної сонячної радіації.

У 2019 році Верховна Рада України ухвалила Закон «Про озоноруйнівні речовини та фторовані парникові гази». Закон регулює правовідносини щодо виробництва, імпорту, експорту, зберігання, використання, розміщення на ринку та поводження з озоноруйнівними речовинами, фторованими парниковими газами, товарами та обладнанням, які їх містять або використовують, що впливає на озонівий шар та на рівень глобального потепління.

Наказом Міндовкілля від 08.06.2021 № 369, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 13.08.2021 за № 1077/36699, затверджено Порядок створення та ведення Єдиного державного реєстру операторів контрольованих речовин.

Цей Порядок визначає процедуру створення та ведення реєстру суб'єктів господарювання, які виконують операції щодо імпорту, експорту, розміщення на ринку, зберігання, використання або поводження з контрольованими речовинами та/або товарами і обладнанням, суб'єктів господарювання, що володіють та/або використовують стаціонарне обладнання або системи та набули статусу оператора контрольованих речовин відповідно до законодавства, а також осіб, які отримали кваліфікаційний документ (сертифікат) згідно зі статтею 11 Закону України «Про регулювання господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами», внесення відомостей до Єдиного державного реєстру операторів контрольованих речовин (далі – Реєстр) та надання відомостей з нього. Реєстр оприлюднено на сайті Міндовкілля.

Делегація Міндовкілля взяла участь у 46-й нараді Робочої групи відкритого складу Сторін Монреальського протоколу про речовини, що руйнують озоновий шар. Нарада, яка відбулась з 08 по 12 липня 2024 року в м. Монреаль (Канада), мала на меті опрацювання технічних питань та підготовку проєктів документів для наступної Наради Сторін.

Делегація України поінформувала про систему ліцензування імпорту та експорту озоноруйнівних речовин, систему розподілу квот та звітності операторів, а також підготовку до ратифікації Кігалійської поправки. Було сформовано загальне бачення щодо укріплення інституцій для регулювання життєвого циклу холодоагентів та боротьби з нелегальною торгівлею контрольованими речовинами.

Завдяки міжнародним зусиллям озоновий шар поступово відновлюється, але процес цей тривалий.

Заходи щодо охорони озонового шару:

зменшення викидів ХФВ;

перехід на екологічно чисті технології;

використання альтернативних речовин.

Роль кожної людини:

важливо зменшити використання продуктів, що містять ХФВ;

користуватися громадським транспортом або пересуватись екологічно чистими способами;

менше використовувати пластик: одноразові трубочки, пакети, стаканчики, пляшки, упаковки для м'ясних виробів, що руйнують екологію.

4. Водні ресурси

Харківська область розташована на вододілі двох річкових басейнів Дону (Сіверського Дінця) та Дніпра.

4.1. Водні ресурси та їх використання

Водні ресурси Харківської області формуються за рахунок транзитної притоки поверхневих вод по р. Сіверський Донець, місцевого річкового стоку, що формується в межах області, стічних, кар'єрних вод, а також експлуатаційних запасів підземних вод. Регіон має надзвичайно низьку забезпеченість водними ресурсами – це 1,8% від загальних водних ресурсів України. Водні ресурси області формуються, як за рахунок атмосферних опадів (місцевий річковий стік, ґрунтова волога, підземні води), так і за рахунок зовнішнього притоку з суміжних територій.

Загальна характеристика

По території Харківської області протікає 867 річок, загальною протяжністю – 6 405 км, з них довжиною більше 10 км – 172 річки протяжністю – 4 666,6 км. З них, згідно з класифікацією річок України, одна відноситься до великих – Сіверський Донець, довжиною 1 053 км (в межах області – 375 км). Шість середніх річок, до яких відносяться Оскіл, Уди, Лопань, Мерла, Оріль, Самара. Решта річок відноситься до категорії малих. Площі земель, зайняті водними об'єктами, складають 91,3 тис. га (2,9 % території області), в тому числі під водосховищами і ставками 46,3 тис. га. В області розташовано 3418 площинних водних об'єктів (загальний об'єм – 112319,92 тис. м³, загальна площа – 43886 га): 57 водосховищ, 3102 ставки, 249 озер, 10 кар'єрів.

Всього:

у суббасейні Сіверського Донця – 2075, площею – 35136 га, та об'ємом – 481 052, 97 тис.м³;

у суббасейні Нижнього Дніпра – 996, площею – 5355 га, та об'ємом – 91 105,41 тис.м³;

у суббасейні Середнього Дніпра – 347, площею – 3395 га, об'ємом – 21 214,51 тис.м³.

Водокористування та водовідведення

Основні показники використання і відведення води, млн м³

Таблиця 4.1.1

Показники	2000	2010	2015	2020	2022	2023	2024
1	2	3	4	5	6	7	8
Забрано води з природних водних об'єктів – всього	403,0	337,0	292,8	310,1	144,9	139,5	197,0
у тому числі для використання	401,0	335,0	289,0	291,4	115,2	119,2	183,3
Спожито свіжої води, з неї на:	408,0	287,0	247,0	291,4	115,2	119,2	183,3
виробничі потреби	105,0	104,0	118,1	171,7	40,2	43,7	103,9
побутово-питні потреби	251,0	143,0	122,7	112,4	72,4	72,6	75,6
зрошення	9,0	3,0	3,1	5,1	1,5	1,5	2,2
сільськогосподарські потреби	21,0	5,0	2,9	2,2	1,1	1,4	1,8
ставково-рибне господарство	22,0	32,0	-	-	-	-	-
Втрати води при транспортуванні	74,4	106,5	89,3	62,1	69,2	60,1	49,2
Загальне водовідведення, з нього:	358,0	303,0	292,1	312,2	130,8	158,4	196,8
у поверхневі водні об'єкти	345,0	298,0	288,4	308,8	129,1	156,5	194,9
у тому числі:							
забруднених зворотних вод	24,0	15,0	10,7	12,5	3,3	3,8	3,9
з них без очищення	9,0	7,0	5,6	7,9	0,5	0,5	0,5
нормативно очищених	277,0	224,0	198,7	177,3	114,9	133,7	116,5
нормативно чистих без очистки	44,0	59,0	79,0	119,0	10,9	18,9	74,6
Обсяг оборотної та послідовно використаної води	1707	1618	609,3	1111	467,8	586,7	513,3
Частка оборотної та послідовно використаної води, %	94,2	96,6	92,7	99,7	83,1	85,1	93,3
Потужність очисних споруд	641,0	512,0	503,5	483,2	467,6	468,2	467,2

Забір, використання та відведення води, млн м³

Таблиця 4.1.2

Назва водного об'єкту	Забрано води із природних водних об'єктів – всього	Використано води	Водовідведення у поверхневі водні об'єкти	
			всього	з них забруднених зворотних вод
1	2	3	4	5
Басейн р. Сіверський	191,5	177,5	194,8	3,5
Басейн р. Дніпро	5,5	5,8	1,6	0,4

4.2. Забруднення поверхневих вод

У поверхневі водні об'єкти скинуто 194,968 млн м³ стічних вод. З них: забруднених – 3,875 млн м³, нормативно чистих – 74,630 млн м³, нормативно очищених на очисних спорудах – 116,463 млн м³.

Із загального скиду нормативно-очищених зворотних вод в області в об'ємі 116,463 млн м³, скид на спорудах механічної очистки складає 0,550 млн м³ (0,5%), біологічної очистки – 115,851 млн м³ (99,4%) та фізико-хімічної очистки – 0,062 млн м³ (менше 0,1%). Потужність очисних споруд, згідно з даними за формою 2ТП-водгосп (річна) за 2024 рік становить – 467,2 млн м³.

Скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти та очистка стічних вод

Динаміку скидання забруднюючих речовин разом із зворотними водами у водні об'єкти по Харківській області наведено у таблиці 4.2.1.

Скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти

Таблиця 4.2.1

Забруднююча речовина, що скидається разом із зворотними водами	2022 рік	2023 рік	2024 рік
	обсяг забруднюючих речовин	обсяг забруднюючих речовин	обсяг забруднюючих речовин
1	2	3	4
Азот амонійний, тис. тон	0,220	0,286	0,231
БСК 5, тис. тон	1,199	1,436	1,217
Завислі речовини, тис. тон	1,617	1,935	1,628
Нітрати, тис. тон	3,900	4,544	3,994
Нітрити, тис. тон	0,1	0,1	0,1
Сульфати, тис. тон	25,386	30,897	27,577
Сухий залишок, тис. тон	4,653	3,973	4,089
Хлориди, тис. тон	13,944	16,406	14,672
ХСК, тис. тон	6,293	6,904	6,092
Алюміній, тон	0,005	0,002	0,001
Залізо, тон	33,552	39,523	35,744
Кальцій, тон	5,456	6,572	8,490
Магній, тон	1,009	1,484	2,161
Мідь, тон	0,398	0,511	0,431
Натрій, тон	6,005	5,653	4,873
Нафтопродукти, тон	76,534	88,253	78,073
Нікель, тон	2,465	2,856	2,498
СПАР, тон	22,507	27,697	25,333
Феноли, тон	0,141	0,158	0,144
Фосфати, тон	355,626	440,517	391,902
Хром 6+, тон	0,461	0,577	0,481
Цинк, тон	2,629	3,030	2,660

Основні забруднювачі водних об'єктів (за сферами діяльності)

Використання та відведення води підприємствами за галузями економіки у 2024 році наведено у таблиці 4.2.2.

Використання та відведення води підприємствами
(за сферами діяльності) протягом 2024 року, млн м³

Таблиця 4.2.2

Сфери діяльності	Використано води	з неї на:		Відведено зворотних вод у поверхневі водні об'єкти		
		побутово-питні потреби	виробничі потреби	всього	у т.ч. забруднених	з них без очищення
1	2	3	4	5	6	7
Електроенергетика	99,757	17,919	81,838	69,951	0,079	68,233
Вугільна промисловість	-	-	-	-	-	-
Металургійна промисловість	-	-	-	-	-	-
Хімічна та нафтохімічна промисловість	0,302	0,040	0,263	0,044	-	-
Машинобудування	1,569	0,342	1,227	0,669	0,435	0,068
Нафтогазова промисловість	0,537	0,126	0,411	0,058	-	-
Житлово-комунальне господарство	70,078	54,306	15,755	122,451	3,068	5,144
Сільське господарство	5,296	0,118	1,819	0,909	-	0,909
Харчова промисловість	1,145	0,144	1,001	0,103	0,067	0,025
Транспорт	0,834	0,620	0,210	0,036	0,002	-
Промисловість будівельних матеріалів	0,177	0,009	0,168	0,265	-	0,207
Інші галузі	3,638	2,132	1,244	2,335	0,224	0,044
Всього	183,333	75,756	103,936	196,821	3,875	74,63

Транскордонне забруднення поверхневих вод

У зв'язку з агресією Російської Федерації та веденням бойових дій на території області вивчення забруднення транскордонних річок (Сіверський Донець, Оскіл, Уди) на кордоні з Російською Федерацією не проводилось.

4.3. Стан поверхневих вод

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України, враховуючи загальну ситуацію в Харківській області та м. Харків, унеможливило виконання держаного моніторингу вод в повному обсязі.

У Харківській області державний моніторинг поверхневих вод здійснювався відповідно до наказу Міндовкілля України від 09.01.2024 № 37 «Про затвердження Програми державного моніторингу вод» та наказу Державного агентства водних ресурсів України від 12.01.2024 № 7 «Про впровадження Порядку здійснення державного моніторингу вод».

Для Регіонального офісу водних ресурсів у Харківській області Програмою передбачено виконання державного моніторингу вод по 24 пунктам у частині діагностичного та операційного моніторингу поверхневих вод.

На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 19.09.2018 № 758 «Про затвердження порядку здійснення державного моніторингу вод» Харківський регіональний центр з гідрометеорології виконував Програму проведення діагностичного та операційного моніторингу масивів поверхневих вод басейну річки Дон та басейну річки Дніпро суббасейну Нижнього Дніпра в частині моніторингу хімічних та фізико-хімічних показників. Всього за 2024 рік відібрано і проаналізовано 141 пробу води, виконано 2538 визначень. Проби води на всіх річках відбирались спеціалістами комплексної лабораторії Харківського регіонального центру з гідрометеорології без консервації.

Екологічний стан та потенціал масивів поверхневих вод

Масиви поверхневих вод Харківської області, на яких здійснювався державний моніторинг, відносяться до II класу хімічного стану «недосягнення доброго».

За даними досліджень в межах Харківської області не зафіксовано перевищень екологічних нормативів якості по пріоритетним та басейновим специфічним показникам (масові концентрації пестицидів, алкілфенолів, поліароматичних та галогенних вуглеводів). Значення пріоритетних показників в значній мірі знаходяться за межею визначень. Одночасно спостерігається перевищення нормативних значень по басейновим специфічним речовинам за рибогосподарськими нормативами по марганцю та цинку, що має систематичний характер (концентрації знаходяться в межах багаторічних значень). Відмічено перевищення за специфічними басейновими показниками за рибогосподарськими показниками.

Хімічний стан масивів поверхневих вод

Якість води річок області залежить від надходження забруднень, які визначаються природними особливостями ландшафтів, водозбору, характером господарського використання заплави та інтенсивності господарської діяльності на площі всього водозбору. З території житлової та промислової забудови до річок потрапляють фіксовані стоки – скиди підприємств та міських очисних споруд і неконтрольовані поверхневі зливи. У стоках з сільськогосподарських угідь домінують органічні, біогенні речовини.

Серед природних факторів на хімічний склад води значно впливає клімат, який зумовлює величину водного стоку. У 2024 році максимальні витрати води та об'єми весняного водопілля більшості річок басейну Сіверського Дінця були декілька нижчі за середні багаторічні показники. Середня водність басейну Сіверського Дінця становила 65-95%.

За результатами досліджень в рамках державного моніторингу поверхневих вод за 2024 рік у районі поверхневого питного водозбору з р. Сіверський Донець КП «Харківводоканал» концентрації фізико-хімічних показників та металів не перевищувала «Гігієнічних норм якості води водних об'єктів для задоволення питних, господарсько-побутових та інших потреб населення». Середньорічна концентрація органічних та біогенних сполук була в межах: ХСК – 21,0 мгО/дм³, БСК₅ – 2,51 мгО/дм³, нітроген загальний – 0,66 мг/дм³, фосфор загальний – 0,15 мг/дм³, сухий залишок – 560,0 мг/дм³.

Мікробіологічна оцінка якості вод з огляду на епідемічну ситуацію

З метою попередження виникнення інфекційних та неінфекційних захворювань серед населення області, які можуть виникати через використання для питних потреб населення води невідповідної якості, на виконання протокольних рішень засідань Державної комісії з питань ТЕБ та НС від 21.12.2023 № 10, Регіональної комісії з питань ТЕБ та НС Харківської області від 22.11.2023 № 10, від 22.12.2023 № 11 та від 16.02.2024 № 2, Головним управлінням Держпродспоживслужби в Харківській області посилено державний санітарно-епідеміологічний нагляд за дотриманням вимог санітарного законодавства на об'єктах систем водопостачання населених пунктів.

У 2024 році фахівцями Головного управління Держпродспоживслужби в Харківській області спільно з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування проведено комісійні перевірки 246 об'єктів централізованого водопостачання на 95 підприємствах питного водопостачання населення, 775 об'єктів нецентралізованого питного водопостачання населення у 103 населених пунктах Харківської області.

Порушення виявлені на 246 (100%) об'єктах централізованого водопостачання 95 підприємств та на 762 (98,3%) об'єктах децентралізованого водопостачання на території 103 населених пунктів Харківської області.

За результатами проведених комісійних перевірок винесено 4 приписи про усунення порушень санітарного законодавства, направлено 609 листів з відповідними пропозиціями суб'єктам водопостачання. Ініційовано проведення 46 засідань місцевих комісій з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій з питання забезпечення населення якісним питним водопостачанням.

За наявною інформацією впродовж 2024 року суб'єктами централізованого питного водопостачання Харківської області, в рамках проведення відомчого лабораторного контролю якості та безпечності питної води, всього досліджено 359537 проб питної води, з них 9714 (2,7%) проб не відповідали нормативним вимогам. За санітарно-хімічними показниками досліджено 346143 проб питної води, з них не відповідало нормативним вимогам 8741 проби (2,5%).

За мікробіологічними показниками досліджено 12351 проб питної води, з них 973 (7,9%) проб не відповідали нормативним вимогам.

За радіологічними показниками досліджено 1037 проб питної води, відхилень від нормативних вимог не виявлено.

З початку 2024 року балансоутримувачами об'єктів нецентралізованого водопостачання населення (громадські шахтні колодязі, природні джерела, каптажі джерел та ін.), в рамках проведення відомчого лабораторного контролю якості та безпечності питної води, досліджено 97 проб питної води з об'єктів нецентралізованого водопостачання населення, з них 25 (25,8%) не відповідало нормативним вимогам. За санітарно-хімічними показниками досліджено 48 проб питної води, з них 11 проб (23%) не відповідало нормативним вимогам. За мікробіологічними показниками досліджено 49 проб питної води, з них 14 (28,6%) не відповідали нормативним вимогам.

Інформація про виникнення і розповсюдження інфекційних або неінфекційних захворювань серед населення, які передаються водним шляхом, від закладів охорони здоров'я, суб'єктів господарювання, які провадять господарську діяльність з медичної практики, органів виконавчої влади до Головного управління Держпродспоживслужби в Харківській області протягом 2024 року не надходила.

Радіаційний стан поверхневих вод

У Харківській області в 2024 році дослідження за радіаційним станом масивів поверхневих вод не проводились.

4.4. Екологічний стан Азовського та Чорного морів

Територія Харківської області не прилягає до Азовського та Чорного морів.

4.5. Державна політика та заходи щодо покращення стану водних об'єктів

У 2024 році в рамках розробки Планів управління річковими басейнами для басейнів р. Сіверський Донець та р. Дніпро проведено уточнення і коригування заходів із зменшення забруднення та покращення гідрологічного режиму. Програмою заходів передбачено реконструкція очисних споруд та мереж водовідведення комунальних підприємств, будівництво нових очисних споруд та мереж водовідведення, проведення робіт спрямованих на зменшення гідроморфологічних змін.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.11.2024 № 1077-р затверджено плани управління річковими басейнами Дніпра та Дону на 2025-2030 роки. Реалізація планів має розпочатися у 2025 році.

5. Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток природно-заповідного фонду та формування національної екологічної мережі

5.1. Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, формування національної екологічної мережі

Сучасний стан біологічного різноманіття Харківської області визначається сукупністю природних та антропогенних чинників. Насамперед географічним положенням території області, розташованої в межах двох ландшафтно-кліматичних зон – лісостепової та степової, обумовлено відносьне багатство біотопів та наявність відповідних непорушених біоценозів, які збереглися лише поза межами населених пунктів. Особливістю області також є те, що вона знаходиться в межах двох річкових басейнів Сіверського Донця (притока Дону) та Дніпра.

Загальна характеристика

Специфічною для біоти Харківщини є наявність на її території: сфагнових болот надлучних терас річок Мерла, Уди, Мжа, Сіверський Донець, де мешкають релікти льодовикового періоду; солончаків в урочищі «Горіла Долина», де виявлені релікти ксеротермічного періоду; крейдових крутосхилів річок Вовча та Оскіл, де збереглися третинні й ксеротермічні релікти; піщаних степів й відкритих пісків в районі «Ізюмської Луки» та в околицях с. Кицівка Чугуївського району, де зафіксовано релікти середньоазіатського походження.

Загрози та вплив антропогенних чинників на структурні елементи екомережі, біологічне та ландшафтне різноманіття

З огляду на військову агресію, окупацію та активні бойові дії на території Харківської області основними чинниками впливу на біологічне та ландшафтне біорізноманіття є пожежі від вибухів, мінування території, шумове забруднення, забруднення паливно-мастильними матеріалами та речовинами, які містяться у боєприпасах, безконтрольне полювання, руйнування ландшафтів та знищення біоти внаслідок вибухів тощо.

За інформацією науково-дослідної установи «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем» в окупації перебувало 103 об'єкти у Ізюмському, Куп'янському, Харківському, Чугуївському районах (41,7% до загальної кількості об'єктів ПЗФ), з них безпосередньо в зоні активних бойових дій – 58 об'єктів ПЗФ.

Значні пошкодження та знищення зазнали окремі території та об'єкти природно-заповідного фонду, такі як РЛП «Червонооскільський», «Фельдман-Екопарк».

Натепер активні бойові дії ведуться на території Дворічанської селищної ради Куп'янського району, де розташований національний природний парк «Дворічанський». У 2024 році робота по збору даних і дослідженню антропогенного впливу через активні бойові дії на території парку та часткову його окупацію проводилася з використанням дистанційного зондування Землі (ДЗЗ). Основна увага була приділена пірогенному та бомботураціному впливу. До даної роботи були залучені співробітники науково-дослідного відділу парку, науковці та студенти кафедри фізичної географії та картографії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Зібрані дані з відкритих джерел дають можливість оцінити попередні ушкодження території НПП у 2024 році.

Ушкодження від пересування важкої техніки мають протяжність 13,245 км і площу 3,9735 га. Основна їх частина розташована у лісах (ур. Ліс Заломний-1, ліс Заломний-2).

Фортифікаційні споруди. У парку зафіксували окопи та укріплення, внаслідок яких пошкоджено ґрунтовий покрив і знищено частину біотопів. Загальна площа окопів – 7,5577 га, протяжність ~835 м. Усі вони розташовані в межах парку на підвищеннях. Таке розташування потенційно знижує рівень доступності ґрунтових вод для рослинності, погіршуючи її стан, і потребує уточнення ступеня інтенсивності такого впливу та деградації біотопів.

Вибухові ушкодження. Загальне число вибухових ушкоджень складно оцінити точно через обмежений доступ до регулярних супутникових оновлень знімків місцевості. Попередні дані вказують на численні ушкодження рослинного і ґрунтового покриву.

НПП «Гомільшанські ліси» дослідження загрози та впливу антропогенних чинників на біологічне та ландшафтне біорізноманіття, у 2024 році не проводилось.

Територія НПП «Слобожанський» не зазнала фізичних пошкоджень протягом 2022 – 2024 років, проте, відповідно до розпорядження Харківської обласної військової адміністрації від 08.08.2022 № 114В «Про заборону відвідування лісів та здійснення полювання на території Харківської області» у межах території парку встановлено обмеження відвідування екологічних стежок та туристичних маршрутів.

Протягом 2024 року працівниками служби державної охорони НПП «Слобожанський» було виявлено 9 правопорушень природоохоронного законодавства, а саме: незаконнепривласнення сухої вітровальної деревини, побутове засмічення території, виникнення лісових пожеж.

Загальна шкода, заподіяна внаслідок правопорушень, становить 6926 грн.

Заходи щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття

На територіях та об'єктах природно-заповідного фонду області забезпечується проведення спеціальних заходів, спрямованих на запобігання знищенню чи пошкодженню природних ландшафтів, природних рослинних угруповань, а саме: захист середовища існування тварин під час міграції і зимівлі та створення системи їх охорони; створення умов для відтворення різноманіття видів рослин, тварин і фітоценозів у природних зонах; забезпечення охорони водно-болотних угідь; здійснення заходів щодо запобігання негативному впливу на природні комплекси елементів національної та регіональної екологічної мережі.

В 2024 році розглянуті та погоджені матеріали по встановленню в натурі меж 15 об'єктів природно-заповідного фонду на площі 722,9 га.

Велику роботу в напрямку збереження біологічного та ландшафтного різноманіття проводять національні природні парки, що розташовані на території Харківської області.

НПП «Гомільшанські ліси» у 2024 році проведено 351 рейд по забезпеченню додержання режиму території, складено 29 протоколів про адміністративні правопорушення, відповідальність за які передбачена ст. 91 КУпАП. Матеріали справ про адміністративні правопорушення в установленому порядку направлено на розгляд до суду. Зміївським районним судом розглянуто всі 29 протоколів, на порушників накладено штрафи.

Проведено 419 бесід з населенням на природоохоронну тематику, в тому числі і про недопущення пожеж в природних екосистемах, складено 4 приписи про усунення порушень природоохоронного законодавства, оформлено 54 матеріала справ по виявлених випадків порушень природоохоронного законодавства на території парку. Зібрані матеріали в установленому порядку направлено до відділу поліції № 2 Чугуївського РУП ГУ НП в Харківській області для встановлення винних осіб та притягнення їх до відповідальності.

У 2024 році у НПП «Гомільшанські ліси» продовжувався моніторинг стану збереження біологічного різноманіття.

НПП «Слобожанський» в рамках заходів по збереженню біологічного різноманіття здійснює заходи щодо:

збереження та відновлення популяції сатурнії великої (*Saturnia pyri*) – проведено дослідження нічних метеликів за допомогою приманювання на світло, ведеться пошук організацій, де популяції сатурнії великої утримуються у штучних умовах для налагодження співпраці;

збереження популяції пухирника малого (*Utricularia minor*) – проведено виявлення водойм, які потерпають від різкого коливання води та тимчасового суттєвого обміління та які не потерпають від різкого коливання води, і є перспективними для розповсюдження пухирника малого;

збереження ценопопуляцій рябчика шахового (*Fritillaria meleagris*) – проведено моніторингові дослідження на пробних площах у місцях зростання рябчика шахового, поширювались інформаційні матеріали про рябчика шахового у місцевих газетах та мережі інтернет, посилено охорону місць зростання рябчика шахового для запобігання незаконного збору рослин.

НПП «Дворічанський» протягом 2024 року продовжувалася робота щодо вивчення шляхів розповсюдження видів рослин і стосовно подальшої інвентаризації флори, відомості щодо якої все ще є неповними, що потребує проведення подальших досліджень. Станом на 31.12.2024 флора парку налічіє 1056 видів.

У 2024 році НПП «Дворічанський» продовжено роботу щодо вивчення та інвентаризації тваринного світу парку та його околиць. Особлива увага була приділена інвентаризації безхребетних (твердокрилих, перетинчастокрилих, лускокрилих), оскільки для вивчення інших систематичних груп тварин науковці не мають доступу до території парку через активні бойові дії. Всі дослідження були проведені дистанційно та з використанням матеріалу (фото-, відео-, аудіоматеріали та колекційні збори), зібраного у попередні роки.

Станом на кінець 2024 року у фауні тварин НПП «Дворічанський» достовірно налічується 3394 (+72) види. З них безхребетних – 3142 (+71), хребетних – 253 (+1). У 2024 році виявлено 71 новий вид безхребетних та 1 вид хребетних (птахи).

Формування національної екомережі

Території та об'єкти, що підлягають особливій охороні (території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, пожежазахисні та інші природні території та об'єкти), становлять порівняно незначну частину території України. Наявна площа та територіальна структура земель України, що підлягають особливій охороні, дають певні підстави для їх віднесення до територіальної системи екологічної мережі.

Природні ландшафти спостерігаються майже на 40 % території України. У найменш зміненому вигляді вони збереглися на землях, зайнятих лісами, чагарниками, болотами, на відкритих землях, площа яких становить близько 19,7 % території країни. Враховуючи, що лише 44 % лісів виконують захисні та природоохоронні функції, можна вважати, що стан, близький до притаманного природного, мають ландшафти на площі лише 12,7 % території країни.

Національна екологічна мережа включає елементи загальнодержавного і місцевого значення, які визначаються за науковими, правовими, технічними, організаційними та фінансово-економічними критеріями.

До елементів національної екологічної мережі загальнодержавного значення належать:

- природні регіони, де зосереджено існуючі та такі, що створюватимуться, природно-заповідні території. Насамперед це регіони Карпат, Кримських гір, Донецького кряжу, Приазовської височини, Подільської височини, Полісся, витоків малих річок, окремих гирлових ділянок великих річок, прибережно-морської смуги, континентального шельфу тощо;

- основні комунікаційні елементи національної екологічної мережі, а саме, широтні природні коридори, що забезпечують природні зв'язки зонального характеру, Поліський (лісовий), Галицько-Слобожанський (лісостеповий), Південноукраїнський (степовий), а також меридіональні природні коридори,

просторово обмежені долинами великих річок – Дніпра, Дунаю, Дністра, Західного Бугу, Південного Бугу, Сіверського Дінця, які об'єднують водні та заплавні ландшафти, - шляхи міграції численних видів рослин і тварин.

За інформацією НДУ «УкрНДІЕП» до складу регіональної екомережі Харківської області належать територіальні структури загальнодержавного (табл. 5.1.1) та місцевого значення, які є складовими місцевих схем формування екомережі.

Основні елементи національної екологічної мережі
загальнодержавного значення в Харківській області

Таблиця 5.1.1

Елемент екологічної мережі	Розташування (за фізико-географічними умовами)	Основні території та об'єкти – складові екологічної мережі
Природні регіони		
Придонецький	долина р. Сіверський Донець	національні природні парки: «Святі Гори», «Сіверсько – Донецький», «Слобожанський», «Гомільшанські ліси»
Природні коридори		
Галицько-Слобожанський	зона лісостепу	ліси першої та другої груп, лісосмуги, луки, пасовища
Природні коридори		
Сіверсько-Донецький	долина р. Сіверський Донець	заплавні луки, чагарники, сіножаті, схиліві землі з незначним рослинним покривом, ліси, водні об'єкти

Природні ландшафти спостерігаються майже на 30,4 % території Харківщини. У найменш зміненому вигляді вони збереглися на землях, зайнятих лісами, чагарниками, болотами, на відкритих землях, площа яких становить лише 14,6 % території області.

Таким чином можна вважати, що стан, близький до притаманного природного, мають тільки ці території і мають підстави для їх віднесення до регіональної системи екомережі.

Територіальні структури загальнодержавного значення

➤ **Екорегіон** – Придонецький, розташований у долині р. Сіверський Донець.

➤ **Екокоридори:**

- широтний: Галицько-Слобожанський (лісостеповий) проходить долинами рр. Мерла, Мерчик, Черемушна, Мжа, Сіверський Донець, Великий Бурлук, Нижня Дворічна та Оскіл;

- меридіональний: Сіверсько-Донецький – включає заплавні луки, чагарники, сіножаті, схиліві землі з незначним рослинним покривом, ліси, водні об'єкти.

Територіальні структури місцевого значення

➤ **Екокоридори:**

Природного походження:

Орільський – долина р. Оріль;

Оскільський – долина р. Оскіл;

Берестовий – долина р. Берестова;

Самарський – долина р. Самара;

Берецький – долина р. Берека;

Балаклійсько-Синихінський – долини рр. Волоська Балаклійка та Синиха;

Удянський – долина р. Уди.

Штучного походження: лісосмуги вздовж залізниць (рис. 5.1.1).

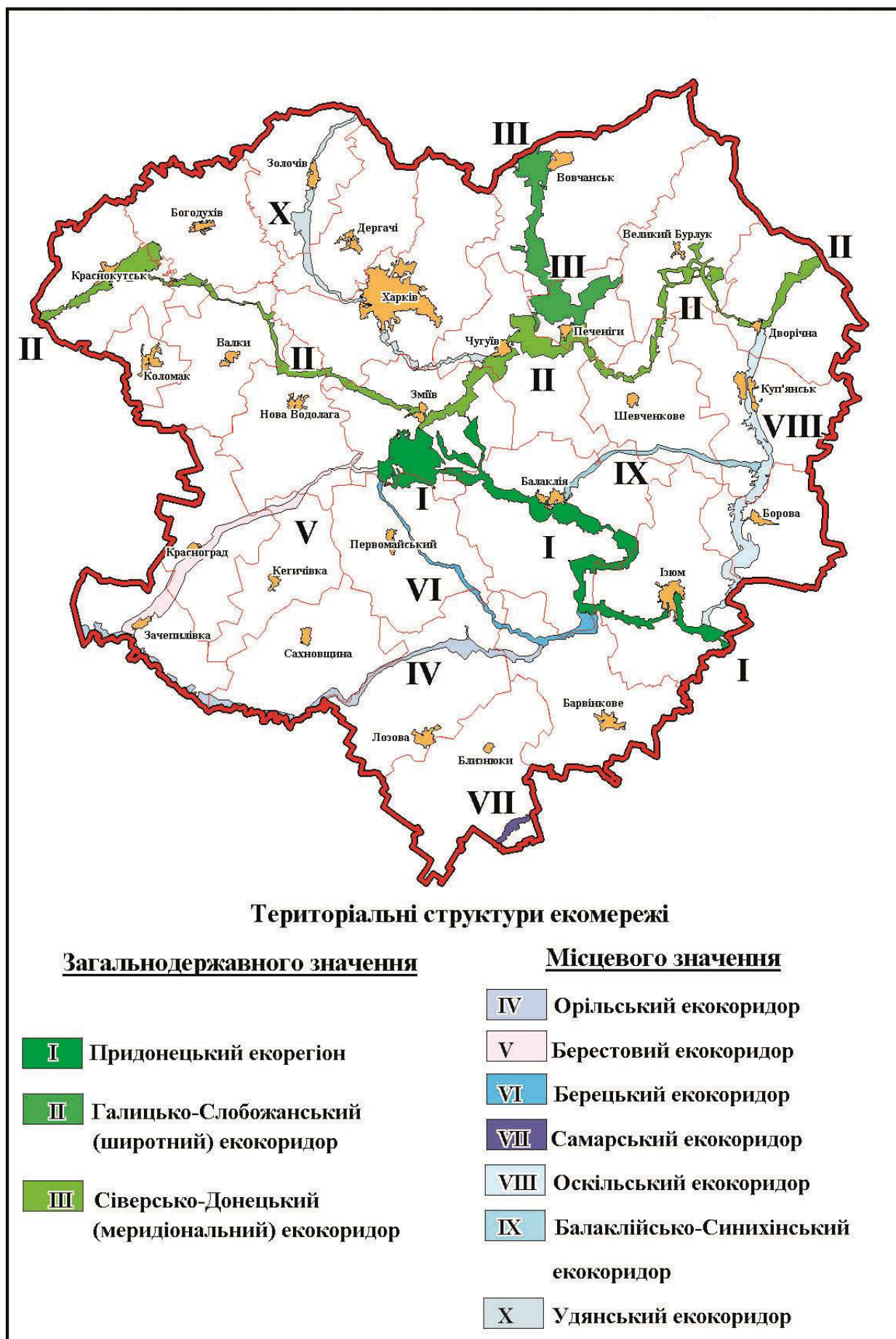

Рис. 5.1.1. Регіональна схема екологічної мережі Харківської області

Процес формування регіональної екомережі Харківської області виконується поетапно:

I етап. Розробка проєкту попередньої схеми формування регіональної екомережі Харківської області. У 2014 році НДУ «УкрНДІЕП» відповідну картосхему, яка визначає засади попереднього просторового розташування основних елементів екомережі – природних коридорів та регіонів загальнодержавного та місцевого значення в межах області по адміністративних районах. Основна мета проєкту – розроблення основних положень проектування схеми, які визначають пріоритетність і концептуальні основи схеми формування екомережі в області.

У складі планово-картографічних матеріалів цього проєкту було розроблено

II етап. Розробка проєктів місцевих схем формування екомережі. Основна мета проєктів – згідно мережі основних елементів, які узгоджені у проєкті попередньої регіональної схеми, забезпечується розробка проєктів місцевих схем адміністративних районів формування екомережі на базі основних елементів. Найважливішим є розробка переліків територій, які матимуть бути віднесені до них.

III етап. Створення зведеної регіональної схеми формування екомережі Харківської області. Після розробки проєктів місцевих схем формування екомереж адміністративних районів та початку процесу включення територій та об'єктів до переліків територій та об'єктів екологічної мережі, вони будуть зведені у регіональну схему формування екомережі в Харківській області.

Складові структурних елементів екологічної мережі
відповідно до проєкту, розробленому НДУ «УкрНДІЕП»

Таблиця 5.1.2

№ з/п	Одиниці адміністративно-територіального устрою регіону	Загальна площа, тис. га	Загальна площа екомережі, тис. га	Площа екомережі у % до загальної площі району (міста)	Складові елементи екомережі, тис. га	
					об'єкти ПЗФ	інші складові елементи екомережі (водно-болотні угіддя, ліси та інші лісовкриті площі, пасовища, сіножаті)
1	2	3	4	5	6	7
1	Богодухівський район	450,979	15,4666	3,43%	6,533	8,9336
2	Ізюмський район	577,973	59,5311	10,23%	18,467	40,8881
3	Красноградський район	373,15	17,7926	4,8%	2,233	15,5596
4	Куп'янський район	459,087	29,3807	6,4%	6,397	22,9837
5	Лозівський район	397,807	16,9771	4,2%	2,779	14,1461
6	Харківський район	348,622	7,5329	2,12%	1,3255	5,2554
7	Чугуївський район	486,935	72,9974	14,9%	35,463	37,5344
8	м. Ізюм	4,074	–	–	0,176	–
9	м. Куп'янськ	3,343	–	–	–	–
10	м. Лозова	1,806	–	–	0,052	–
11	м. Первомайський	3,083	–	–	–	–
12	м. Харків	30,604	0,5	1,6%	1,452	–
13	м. Чугуїв	1,277	–	–	–	–
14	м. Люботин	3,113	–	–	–	–
	Харківська область	3 141,85	220,178	7,0%	74,878	145,3009

Біобезпека та поводження з генетично модифікованими організмами

Використання генетично модифікованих організмів (далі - ГМО) регулюється Законом України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (далі - Закон). Цим Законом передбачено заборону на промислове виробництво та введення в обіг ГМО, а також продукції, виробленої із застосуванням ГМО, до їх державної реєстрації та ввезення на митну територію України, а також продукції, виробленої із застосуванням ГМО, до їх державної реєстрації, за винятком таких, що призначені для науково-дослідних цілей або державних апробацій (випробувань).

Державна випробувальна лабораторія (ДВЛ) харчової та сільськогосподарської продукції ДП «Харківстандартметрологія» на договірній основі з підприємствами та фізичними особами-підприємцями проводить випробування харчової продукції та сільськогосподарської сировини на відповідність діючим в Україні нормативним документам за показниками якості та безпеки, в тому числі з визначення ГМО.

5.2. Охорона, використання та відтворення рослинного світу

Загальна характеристика рослинного світу

Харківська область розташована в межах двох природних зон: лісостепової та степової. На її території представлені як зональні, так і а зональні типи рослинності (табл. 5.2.1).

Репрезентативність типів рослинності Харківської області

Таблиця 5.2.1.

№	Типи рослинності
1	2
Зональна природна рослинність	
1.	Нагірні діброви (лісостепова зона)
2.	Байрачні дубові ліси (лісостепова і степова зони)
3.	Березові ліси (лісостепова зона)
4.	Суходільні луки (лісостепова зона)
5.	Лучні степи (лісостепова зона)
6.	Різотравно-типчаково-ковилові степи (степова зона)
7.	Рослинність крейдових відслонень (лісостепова і степова зони)
Азональна природна рослинність	
8.	Заплавні ліси
9.	Соснові і широколистяно-соснові ліси
10.	Заплавні луки
11.	Галофітна рослинність
12.	Осоково-злакові і мохово-осокові болота
13.	Прибережно-водна рослинність
Рослинність антропогенного походження	
14.	Агрофітоценози на місці зведених зональних широколистяних лісів, азональних соснових лісів, розораних зональних лучних та різотравно-типчаково-ковилових степів
15.	Синантропна рослинність

Нагірні діброви поширені, головним чином, у північно-західних районах вздовж річкових долин на ділянках вододілів і правих високих берегах річок Сіверський Донець, Харків, Лопань, Уди, Мжа, Мерла. Найбільші площі в нагірних широколистяно-мішаних лісах займають кленово-липова та липово-ясеневі діброви. Перший ярус представлений дубом звичайним, липою серцелистою, ясенем високим, кленом гостролистим. На узліссях і вирубках з'являються береза повисла й осика. У другому ярусі зростають яблуня лісова, груша звичайна, черемха звичайна, є також види в'яза і клена. Підлісок складається з різних видів глоду, ліщини звичайної, бруслини бородавчастої, бруслини європейської, свидини кров'яної. На узліссях – терен, жостір проносний, види шипшини, в'яз корковий.

Березові ліси на Харківщині збереглися невеликими ділянками на пониженнях борової тераси серед лісових соснових масивів. Основна порода цих фітоценозів – береза повисла, значно рідше зустрічається береза пухнаста.

Суходільні луки в нашій області розвиваються на місці зведених лісів і є похідними угрупованнями. Тут переважають багаторічні трав'янисті рослини: грястиця збірна, костриця лучна, тонконіг лучний, тонконіг вузьколистий, пирій повзучий, конюшина лучна, конюшина гірська, в'язіль барвистий, різні види горошку, деревій звичайний, вероніка колосиста, підмаренник справжній, горлянка женовська, материнка звичайна тощо.

Степові формації на Харківщині майже не збереглися, степи в значній мірі розорані. Окремі ділянки степової рослинності зустрічаються лише на схилах балок, ярів та на правих берегах річок Сіверський Донець, Вовча, Оскіл та інші.

Природний рослинний покрив степових фітоценозів дуже змінений під впливом господарської діяльності людини. Особливо великих змін зазнала степова рослинність на ділянках, де протягом багатьох років випасали худобу. Під впливом випасу різнобарвна рослинність природних степів змінилась на одноманітні типчакові. Тому невеликі ділянки лучних степів на схилах балок перебувають у дигресивному стані.

Невеличкі ділянки справжніх різнотравно-типчаково-ковилових степів ще залишились подекуди в степових районах Харківщини. Вони характеризуються значною рясністю більш ксерофітних вузьколистих щільнодернинних злаків: види ковили, кипець гребінчастий, види костриці, житняк гребінчастий.

Під час масового цвітіння ковили степові ділянки стають сріблясто-сивими. У нашому регіоні представлені такі формації, занесені до Зеленої книги України: формація мигдалю низького, півонії тонколистої, осоки низької та всіх видів ковили. Рідкісними для Харківщини є угруповання мласкавця серповидного, кринітарії волохатої та бородача звичайного.

Відслонення крейди тягнуться вузькими смужками на правих берегах річок, порізаних глибокими ярами і балками, по Сіверському Донцю та його притоках – Осколу і Вовчій, де ще подекуди зберіглася унікальна рослинність крейдяних схилів. Тут зрідка трапляються рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України (ЗКУ): формація пирію ковилолистого та шість рідкісних формацій для рослинності Харківщини: формації гісопу крейдяного, чебрецю вапнякового, переломника Козо-Полянського, льону українського, полину суцільно білого, полину солянковидного. Цю специфічну флору утворюють близько 318 видів рослин. Серед них багато ендемічних, рідкісних і зникаючих видів, занесених до Європейського червоного списку та Червоної книги України.

В утворенні рослинних угруповань на відшаруваннях крейди беруть участь і типові представники степової флори: типчак, ковила волосиста, стоколос прибережний, шавлія поникла, деревій щетинистий, нечуйвітер синяковидний тощо.

Заплавні ліси розташовані на берегах річок, головним чином Сіверського Донця, Оскола, Уди, Мжи, Орілі. Це широколистяні заплавні діброви, в деревостані яких домінують дуб звичайний, ясен високий, види в'яза. Підлісок і травостій подібні до нагірних дібров. Зазвичай тут зростають і ліани: хміль звичайний і плетуха звичайна. Дрібнолистяні заплавні ліси із верби білої, тополі сріблястої, тополі чорної, осики та вільхи чорної зустрічаються лише в притерасній частині заплави річок. В заплавних лісах подекуди зростають рідкісні асоціації ясенево-дубового лісу хвощового з участю хвоща зимуючого, ясенево-дубового лісу конвалієвого, чорновільхового лісу теліптерісового, щитникового (зі щитником шартрським) та безщитникового (з безщитником жіночим). В заплавах річок також поширені зарості чагарникових верб з вологолюбним високотрав'ям та бур'янами.

Соснові і широколистяно-соснові ліси – азональні типи рослинності, займають значну частину борової тераси лівих берегів Сіверського Донця, Оскола, Мжі, Уди, Мерли. Рельєф терас нерівний, на його підвищених елементах з бідними ґрунтами формуються сухі бори, а на рівнинних і понижених його елементах з родючими ґрунтами – свіжі субори. Сухі бори бідні за флористичним складом. Тут зустрічаються сосново-різнотравно-злакові угруповання. Із дерев росте сосна звичайна, а серед трав переважають степові злаки: костриця Беккера, ковила дніпровська, жито дике, чаполох пахуча, кипець пісковий, куничник наземний та різнотрав'я: сон чорніючий, агалик-трава гірська, чебрець Паласів, цмин пісковий, полин Маршалла, юринія харківська, хондрила ситниковидна. Флористичний склад свіжих суборів значно багатший. У першому ярусі росте сосна звичайна, у другому – дуб звичайний, види в'язу, яблуня лісова, груша звичайна. Підлісок складається з бруслини бородавчастої, клена польового, клена татарського. Типовими є напівкущі – зіновать дніпровська і дрік красильний.

Трав'янистий покрив складають орляк звичайний, щитник чоловічий, суніці лісові, конвалія травнева, нечуйвітер волохатенький, смовдь гірська, золотушник звичайний. Подекуди на Харківщині зустрічаються асоціації дубово-соснових лісів ліщинових (Зелена книга України) та рідкісні для області асоціації соснових лісів різнотравно-злакових, орлякових, вересових, костяницевих, кладонієвих та кипцево-чебрецевих.

Заплавні луки формуються в заплавах річок. Раніше вони щорічно затоплювалися повеневими водами. Інтенсивне використання луків як сіножатей та пасовищних угідь призвело до значної деградації цих рослинних угруповань. Площі їх дуже скоротилися також через розорювання заплав багатьох річок регіону. Домінантами та співдомінантами природних заплавних луків є кореневищні та пухкодернинні види злаків, які мають добрі кормові якості.

Це – китник лучний, види тонконогу, костриця лучна, тимофіївка лучна, пирій повзучий та бобові: види конюшини, люцерна румунська, лядвенець український, види горошку, чина лучна.

На Харківщині в складі угруповань заплавних луків виявлено формацію лепешняка тростинового, яка занесена до Зеленої книги України, та рідкісні для регіону асоціації: родовиково-злакова, рябчиково-злакова, королицево-злакова, косариково-злакова, зозулинцево-злаково-осокові, формація оману високого.

При надмірному випасі худоби в складі лучної флори з'являється багато баластних видів та бур'янів – види жовтецю, щавлю, полин лікарський, молочай болотний, нетреба звичайна, чорнощир звичайний. Вони не поїдаються тваринами і добре помітні на деградованих луках.

Для заплавл річок степової зони (Берестова, Багата, Оріль, Орілька, Берека, Волоська Балаклійка, Самара) властиві солончакові та солонцюваті ґрунти, на яких зростає галофітна рослинність. Вона поширена також у Зміївському районі в долині р. Сіверський Донець («Горіла Долина» та озеро Лиман). У засолених умовах найчастіше зростають осоково-різнотравні та злаково-різнотравні угруповання з участю видів-галофітів: осока гостра, покісниця звичайна, покісниця велетенська, костриця східна, китник тростиновий, бекманія звичайна, ситник Жерардів, ситник тонкий, ситняг болотний, бульбокомиш морський, тризубець морський, солончакова айстра звичайна, солонечник естрагоновидний, хартолепіс середній, хрінниця широколиста, зміячка дрібноквіткова, кермек замшевий, конюшина суницева, подорожник Корнута, подорожник солончаковий. Подекуди в складі цих фітоценозів зустрічаються рідкісні види флори Харківщини: молочка приморська та рапонтікум серпієвидний. На засолених луках виявлено рідкісні формації кермеку замшевого, кермеку донецького, полину сантонінського, а при збільшенні вологості – молочки приморської та рогузу Лаксманового.

Осоково-трав'яні та мохово-осокові болота збереглися в соснових лісах і серед відкритих пісків другої тераси Сіверського Донця, Уд, Мжі, Мерли. Болота оточені заростами верб, вільхи клейкої, крушини ламкої, берези пухнастої і видами, які типові для поясу очерету. Цікаві види зростають на верхових торф'яних, або сфагнових болотах. Саме осоково-сфагнова асоціація є рідкісною на Харківщині. Крім видів білого моху, тут зустрічаються росичка круглолиста, журавлина болотна, пухівка багатоколоскова, бобівник трилистий, вовче тіло болотне та інші види бореальної флори. Рідкісними угрупованнями для Харківщини в цих умовах є асоціації осоково-сфагнові та формації осоки омської.

У долинах і заплавах річок велика кількість озер, рукавів, стариць, тимчасових водойм. У долині Сіверського Донця найбільшими озерами є Лиман, Чайка, Світличне, Комишувате, Біле та інші, а озеро Борове розташоване прямо серед соснового лісу.

Природні ландшафти, де збереглися зональні та азональні рослинні угруповання, на Харківщині займають незначну площу (близько 20%). На місці зведених соснових і дубових лісів та розораних лучних і різнотравно-типчаково-ковилових степів впродовж уже багатьох років на сільськогосподарських землях вирощуються різноманітні зернові, зерново-бобові, технічні, овочеві та плодово-ягідні культури тощо. На цих площах формуються своєрідні агрофітоценози, в утворенні яких беруть участь, крім певних видів культурних рослин, і значна кількість бур'янів, що складають основу синантропної рослинності.

У складі сучасної флори Харківщини налічується 1 257 видів судинних спорових та насінних рослин (за даними видання «Рослинний покрив Харківщини» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Л.М. Горелова, О.О. Альохін, 2002 рік).

Структура флори Харківщини наведено у табл. 5.2.2.

Структура флори вищих судинних рослин Харківщини

Таблиця 5.2.2

Види	Кількість	У % до загальної кількості
1	2	3
Плауноподібні	2	0,2
Хвощеподібні	9	0,7
Папоротеподібні	9	0,7
Голонасінні	4	0,3
Покритонасінні, в тому числі:	1233	98,1
клас Дводольні	912	74
клас Однодольні	321	26
Разом	1 257	100,0

Відповідно до даних, наведених у таблиці 5.2.2, вищі спорові судинні рослини налічують 9 видів папоротеподібних, 9 видів хвощеподібних, 4 види голонасінних, 2 види плауноподібних та 1 233 види покритонасінних, з яких майже 74% відносяться до класу дводольних та 26% – однодольні.

Охорона, використання та відтворення лісів та інших рослинних ресурсів

Загальна площа усіх лісів філій ДП «Ліси України» по Харківській області згідно з даними державного лісового кадастру, становить 151,9 тис. га. Лісистість області до 24.02.2022 становила 12,1%. Загальний запас деревини у лісах області до початку збройної агресії Російської Федерації обліковувався в об'ємі понад 68,0 млн м³.

Протягом 2024 року заготівля деревини здійснювалась в порядку рубок головного користування, а також при здійсненні заходів з формування і оздоровлення лісів та при проведенні інших рубок.

Постійні лісокористувачі Харківської області (далі - Філії), координація яких здійснюється Північно-Східним міжрегіональним управлінням лісового та мисливського господарства (далі – Управління), у 2024 році заготовили 292,6 тис. м³ деревини, з якої 251,3 тис. м³ ліквідної, у т.ч. від рубок головного коритування 9,9 тис. м³.

У 2024 році філіями відтворення лісів виконано на площі 429,27 га, зокрема свдіння та висівання лісу проведено на площі 429,27 га.

Охорона лісів від пожеж

Протягом 2024 року в лісових насадженнях Філій виявлено 133 лісові пожежі, площа яких склала 734,79 га, в тому числі верхових – 95,1 га.

Основними причинами виникнення лісових пожеж є загоряння насаджень унаслідок бойових дій – 22 лісові пожежі, порушення правил пожежної безпеки в лісах населенням – 81 лісова пожежа, інші причини – 30 пожеж.

Філіями влаштовано 1750,1 км нових протипожежних мінералізованих смуг, пройдено доглядом 8284,8 км протипожежних мінералізованих смуг, перекрито 178 позапланових доріг, встановлено 191 од. аншлаків, плакатів та бігбордів на протипожежну тематику, організовано 26 виступів в засобах масової інформації, проведено 365 лекцій і бесід та організовано публікації в соціальних мережах.

Філіями була забезпечена робота 14 лісових пожежних станцій, у складі яких наявні 33 пожежних автомобіля, до гасіння залучалися 52 од. пристосованої техніки, 27 мотопомп та 246 ранцевих лісових вогнегасників.

Забезпечено роботу протипожежних формувань, організовано роботу диспетчерської та пожежно-сторожової служб, нагляд за пожежною ситуацією в лісах Філій здійснювалися з 13 пожежно-спостережних веж, використовувалися 10 телевізійних систем спостереження.

Забезпечено проведення спільного патрулювання лісових насаджень з метою контролю за дотримання вимог Правил пожежної безпеки в лісах України, дотриманням заборони відвідування лісових насаджень, виявлення та притягнення до відповідальності винних у здійсненні порушень. Патрулювання здійснювалося з урахуванням безпекової складової. Всього проведено 458 рейдів з профілактики виникнення лісових пожеж, недопущення порушення заборони відвідування лісових насаджень, виявлення та притягнення до відповідальності порушників вимог Правил пожежної безпеки в лісах України.

У відповідності до «Графіку комісійних обстежень (оглядів) стану готовності постійних лісокористувачів щодо протипожежного захисту лісів у пожежонебезпечний період 2024 року» спільно з представниками Головного управління ДСНС у Харківській області та Харківської обласної військової адміністрації проведено обстеження готовності лісокористувачів Харківської області. За результатами обстежень лісокористувачами опрацьовано та вжито заходи по усуненню виявлених недоліків.

Всі протипожежні заходи проводяться з урахуванням військового стану з забезпеченням правил поведінки в місцях ймовірного виявлення ворожих військ або виявлення вибухонебезпечних предметів та пристроїв.

Головною проблемою у веденні лісового господарства по Харківській області є неможливість відновлення повноцінної роботи Філій на деокупованих територіях та в районах ведення активних бойових дій. На вказаних територіях неможливе, як проведення в повному обсязі профілактичних протипожежних заходів, так і робіт з гасіння лісових пожеж. З загальної площі лісів 10 тис. 139 га перебувають в тимчасовій окупації (7,2 тис. га - ДП «Куп'янський лісгосп» та 2 тис. 939 га - ДП «Вовчанський лісгосп»). З початку військової агресії проти України проведено розмінування 3 тис. 549,43 га лісових насаджень, що складає 2% від загальної площі насаджень, які потребували проведення розмінування. На даний час 176 тис. 931,37 га насаджень залишаються забрудненими вибухонебезпечними предметами або замінованими. Наявний дефіцит кадрів. На деокупованих територіях фактично відсутні можливості укомплектування штатів протипожежних формувань (водіїв і бійців лісових пожежних станцій та трактористів).

Захист лісів від шкідників і хвороб

На території лісів Філій площа осередків шкідників та хвороб лісу складає 68,5 тис. га, з яких 61,7 тис. га власне осередки хвороб.

Площі осередків розподілені наступним чином:

- хвоєгризучих шкідників – 4,8 тис. га;
- листогризучих шкідників – 1,7 тис. га;
- інших шкідників – 0,2 тис. га;
- хвороб лісу – 61,7 тис. га.

В насадженнях лісового фонду Філії спостерігається незначне збільшення осередків звороб лісу, а саме кореневої губки та комлевих і стовбурових гнилей. Одночасно варто відмітити призупинення розвитку осередку хрущів та рудного сосонового пильщика, який займає найбільшу площу серед хвоєгризучих шкідників – 2132,0 га.

Використання лісових ресурсів

Філії у 2024 році здійснювали реалізацію лісоматеріалів відповідно до законодавства, зокрема до положень законів України «Про товарні біржі», «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», «Про публічні закупівлі», «Про оборонні закупівлі».

З метою стабільного забезпечення ринку деревиною, лісгоспи здійснювали реалізацію лісоматеріалів на товарних біржах, які отримали ліцензії Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

На внутрішній ринок реалізовано 237,8 тис. м³ лісоматеріалів круглих на загальну суму 417 млн грн.

Станом на 31.12.2024 на складах лісгоспів області обліковувалося 36,3 тис. м³ лісопродукції.

Охорона та відтворення видів рослин та грибів, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів

По спектру основних життєвих форм флора регіону цілком типова для областей помірного клімату. В ній представлені наступні основні типи: дерева – 27 видів, чагарники – 48 видів, чагарники і напівчагарники – 26 видів, багаторічні трав'янисті рослини – 873 види, дворічні – 95 видів, однорічні трав'янисті рослини – 188 видів.

До списку рослин Харківської області, занесених до Червоної книги України, входить 107 видів рослин, серед них за природоохоронним статусом: вразливих – 57, рідкісних – 18, недостатньо відомих – 3 та інші цінні види рослин. До додатків до Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі занесено 14 видів рослин та грибів, що зростають на території Харківської області, до додатків до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES) – 8 видів рослин і грибів, до Переліку видів судинних рослин флори України, занесених до Європейського Червоного списку тварин і рослин, що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі – 23 види.

В умовах антропогенного впливу на природний рослинний покрив найважливішим природоохоронним завданням є збереження видового різноманіття рослинних угруповань, та перш за все, забезпечення охорони рідкісних видів рослин.

На території НПП «Слобожанський» до чинних в Україні охоронних переліків різного рівня належить 76 видів флори та мікобіоти: 73 види рослин та 3 види грибів. До Червоної книги України включені 22 види: 3 види грибів та 19 видів рослин, 4 з яких також входять до Додатку Вашингтонської Конвенції (CITES., 1973). До Додатку I Бернської Конвенції (1979) занесені 3 види рослин, два з яких також входять до Червоної книги України. До Червоного списку Харківської області (Перелік видів..., 2001) занесені 54 види судинних рослин, з яких один вид паралельно с червонокнижним. Слід зазначити, що до оновленого видання Європейського Червоного списку (Bilz et al., 2011), не потрапило жодного виду із зростаючих на території парку рослин.

На території НПП «Гомільшанські ліси» зростають 69 раритетних видів рослин. Вони представлені 1 видом плауноподібних, 4 видами хвощеподібних, 6 видами папоротеподібних, 57 видами покритонасінних і одним видом нижчих рослин із підвиду «червоні водорості», 19 видів рослин включено до Червоної книги України, із них 1 вид належить до нижчих рослин, підвиду «червоні водорості» - *Thorea ramosissima* Bory і 18 видів – до виду покритонасінних.

Також, на території НПП «Гомільшанські ліси» зростають 3 види рослин, що охороняються згідно з Додатком I Бернської конвенції (1979 р.): *Salvinia natans* (L.) All (папоротеподібні), *Jurinea cyanoides* (L.) Rchb. та *Pulsatilla patens* (L.) Mill (покритонасінні). Чотири види покритонасінних включено до Резолюції 6 Бернської конвенції: *Iris pineticola* Klokov, *J. cyanoides*, *P. patens*, *Serratula lycopifolia*. (Vill.) A. Kern.

Сім представників родини Орхідних (покритонасінні) включено до Додатку II Вашингтонської Конвенції: *Dactylorhiza incarnata* (L.) Soy, *Epipactis helleborine* (L.) Crantz, *Neottia ovata* (L.) Bluff & Fingerh., *N. nidusavis* (L.) Rich., *Anacamptis laxiflora* (Lam.) R.M. Bateman, Pridgeon & M.W. Chase, *A. palustris* (Jacq.) R.M. Bateman, Pridgeon & M.W. Chase, *Platanthera bifolia* (L.) Rich. На території НПП «Гомільшанські ліси» видів рослин, включених до Європейського червоного списку, не виявлено.

Крім того, в межах території парку зростають 49 видів рослин, віднесених до Переліку видів рослин, що потребують особливої охорони на території Харківської обласної ради, серед яких представлений 1 вид плауноподібних, 4 види хвощеподібних, 5 видів папоротеподібних, 39 видів покритонасінних.

У 2024 році продовжено спостереження за популяцією *Securigera elegans* (Pančić) Lassen, яка зростає на території кварталів № 18 і № 24 Коропівського ПОНДВ. Фітоценотичні умови місцезростання популяції в порівнянні із попереднім роком не змінились. Дорога, що проходить через нього, для проїзду автотранспорту не використовувалась. Проективне покриття трав'яного ярусу на моніторинговій ділянці (дорога і узбіччя) в середньому становить 40 % . На моніторинговій ділянці (0,27 га) виявлено 260 особин *S. elegans*. Серед них були представлені рослини всіх онтогенетичних станів, крім сходів і сенильних. Тож цю частину популяції можна охарактеризувати як нормальну неповночленну. Відсутність сходів можна пояснити тим, що на час проведення досліджень (7 серпня) такі рослини перейшли до наступного онтогенетичного стану – ювенільного. Онтогенетичний спектр одновіршинний із максимумом на генеративних і субмаксимумом на віргінільних особинах. Генеративні рослини перебували у фенологічній фазі плодоношення. Вони мали дозрілі плоди, що почали опадати, розламуючись на членики. Рослини *S. elegans* поїдаються тваринами. Можливо копитними і зайцями. На моніторинговій ділянці виявлено сліди життєдіяльності як перших, так і других. Тварини об'їдають добре розвинені віргінільні і генеративні особини. Майже половина від їх загальної кількості були пошкодженими. Більшість із них – генеративні. Частина рослин настільки об'їдена, що визначити їх онтогенетичний стан було неможливо.

На теперішній час негативним чинником прямої дії на популяцію *S. elegans* залишається поїдання пагонів тваринами. Зниження віталітету рослин внаслідок об'їдання пагонів тваринами має зворотній характер. Наступного року вони нормально розвиваються на відміну від рослин, значно пошкоджених

автотранспортом у минулі роки. Такі рослини так і не покращили віталітетний стан, в своєму онтогенезі перейшли до субсенільного і сенільного станів. Частина їх із часом загинула.

На території НПП «Дворічанський» із початком воєнного стану була обмежена можливість проводити заходи з охорони, збереження та відтворення рідкісних і зникаючих видів грибів, рослин, рослинних угруповань та природних середовищ (оселищ), заходи з боротьби із шкідливими чужорідними видами рослин безпосередньо на території парку. Всі дані отримано з використанням дистанційних методів дослідження та з вивченням матеріалів (фото-, відео-, аудіоматеріали та колекційні збори), зібраних у попередні роки.

До охоронних переліків видів рослин різного рівня станом на кінець 2024 року, що зростають в межах території парку, належать 109 видів рослин та 1 вид лишайнику, з них 38 видів входять до Червоної книги України (3 види водоростей (Том I Літопису природи НПП «Дворічанський»), 1 вид лишайників (Громакова, 2013) і 34 види судинних рослин, зустрічається 7 видів з переліку видів Резолюції № 6 Бернської Конвенції (Convention..., 1998), і 5 видів – з Додатків Вашингтонської Конвенції (CITES..., 1973). З Європейського червоного списку – 1 вид зі статусом «вразливий» (Vulnerable, VU), з Червоного списку Харківської області (Перелік видів..., 2001) – 77 видів судинних рослин.

Охорона природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України.

За інформацією національних природних парків (далі – НПП) Харківщини науковими співробітниками постійно проводиться робота з обстеження територій парків, а також прилеглих до них територій, моніторинг закладених видів обліку, інвентаризації та вивчення флори, чисельності рослин і грибів, здійснюється робота щодо виявлення та обліку червонокнижних, рідкісних рослин, які потребують особливої охорони, вивчення сукупності рослинних угруповань, дослідження складу та будови ценозів, вивчення угруповань, занесених в Зелену книгу України.

В рамках заходів по збереженню біологічного та ландшафтного різноманіття в НПП «Слобожанський» проведено картування локалітетів за участю представників бореальної флори та вивчення складу угруповань з бореальними видами, а також проведено вивчення деревних угруповань діброви та субору на території Володимирівського та Пархомівського ПНДВ у співпраці із науковцями лабораторії агролісомеліорації та лісових екосистем Інституту агроекології і природокористування НААН України.

У рослинному покриві НПП «Гомільшанські ліси» у звітний період зберігалися 24 асоціації Зеленої книги України (2009) – 3 знаходяться під загрозою зникнення, 4 рідкісні, 17 типових. Всі три асоціації, що знаходяться під загрозою зникнення, – угруповання звичайнодубових лісів (*Querceta roboris*) з домінуванням у травостої цибулі ведмежої (*Allium ursinum*). Рідкісні асоціації належать до водної рослинності – угруповання формації стрілолиста стрілолистого (*Sagittarieta sagittifoliae*), угруповання формації ряски горбатой (*Lemneta gibbae*), угруповання формації латаття білого (*Nymphaeeta albae*). Типові асоціації представляють болотисті луки – угруповання формації латаття білого (*Nymphaeeta albae*) і водну рослинність – угруповання формації сальвінії

плаваючої (*Salvinia natantis*), угруповання формації глечиків жовтих (*Nupharetta luteae*), угруповання формації куширу напівзануреного (*Ceratophylleta submersi*).

Угруповання звичайнодубових лісів (*Querceta roboris*) з домінуванням у травостой цибулі ведмежої (*Allium ursinum*) зростають у нагірній діброві. Угруповання формації лепешняку тростинового (*Glycerieta arundinaceae*) зрідка трапляється у заплаві Сіверського Дінця. У старицях і озерах, розташованих у заплаві р. Сіверський Донець та у його мілководдях трапляються угруповання формацій сальвінії плаваючої (*Salvinia natantis*), стрілолиста стрілолистого (*Sagittarieta sagittifoliae*), ряски горбатої (*Lemneta gibbae*), латаття білого (*Nymphaeeta albae*), глечиків жовтих (*Nupharetta luteae*), куширу напівзануреного (*Ceratophylleta submersi*).

На території НПП «Дворічанський» за «Національним каталогом біотопів України» (2018) станом на 2024 рік налічується 25 типів біотопів, більшість з яких потребують режиму охорони.

Перелік природних оселищ НПП «Дворічанський» потребує подальшого уточнення. Зважаючи на активні бойові дії на території парку в наступні роки до нього можуть бути внесені суттєві структурні зміни.

Охорона, використання та відтворення зелених насаджень

Зелені насадження – найважливіший елемент містобудування, який відіграє велику роль у поліпшенні екологічних і санітарно-гігієнічних умов життя в місті, вони поглинають практично всі види хімічних сполук, які забруднюють навколишнє природне середовище, покращують мікроклімат забудов, охороняють будівлі і споруди від надмірного перегріву, знижують рівень шумів, тобто виконують велику санітарно-гігієнічну, художньо-естетичну та рекреаційну роль.

Відповідно до інформації за формою звітності № 1 (річна) «Звіт про зелене господарство», затвердженою наказом Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 24.12.2008 № 401, згідно з даними органів місцевого самоврядування (без урахування окупованих/деокупованих територіальних громад) станом на 01.01.2025 загальна площа зелених насаджень в області склала 17310,37 га.

Площа зелених насаджень загального користування – 7 049,28 га, у тому числі: парки культури та відпочинку – 717,58 га, сквери – 350,78 га, гідропарки, лугопарки, лісопарки – 2 617,97 га. Площа міських лісів – 1 332,2 га.

На території м. Харків озеленення міста, збереження існуючих зелених насаджень, проведення обстеження зелених насаджень, у тому числі з метою виявлення аварійних, сухостійних, уражених омелою дерев та дерев, які досягли вікової межі, забезпечує Спеціалізоване комунальне підприємство «Харківзеленбуд» Харківської міської ради. Зазначеним підприємством проводяться заходи з оздоровлення та продовження віку дерев та заходи боротьби зі шкідниками та хворобами з використанням виключно біологічних препаратів та позакореневе внесення мінеральних добрив. За результатами боротьби спостерігається позитивна тенденція оздоровлення зелених насаджень.

У 2024 році працівниками підприємства було знесено аварійних, сухостійних, вражених омелою дерев та дерев, які досягли вікової межі,

у кількості 3 140 од., проведено санітарне обрізання 6 509 дерев, висадження зелених насаджень (дерев, кущів) не проводилось.

З метою збереження цінних в природному та господарському відношенні рідкісних або таких, що перебувають під загрозою зникнення на території Харківської області, видів рослин і підвищення відповідальності за їх незаконний збір, пошкодження або знищення, рішенням Харківської обласної ради від 25.09.2001 затверджено перелік видів рослин, що підлягають особливій охороні на території Харківської області. До списку входять 182 види судинних рослин.

Інвазійні чужорідні види рослин у флорі в межах області

Чужорідні рослини – це занесені види, що акліматизувалися та зайняли певне місце в рослинному покриві певної території, вселення чужорідних видів рослин призводить до непоправних втрат біологічного різноманіття цієї території.

Чужорідні рослини заносяться людиною, водою, тваринами тощо. За характером початкових стадій експансії близько 70% нових адвентивних рослин в Україні належить до групи «зернових емігрантів» (завезені з інших територій із зернопродуктами).

На Харківщині зафіксоване місцезростання карантинних видів, таких як: амброзія полинолиста, гірчак повзучий (степовий), повитиця польова, повитиця одностворчкова, цехус довгоголковий та інші.

Співробітниками кафедри ботаніки та екології рослин Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна спільно з провідними фахівцями Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України підготовлено список інвазійних видів рослин Харківської області, представлений у таблиці 5.2.3.

Список інвазійних видів рослин Харківської області

Таблиця 5.2.3

№ з/п	Назва виду	Ступінь інвазійного потенціалу*	
1	2	3	4
1	Амброзія полинолиста	Ambrosia artemisiiflora L.	1
2	Черета листяна	Bidens frondosa L.	1
3	Злинка канадська	Conyza Canadensis (L.) Cronquist	1
4	Розрив-трава дрібноквіткова	Impatiens parviflora DC.	2
5	Дикий виноград п'ятилисточковий	Parthenocissus quinquelobatus (A. Kern). Fritsch	1
6	Стенактис однорічний	Erigeron annuus (L.) Desf. (syn. Stenactis annua Nees, Phalacrocoma annuum (L.) Dumort)	1
7	Робінія звичайна, біла акація	Robinia pseudoacacia L.	1
8	Клен ясенелистий	Acer negundo L.	1
9	Шириця звичайна	Amaranthus retroflexus L.	1
10	Галінсога дрібноцвіта	Galinsoga parviflora Cav.	1
11	Портулак городній	Portulaca oleracea L.	1
12	Золотушник канадський	Solidago Canadensis L.	2
13	Чорношир нетреболистий	Iva xanthiifolia (Nutt.) Fresen.	2
14	Окибафус нічноцвітний	Oxybaphus nyctagineus (Michx.) Sweet	1
15	Гринделія розчепірена	Grindelia squarrosa (Pursh) Dun.	1
16	Елодея канадська	Elodea Canadensis Michx.	3

1	2	3	4
17	Ехіноцистис шипуватий	<i>Echinocystis lobata</i> (Michx.) Torr & <u>A.Gray</u>	3
18	Соняшник бульбастий, топінамбур	<i>Helianthus tuberosus</i> L., (<i>Helianthus esculentus</i> Rottb, <i>Helianthus esculentus</i> Warsz, <i>Helianthus subcanescens</i> E. Watson, <i>Helianthus subcanescens</i> (A. Gray), E. Watson, <i>Helianthus tomentosus</i> Michaux., <i>Helianthus tuberosus</i> Parry., <i>Helianthus tuberosus</i> var. <i>subcanescens</i> A. Gray)	3
19	Гірчак японський	<i>Fallopia japonica</i> (Houtt.) Ronse Derr., (<i>Polygonum cuspidatum</i> Siebold et Zucc., non Willd. ex Sprengel; <i>Pleuropterus cuspidatus</i> (Siebold et Zucc.) H. Gross., <i>Reynoutria japonica</i> Houtt.)	3
20	Маслинка вузьколиста	<i>Elaeagnus angustifolia</i> L.	3

Примітка: * – ступінь інвазійного потенціалу

1 – багато чисельні групи рослин повсюдно (високо інвазійна спроможність);

2 – багато чисельні групи рослин у визначених екотопах (середньо інвазійна спроможність);

3 – малочисельні групи рослин у поодиноких екотопах (потенційно інвазивні).

5.3. Охорона, використання та відтворення тваринного світу

Загальна характеристика тваринного світу

Важливою складовою частиною навколишнього середовища області є тваринний світ. Безхребетні тварини Харківської області заселяють два різко відмінні між собою середовища: наземне і водне.

Наземні безхребетні у межах області заселяють різноманітні біотопи, як природні, так і антропогенні; як зональні (лісові, степові), так і азональні з реліктовою фауною (крейдиані відслонення, піски, солончаки).

Тваринне населення водної біоти Харківської області налічує понад 2 000 видів і представлене різними систематичними групами (найпростіші, губки, олігохети, п'явки, молюски, ракоподібні, водяні кліщі й павуки, водяні комахи), які заселяють різноманітні біотопи (річки, стариці, водосховища, озера, ставки, болота різних типів, струмки, степові поди, джерела типу реокрена чи гелокрена). Рідкісні види тварин виступають індикаторами фауністичного різноманіття. Аналіз розподілу рідкісних видів безхребетних Харківщини за систематичним складом свідчить, що до класу комахи належить понад 97% вивченого біорізноманіття (із 229 видів – 223), по 2 види відносяться до класів п'явки та ракоподібні, по 1 виду до класів дощові черви і молюски.

Місцеположення Харківської області на межі лісу зі степом визначило межі поширення як степових видів тварин на північ, так і лісових - на південь. Теж саме можна зазначити і про водно-болотні види. Тут проходить межа поширення на північ лежня, дерихвоста степового, жайворонка степового, жайворонка малого, щеврика польового, чаплі рудої, чепури великої і чепури малої, розташовані північні гніздові поселення квака, кулика-довгонога. По області проходить південна межа таких лісових видів, як синиця чубата, дрізд-омелюх, чикотень, чиж, слуква, журавель сірий.

На цей час антропогенна трансформація найбільше торкнулась навколоводних просторів і перш за все долинних ландшафтів. Зі створенням на території області великих водосховищ (Печенізьке, Оскільське,

Краснопавлівське, Орільське, Рогозянське тощо) орнітофауна поповнилась елементами, нетиповими для внутрішньоматерикових водойм, або видами, що вкрай рідше зустрічались до появи водосховищ. З'явилися птахи – мешканці морських узбережь, що в пролітний час зустрічаються на великих озерах і водосховищах, і зимують на незамерзаючих ділянках моря. Збільшилось видове різноманіття, змінився статус і чисельність мартинів, кричків, куликів, чапель. На водосховищах під час прольоту зареєстровані нові види птахів, що раніше не зустрічались (баклан великий, казарка білощока, казарка червоноголова, луток, морянка, крохаль довгоносий, турпан, чернь морська, гага звичайна).

У 2018 році наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 27.06.2018 № 237 затверджено Перелік видів тварин, що підлягають особливій охороні на території Харківської області (зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 19.07.2018 № 847/32299), до якого увійшло 212 видів тварин.

Види тваринного світу Харківської області, що охороняються, наведено у таблиці 5.3.1.

Види тваринного світу, що охороняються

Таблиця 5.3.1

Види тваринного світу	Кількість
1	2
Загальна кількість видів тварин, занесених до Червоної книги України, од.	187*
Кількість видів тварин, що підлягають особливій охороні на території Харківської області	212
Кількість видів тварин, занесених до додатків до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), од.	30
Кількість видів тварин, занесених до додатків до Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція), од.	243
Кількість видів тварин, занесених до додатків до Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннська конвенція, CMS), од.	141
Кількість видів тварин, що охороняються відповідно до Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів (AEWA), од.	76
Кількість видів тварин, що охороняються відповідно до Угоди про збереження популяцій європейських кажанів (EUROBATS), од.	14

Примітка: * - наведено попередні інформацію, дані можуть бути уточнені, на цей час НДУ «УкрНДІЕП» проводиться робота щодо визначення переліку тварин, що занесені до Червоної книги України і мешкають на території Харківській області.

Стан і ведення мисливського господарства

Станом на 31.12.2024 загальна площа мисливських угідь області становить 2 млн 631 тис. га, з яких: 1 млн 637 тис. га надано у користування 39 організаціям – 62,2% від угідь області, угіддя державного мисливського резерву (запасу) складають 993 тис. га - 37,8 % від угідь області.

Згідно з даними річного звіту за 2024 рік загальні витрати на ведення мисливського господарства в області склали 10,6 млн грн, з яких на охорону і відтворення витрачено 5,4 млн грн, що складає в середньому 3,3 тис. грн на 1 тис. га наданих у користування мисливських угідь.

Ураховуючи активність бойових дій на території міста Харкова та області протягом 2024 року, зміни площ тимчасово окупованих і деокупованих територій, проведення користувачами господарських робіт, обліків мисливських тварин, фактичне визначення господарських витрат та втрат у мисливському

господарстві, як серед тваринного світу, так і матеріально-технічної складової (бази мисливських господарств, документація, технічне і господарське обладнання, заготовлені для підгодівлі тварин корма, особовий склад господарств, автотранспортні засоби, комунікаційні мережі та інше), на даний час неможливо через замінованість територій, проведення активних бойових дій та наявності незліченної кількості вибухонебезпечних предметів в мисливських угіддях.

За попередньою інформацією (до завершення розмінування і проведення повного обстеження угідь) територія наданих в користування 25 користувачам мисливських угідь загальною площею 899,1 тис. га (54,2% від наданих в користування мисливських угідь області, без урахування угідь резерву (запасу) знаходиться в зоні активних бойових дій і зазнала різного ступеня впливу, з них угіддя 23 користувачів площею 842,5 тис. га (50,8 % від наданих в користування угідь області) знаходились під окупацією і частково залишаються по цей час. Повністю відсутній зв'язок з 8 користувачами. Один користувач мисливських угідь припинив свою діяльність.

На виконання доручень Держлісагентства Північно-Східним міжрегіональним управлінням лісового та мисливського господарства організовано проведення обліків мисливських тварин по Харківській області в зимовий період до 12.02.2024 та в літній період до 15.07.2024 на доступній для господарської діяльності території мисливських угідь.

За даними обліків, проведених в угіддях області у 2024 році, обліковано: 39 лосів (без змін порівняно до чисельності 2023 року), 450 оленів благородних (зменшення на 3 гол.), 431 олень плямистих (зменшення на 48 гол.), 8421 козулі (зменшення на 274 гол.), 1630 кабан (збільшення на 67 гол.), 82077 зайців-русаків (зменшення на 3629 гол.), 4429 лисиць (збільшення на 534 гол.), 1420 єнотоподібних собак (збільшення на 133 гол.), 42 шакали (збільшення на 10 гол.), 141 вовк (збільшення на 19 гол.).

Розпорядженням Харківської обласної військової адміністрації від 08.08.2022 № 114-В на період дії воєнного стану на території Харківської області заборонено проведення полювання на всі види мисливських тварин, селекційні, діагностичні та наукові відстріли.

У зв'язку з військовим станом і заборонаю будь-якого полювання, ліміти добування мисливських тварин у сезон полювання 2024-2025 років по області затверджувались в кількості 10 козуль і 36 кабанів для можливості організації і проведення досліджень серед диких копитних тварин згідно «Плану протиепізоотичних заходів по профілактиці основних інфекційних та паразитарних хвороб тварин у Харківській області на 2024 рік» в порядку передбаченому Інструкцією «Про вибіркового діагностичний відстріл мисливських тварин для проведення державної ветеринарно-санітарної експертизи», затвердженою наказом Мінагрополітики від 08.02.2014 № 60 (зареєстрований в Міністерстві юстиції України 15.04.2014 за № 423/25200). Дозволи і ліцензії для добування мисливських тварин в сезон полювання 2024-2025 року не видавались, відстріли не проводились.

Стан і ведення рибного господарства

У водоймах Харківської області іхтіофауна представлена наступними видами риб: щука, лящ, судак, сом, сазан, короп, плітка, краснопірка, окунь, йорж, лин, карась, строкатий та білий товстолобики, верховодка та інші.

Для збереження нерестового стада водних біоресурсів, в порядку та устроки, що визначені діючим законодавством, визначено межі нерестових ділянок та видано наказ Управління Державного агентства з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм у Харківській області (далі – Управління) від 25.03.2024 № 46 «Про перенесення строків весняно-літньої заборони на добування (вилов) риби та інших водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах Харківської області у 2024 році».

Окрім того, з метою забезпечення охорони річкових раків під час їх природного відтворення, збільшення їх запасів у рибогосподарських водних об'єктах Харківської області Управлінням видано наказ від 27.11.2024 № 148 «Про встановлення заборони на лов річкових раків».

Відповідно до поданих користувачами водних біоресурсів звітних даних фактичний обсяг вилову водних біоресурсів станом на 31.12.2024 склав близько 308,2 тонн, з них 174,6 тонн складають об'єкти розведення (товстолоб, короп, білий амур).

Штучне відтворення водних біоресурсів в межах території Харківської області відбувається відповідно до Порядку штучного розведення (відтворення), вирощування водних біоресурсів та їх використання, затвердженого наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 26.08.2022 № 622 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 14.10.2022 за № 1245/38581.

Незважаючи на складну безпекову ситуацією в регіоні, пов'язану з активними бойовими діями та обстрілами у 2023 році суб'єктами господарювання проведено роботи з відтворення водних біоресурсів на 4-х водних об'єктах. Так, у Берекське водосховище вселено 34000 екземплярів молоді водних біоресурсів, у Старовірівське водосховище – 37945 екземплярів, у Печенізьке водосховище вселено 26749 екземплярів молоді водних біоресурсів, у водойму-охолоджувач (оз. Лиман) Зміївської ТЕС вселено 157395 екземплярів молоді водних біоресурсів.

Проведення робіт із вселення молоді водних біоресурсів до водойм області, в кожному окремому випадку відбувалося за участі представників відповідної комісії, члени якої безпосередньо спостерігали за дотриманням порядку проведення робіт з відтворення (відповідність біологічним показникам, місце вселення, метод обліку тощо).

За 2024 рік відповідно до наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України від 11.09.2023 № 1655 на території Харківської області звітність по формі 1А-аквакультура (річна) подали: юридичних осіб – 11, фізичних осіб – 10.

Загальний обсяг виробленої товарної продукції аквакультури (риб) суб'єктами аквакультури у Харківській області за 2024 рік становить 292,896 тонн та 111,625 тонн молоді водних біоресурсів на загальній площі 731,84 га.

Охорона та відтворення видів тварин, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів

Сучасна орнітофауна Харківської області представлена видами, що належать до 18 рядів. З них: 42 види занесено до Європейського Червоного списку тварин, що перебувають під загрозою зникнення у світовому масштабі, 195 – до Червоної

книги України, 243 – до додатків до Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція), 141 – до додатків до Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннська конвенція, CMS), 31 – охороняються відповідно до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи (МСОП) та інших природоохоронних переліків.

Натепер на території НПП «Слобожанський» мешкають 247 видів тварин, занесених до чинних в Україні переліків, що підлягають охороні. Більшість з цих видів тварин занесені одночасно до кількох охоронних переліків.

На території НПП «Гомільшанські ліси» мешкає 132 рідкісні та зникаючі види тварин, які занесені до міжнародних «червоних» списків та Червоної книги України. У межах зазначеного національного парку відмічено 40 видів комах, занесених до Червоної книги України: скарабей священний, дозорець-імператор, вусач мускусний, жук-олень, ведмедиця Гера, стрічка орденова блакитна, бражник мертва голова, бражник дубовий, джміль вірменський, поліксена, інші.

Також зустрічається 11 видів земноводних – усі вони занесені до різних «червоних» переліків, 8 видів плазунів, 7 з яких – у «червоних» списках (1 вид – мідянка – у Червоній книзі України). На піщаних кучугурах по узліссях бору мешкає рідкісна різнобарвна ящірка - плазун, зустрічаються черепаха болотяна, вуж водяний, гадюка Нікольського.

В межах НПП «Гомільшанські ліси» гніздяться 154 види птахів, на перельоті буває близько 260 видів. Близько 250 видів птахів належать до різних «червоних» переліків, з них до Червоної книги України занесено 28 видів. Зустрічаються рибалочка голуба, бджолоїдка, вивільга. На заплавах лука зустрічається деркач – вид, занесений до Червоної книги Міжнародної спілки охорони природи (МСОП), до Європейського Червоного списку і є дуже рідкісним у країнах Західної Європи. Гніздяться тут великі хижі птахи, занесені до Червоної книги України – орел-могильник, орлан-білохвіст зміїд, великий підорлик, орел-карлик та інші.

На території НПП «Дворічанський» до охоронних переліків видів різного рівню станом на кінець 2024 року належать 307 видів тварин. Із загальної кількості до Червоної книги України (ЧКУ, 2021) належать 73 види, до додатків 2 і 3 Бернської конвенції – 223 види, до додатків 1 та 2 Боннської конвенції – 73 види, до додатків 1 та 2 Вашингтонської конвенції (CITES) – 80 видів, до Європейського червоного списку (2011) – 22 види.

Новим видом тварин для території НПП «Дворічанський», що підлягають охороні на державному рівні, є Дісцелія зональна *Discoelius zonalis* (Panzer, 1801) із статусом «Рідкісний».

Національними природними парками «Слобожанський», «Дворічанський», «Гомільшанські ліси» проводяться наукові дослідження стану популяцій тварин згідно із програмою «Літопис природи», систематично здійснюється моніторинг птахів водно-болотного комплексу (обліки чисельності, дослідження видового складу).

Протягом 2024 року продовжено роботи з аналізу загального розповсюдження і місцезнаходження видів із зазначенням їх основних біотопів.

Охорона, використання та відтворення водних біоресурсів

Регіональною комісією з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій ХОВА ухвалено рішення від 24.06.2022 № 3 (далі – протокольне Рішення) про заборону вилову всіх водних біоресурсів шляхом любительського, спортивного і промислового рибальства та заборону навігації малих суден, моторних суден, прогулянкових вітрильних суден, прогулянкових суден, спортивних та швидкісних суден, а також водних мотоциклів і засобів розваг на воді.

Відповідно до визначених повноважень та на виконання зазначеного протокового Рішення у 2024 році інспекторським складом Управління Державного агентства з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм у Харківській області (далі – Харківський рибоохоронний патруль) викрито 330 порушень у галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів.

За звітний період накладено штрафів за постановами Харківського рибоохоронного патруля на суму 13,226 тис. грн, за постановами суду – на суму 68,085 тис. грн.

Стягнуто штрафів за постановами суду (з урахуванням попередніх років) на суму 8,823 тис. грн, за постановами Харківського рибоохоронного патруля стягнуто штрафів на суму 13,498 тис. грн.

Загальна сума завданих збитків рибному господарству України в межах Харківської області у 2024 році склала 7394,051 тис. грн. На кінець звітного періоду сплачено збитків на суму 112,414 тис. грн. Вилучено 2654 кг водних біоресурсів та 346 одиниць заборонених знарядь лову.

Передано до суду для притягнення осіб до адміністративної відповідальності 193 справи.

До підрозділів Національної поліції за 2024 рік Харківським рибоохоронним патрулем передано 45 матеріалів, за якими порушено 24 кримінальних проваджень за ознаками кримінального правопорушення, при цьому збитки, завдані рибному господарству України, склали 221,93 тис. грн.

Інвазійні чужорідні види тварин у фауні в межах області

Інвазійні види тварин – чужорідні немісцеві види, інтродуковані навмисно або ненавмисно за межами їхніх природних середовищ існування, де вони осіли, розмножуються й поширюються в способи, що завдають шкоди середовищу, до якого вони потрапили. Розповсюдження інвазійних видів носить глобальний характер. Натуралізація і подальше розповсюдження інвайдерів можуть викликати незворотні явища у навколишньому середовищі, небажані економічні і соціальні наслідки. Наразі біологічні інвазії розглядаються як біологічне забруднення, але на відміну від більшості забруднюючих речовин, які у природних екосистемах у ході процесів самоочищення можуть розкладатися і вміст яких контролюється людиною, чужорідні організми, що успішно заселились, починають самостійно неконтрольовано розмножуватись ішвидко розповсюджуватись у навколишньому середовищі. Це явище може мати непередбачувані і незворотні наслідки.

Крім того, вселення чужорідних видів призводить до непоправних втрат біологічного різноманіття як за рахунок безпосереднього знищення аборигенних видів хижаками, харчової і просторової конкуренції, так і внаслідок витіснення аборигенних видів, зміни їх місць існування і гібридизації.

Поява будь-якого чужорідного виду – це індикатор і одночасно причина, погіршення екологічного стану. Все це зумовлює особливу небезпеку інвазій і визначає специфіку заходів боротьби з ними. Не виключено, що чужорідні види що несуть загрозу як агенти біоперешкод, або є проміжними хазяями хвороб людини та свійських тварин, можуть бути використані для диверсій. Тому ця проблема стає все більш нагальною в аспекті забезпечення екологічної безпеки.

Фахівцями науково-дослідної установи «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем» на території Харківської області виявлено 21 вид чужорідних видів тварин, а саме:

1. Тип Молюски (*Mollusca*): Дрейсена річкова (Тригранка річкова) *Dreissena polymorpha* (Pallas, 1771).

2. Клас Вищі ракоподібні (*Malacostraca*): Амфіпода *Pontogammarus robustoides* (Sars, 1894).

3. Клас Комахи (*Insecta*): Колорадський жук *Leptinotarsa decemlineata* (Say, 1824); Жук-короїд *Anisandrus maiche* Stark; Мінуюча міль каштанова *Cameraria ohridella* Deschka & Dimic, 1986; Американський білий метелик *Hyphantria cunea* Dru Drury, 1773.

4. Клас Кісткові риби (*Osteichthyes*): Тюлька чорноморсько-азовська *Clupeonella cultriventris* (Nordmann, 1840); Білий амур *Ctenopharyngodon idella* (Valenciennes, 1844); Чебачок амурський *Pseudorasbora parva* (Temminck et Schlegel); Товстолобик строкатий *Aristichthys nobilis* (Richardson, 1845); Товстолобик білий *Hypophthalmichthys molitrix* (Valenciennes, 1844); Буфало великоротий *Ictiobus cyprinellus* (Valenciennes, 1844); Багатоголовка південна колючка *Pungitius platygaster* (Kessler, 1859); Морська голка пухлощока *Syngnathus abaster* (Risso, 1827).

5. Клас Ссавці (*Mammalia*): Норка американська *Mustela vison* (Schreber, 1777); Єнотоподібний (уссурійський) собака *Nyctereutes procyonoides* (Gray, 1834); Миша хатня *Mus musculus* (Linnaeus, 1758); Щур сірий, пацюк сірий *Rattus norvegicus* (Berkenhout, 1769); Ондатра (звичайна) *Ondatra zibethicus* (Linnaeus, 1766); Олень плямистий *Cervus nippon* (Temminck, 1838); Лань (європейська) *Dama dama* (Linnaeus, 1758).

За інформацією Управління фітосанітарної безпеки Головного управління Держпродспоживслужби в Харківській області відмічено поширення таких шкідливих організмів на території Харківської області:

Американський білий метелик розповсюджений майже у всіх районах Харківської області. Загальна площа заселення цим шкідником складає 2 429,5 га.

Гусениці американського білого метелика завдають шкоди лісовим і плодовим деревам. У його харчовому раціоні відмічені близько 300 видів рослин. Найбільш сприятливими є клен американський, шовковиця, яблуня, слива, айва, черешня, горіх, бузина, хміль.

Поширюється американський білий метелик транспортними засобами при перевезенні сільськогосподарської продукції та промислових вантажів. Часто даний вид виявляють в пакувальному матеріалі. Розповсюдження лялечок метелика відбувається із дровами, де вони заселяють тріщини та отвори у корі.

Дефоліація насаджень викликана гусеницями, призводить до ослаблення та загибелі рослин, особливо при багатократному пошкодженні. Волоски гусені викликають подразнення та алергічні реакції у людей.

Каліфорнійська щитівка – регульований некартинний шкідливий організм. Розповсюджується на площі 16 га. Даний вид пошкоджує близько 270 видів рослин з 85 родин. Основні пошкоджувальні культури: яблуня, груша, абрикос, айва, вишня, глід, волоський горіх, мигдаль, персик, слива, черешня, акація, бузок, верба, кизил, липа, тополя, троянда.

Розповсюджується каліфорнійська щитівка в основному з садивним та прищепним матеріалом. «Бродяжки» можуть переповзати через гілки із дерева на дерево, крони яких змикають. Шкідник може переноситись на невеликі відстані повітряними потоками, за допомогою одягу та зараженого інструменту.

Картопляна міль зареєстрована в Харківському районі на площі 5,6 га. Пошкоджує картоплю (бульбу та вегетативну частину), перець, баклажан, томати, паслін, дурман та інші культури родини пасльонових.

Картопляна міль розмножується у полі та сховищах, розповсюджується на всіх стадіях розвитку з бульбами картоплі і плодами пасльонових культур. Гусениці розвиваються в середині бульб, пронизуючи їх ходами, такі бульби нагадують губку. Бульби картоплі, що сильно пошкоджені картопляною міллю стають непридатними для посадки та переробки.

Золотиста картопляна нематода розповсюджена на присадибних ділянках на площі 0,2 га. Паразитують на коренях картоплі і томатів, уражує інші рослини з родини пасльонових.

Розвиток картопляної нематоди відбувається в коренях рослини-господаря. Хворі рослини утворюють не чисельні слабкі стебла, які передчасно жовтіють. Бульб утворюється мало, вони дрібні, а іноді зовсім відсутні.

Картопляна нематода особливо значної шкоди завдає на присадибних ділянках і на полях із скороченою спеціалізованою сівозміною, де картопля вирощується беззмінно, або повертається на попереднє місце на другий-третій рік. Втрати врожаю можуть складати 30-80%.

З метою розробки планів подальших досліджень, заходів з боротьби із шкідливими чужорідними видами продовжено вивчення чужорідних видів комах, дослідження щодо розповсюдження їх інвазійних видів та попередня оцінка впливу на екосистеми.

5.4. Природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні

Особливій охороні підлягають природні території, що мають велику екологічну цінність як унікальні та типові природні комплекси для збереження сприятливого екологічного стану. Ці території утворюють єдину територіальну систему та включають об'єкти природно-заповідного фонду, водно-болотні угіддя та захисні лісові смуги.

Стан і перспективи розвитку природно-заповідного фонду

Природні території та об'єкти заповідного фонду області представлені національними природними парками, регіональними ландшафтними парками, ботанічними садами, зоологічними парками, заказниками загальнодержавного і місцевого значення, пам'ятками природи та заповідними урочищами місцевого значення.

Станом на 01.01.2025 природно-заповідний фонд Харківської області налічує 247 заповідних об'єктів, загальна площа природно-заповідного фонду становить 74,888 тис. га. Із загальної кількості – 13 об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення і 234 – місцевого значення. Питома вага площі природно-заповідного фонду у площі адміністративно-територіальної одиниці складає 2,4% (табл. 5.4.1).

Структура природно-заповідного фонду Харківської області
(станом на 01.01.2025 року)

Таблиця 5.4.1

Категорії об'єктів ПЗФ	Об'єкти ПЗФ					
	загальнодержавного значення		місцевого значення		разом	
	кількість, од.	площа, га	кількість, од.	площа, га	кількість, од.	площа, га
1	2	3	4	5	6	7
Природні заповідники	-	-	-	-	-	-
Біосферні заповідники	-	-	-	-	-	-
Національні природні парки	3	22 690,0	-	-	3	22 690,0
Регіональні ландшафтні парки	-	-	7	20 544,33	7	20 544,33
Заказники, всього	3	1 038,0	171	37 647,32	174	38 685,32
у тому числі:						
Ландшафтні	-	-	14	26 339,87	14	26 339,87
Лісові	-	-	9	3 207,1	9	3 207,1
Ботанічні	1	185,0	51	3 169,99	52	3 346,19
загальнозоологічні	2	853,0	5	1 292,4	7	2 145,4
Орнітологічні	-	-	7	787,9	7	787,9
Ентомологічні	-	-	65	652,46	65	652,46
Іхтіологічні	-	-	-	-	-	-
Гідрологічні	-	-	19	2 194,1	19	2 194,1
загальногеологічні	-	-	1	14,6	1	14,6
палеонтологічні	-	-	-	-	-	-
карстово-спелеологічні	-	-	-	-	-	-
Пам'ятки природи, всього	-	-	44	645,9	44	645,9
у тому числі:						
Комплексні	-	-	2	176,3	2	176,3
Ботанічні	-	-	38	455,2	38	455,2
Зоологічні	-	-	-	-	-	-
Гідрологічні	-	-	4	14,4	4	14,4
Геологічні	-	-	-	-	-	-
Заповідні урочища	-	-	9	2 537,2	9	2 537,2
Ботанічні сади	1	41,9	1	13,25	2	55,15
Дендрологічні парки	1	22,8	1	51,5	2	74,3
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	4	169,9	1	10,8	5	180,7
Зоологічні парки	1	22,0	-	-	1	22,0
РАЗОМ	13	23 984,6	234	61 461,4	247	74 888,2

Примітка * – територія ландшафтного заказника місцевого значення «Печенізький» площею 365,7 га входить до складу регіонального ландшафтного парку «Печенізьке поле». Території загальнозоологічного заказника загальнодержавного значення «Катеринівський» площею 527,0 га, загальнозоологічного заказника «Бурлуцький» площею 326,0 га, заповідного урочища «Божкове» площею 79,0 га, частини заповідного урочища «Дегтярне» площею 95,0 га входять до складу регіонального ландшафтного парку «Великобурлуцький степ». Частина ландшафтного заказника «Гомільшанська лісова дача», площею 7962,0 га входить до складу національного природного парку «Гомільшанські ліси».

Лісовий заказник місцевого значення «Володимирівська дача», площею 699,0 га входить до складу національного природного парку «Слобожанський». Ботанічні заказники місцевого значення «Конопляне», площею 315,9 га та «Червоний», площею 49,8 га входять до складу національного природного парку «Дворічанський». Територія ботанічного заказника місцевого значення «Борівський» площею 18,0 га входить до складу регіонального ландшафтного парку «Червонооскільський»; ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Помірки» площею 120,4 га входить до складу регіонального ландшафтного парку «Сокольники-Помірки».

В рамках виконання Державної стратегії регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки та Стратегії розвитку Харківської області на 2021-2027 роки протягом 2024 року продовжено роботу стосовно створення нових або розширення існуючих об'єктів природно-заповідного фонду. Рішенням Харківської обласної ради від 27.06.2024 № 910-VIII змінено межі (розширено) територію ландшафтного заказника місцевого значення «Малинівський» на території Чугуївського району Харківської області.

Вживались заходи щодо зміни меж (розширення) національного природного парку «Слобожанський» в частині погоджень даного питання із землевласниками та землекористувачами земельних ділянок, що запропоновано для включення до складу парку. Ведеться робота щодо створення регіонального ландшафтного парку «Смарагдове джерело» у межах Харківського району та міста Харкова.

У 2024 році розглянуті та погоджені матеріали по встановленню в натурі меж 15 об'єктів природно-заповідного фонду на площі 722,9 га, зокрема: на території Близнюківської селищної ради Лозівського району Харківської області:

- ботанічний заказник місцевого значення «Бурбулатівський» (99,1 га);
- ентомологічний заказник місцевого значення «Варварівський» (3,0 га);
- гідрологічний заказник місцевого значення «Надеждинський» (96,1 га);
- ентомологічний заказник місцевого значення «Острівщанський» (5,0 га);
- ентомологічний заказник місцевого значення «Тернівський» (62,8 га);
- ентомологічний заказник місцевого значення «Добровільський» (5,0 га).

На території Красноградської територіальної громади Берестинського району Харківської області:

- ентомологічний заказник місцевого значення «Мокрянський» (3,0 га);
- ентомологічний заказник місцевого значення «Зорянський» (2,0 га);
- ентомологічний заказник місцевого значення «Гірчаківський» (5,0 га).

На території Наталинської сільської ради та Мартинівського старостинського округу Берестинського району Харківської області:

- орнітологічний заказник місцевого значення «Мартинівський» (160,0 га).

На території Кегичівської селищної ради Берестинського району Харківської області:

- ботанічний заказник місцевого значення «Ковиловий» (136,4 га).

На території Надеждівського старостинського округу Лозівської міської ради Лозівського району Харківської області:

- ентомологічний заказник місцевого значення «Берестовий» (3,0 га);

На території Новоіванівського старостинського округу Лозівської міської ради Лозівського району Харківської області:

- ботанічний заказник місцевого значення «Мальцівський» (8,3 га);

На території Орільського старостинського округу Лозівської міської ради Лозівського району Харківської області:

- орнітологічний заказник місцевого значення «Пташиний» (2,0 га).

На території Старовірівської сільської ради Берестинського району Харківської області:

- орнітологічний заказник місцевого значення «Чаплі» (142,2 га);
- ентомологічний заказник місцевого значення «Вінники» (7,5 га).

За інформацією науково-дослідної установи «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем» в окупації перебувало 103 об'єкти у Ізюмському, Куп'янському, Харківському, Чугуївському районах (41,7% до загальної кількості об'єктів ПЗФ), з них безпосередньо в зоні активних бойових дій – 58 об'єктів ПЗФ.

Серед об'єктів ПЗФ, які опинилися під впливом вторгнення представлені різні категорії територій (табл. 5.4.2).

Категорії об'єктів природно-заповідного фонду в межах зони вторгнення

Таблиця 5.4.2

Назва категорії	Кількість об'єктів ПЗФ по Харківській області	Кількість об'єктів ПЗФ всього по Україні
Природні заповідники		15
Біосферні заповідники		3
Національні природні парки	1	18
Регіональні ландшафтні парки	6	32
Заповідні урочища	6	139
Заказники	79	1036
Пам'ятки природи	11	576
Ботанічні сади		6
Дендрологічні парки		8
Зоологічні парки		2
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва		112
Всього	103	1947

Значні пошкодження та знищення зазнали окремі території та об'єкти природно-заповідного фонду, такі як РЛП «Червонооскільський», «Фельдман-Екопарк». На сьогодні активні бойові дії ведуться на території Дворічанської селищної ради Куп'янського району, де розташований національний природний парк «Дворічанський», обстежити та визначити ступінь пошкоджень території парку наразі не є можливим.

Достовірний аналіз впливу повномасштабного військового вторгнення російської федерації на стан територій та об'єктів природно-заповідного фонду, Смарагдової мережі, екосистем, популяцій видів тварин і рослин, що перебувають під загрозою зникнення, та середовищ їх існування з урахуванням типу екосистем та таксономічної належності видів фауни і флори можливий тільки після завершення бойових дій шляхом проведення польових досліджень.

Робота щодо збільшення територій та об'єктів заповідного фонду стримується через воєнний стан та відсутність механізму економічного стимулювання землевласників та землекористувачів у наданні згоди на введення їх земельних ділянок до природно-заповідного фонду через обмеження у використанні природних ресурсів. На сьогодні для підприємств, установ та організацій, що забезпечують функціонування природно-заповідного фонду, відсутні будь-які пільги у сфері оподаткування, зокрема щодо земельного та екологічного податків.

Водно-болотні угіддя міжнародного значення

На території Харківської області відсутні офіційно визнані водно-болотні угіддя міжнародного значення. У той же час, за інформацією фахівців науково-дослідної установи «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем» на території області присутні водно-болотні угіддя, які можуть бути визнані угіддями міжнародного значення за критеріями Рамсарської угоди.

Біосферні резервати та Всесвітня природна спадщина

Біосферні резервати та Всесвітня природна спадщина в області відсутні.

Формування Смарагдової мережі

Відповідно до Закону України від 29.10.1996 № 436/96-ВР «Про приєднання України до Конвенції 1979 року про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі» Україна взяла зобов'язання вживати необхідних заходів для підтримання популяцій дикої флори та фауни на такому рівні або для приведення їх до такого рівня, який відповідає, зокрема, екологічним, науковим і культурним вимогам, та що враховують при цьому економічні та рекреаційні вимоги, а також потреби підвидів, різновидів чи форм, що перебувають під загрозою на місцевому рівні.

Необхідність збереження видів флори і фауни та типів природних оселищ є зобов'язанням України перед Радою Європи в рамках Бернської конвенції та Європейським Союзом в рамках Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (додаток XXX).

Додатком XXX до Угоди передбачено заходи щодо наближення національного законодавства в секторі «Охорона природи» у частині двох директив ЄС: Директива № 2009/147/ЄС про захист диких птахів (Пташина директива), Директива № 92/43/ЄС про збереження природного середовища існування дикої флори та фауни (Оселищна директива).

За інформацією НДУ «УкрНДІЕП» European Environment Agency у Emerald Network – General Viewer представило перелік територій по Харківській області, які включені до Смарагдової мережі та затверджені Постійним комітетом Бернської конвенції.

Код сайту	Назва території	Орієнтовна площа, га
UA0000034	Гомільшанський НПП	14 тис.
UA0000074	Дворічанський НПП	3 тис.
UA0000075	Слобожанський НПП	5 тис.
UA0000088	Сіверськодонецький	4 тис.
UA0000104	Червонооскільське водосховище	10 тис.
UA0000105	Печенізьке водосховище	27 тис.
UA0000134	Приорільський	33 тис.
UA0000273	Бишкінські степи	17 тис.
UA0000274	Мілова	2 тис.
UA0000275	Спасів Скит	4 тис.
UA0000276	Муром	1,7 тис.
UA0000278	Роганка	2 тис.
UA0000279	Липці	4,5 тис.

UA0000280	Кам'янка Ізюмська	5 тис.
UA0000281	Ізбицьке	5 тис.
UA0000282	Сухий та Мокрий Ізюмці	6 тис.
UA0000283	Дергачівський ліс	8,5 тис.
UA0000285	Горіла Долина	1 тис.
UA0000286	Верхня частина р. Велика Бабка	8 тис.
UA0000288	Полігон	2 тис.
UA0000289	Балаклійки	7 тис.
UA0000290	Циркунівський ліс	11 тис.
UA0000291	Заводи	1 тис.
UA0000292	Верхня частина долини р. Уда	13 тис.
UA0000293	Система озера Лиман	3 тис.
UA0000294	Лозовенька і Олексіївській ліси	900
UA0000295	Нижня частина долини р. Уда	10 тис.
UA0000297	Протопоівка-Петрівське	7 тис.
UA0000298	Петрівське балки	2 тис.
UA0000299	Долина річки Мож	12 тис.
UA0000301	Барвінківські степи	10 тис.
UA0000316	Долина р. Сіверський Донець в Харківській області – 1	14 тис.
UA0000317	Долина р. Сіверський Донець в Харківській області – 2	81 тис.

5.5 Еколого-освітня та рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Промоція туристичного потенціалу національних природних парків, садів і парків, дендропарків Харківщини є одним із першочергових векторів ОКЗ «Харківський організаційно-методичний центр туризму» (далі – ОКЗ «ХОМЦТ») навіть у період повномасштабної війни на території України.

Наразі туристична галузь Харківщини фактично призупинила свій розвиток через збройну агресію військ рф. Враховуючи це, значний негативний вплив на довкілля і об'єкти природи мають воєнні дії з боку рф на території області, зокрема, найбільше у Куп'янському, Чугуївському, Харківському, Богодухівському районах.

З метою підвищення ефективності використання ресурсів Харківщини загалом ОКЗ «ХОМЦТ» здійснювалися популяризація еко-відпочинку, інформаційна робота щодо бережного відношення туристів до об'єктів природи, а також взято активну участь у толоках, еко-акціях і туристичних івентах на еко-тематику. Серед найбільш важливих – проведений екозахід в межах проєкту «Жива вода» щодо впорядкування джерел на території Національного літературно меморіального музею Г. С. Сковороди та розробки майбутньої екостежки з назвою «Скора Вода». Спільно з ініціативною командою «Сковорода Крок» та іншими представниками Бабаївської селищної ради Височанської громади тривало дооблаштування еко-стежки «Стежки Сковороди: мандрівка джерелами». Також організовано методичні консультації щодо формування технологічної карти зазначеного екскурсійного маршруту і виїзний захід до селища Бабаї з метою вдосконалення і популяризації еко-стежки.

З метою поширення інформації про туристичний відпочинок на Харківщині та, в тому числі, інформації про еко-відпочинок, діючі екологічні стежки на території національних природних парків, ОКЗ «ХОМЦТ» протягом 2024 року

взято участь у триденному міжнародному виставковому туристичному заході «Smaki Regionow 2024» (ярмарок «Смаки регіонів 2024»), у складі офіційної делегації від Харківської обласної ради у м. Познань (Республіка Польща); II Туристично-економічному форумі «Туризм в Україні: вимоги сьогодення» (м. Умань Черкаської області) та проведено урочистий захід «Туризм і мир» з нагоди Всесвітнього дня туризму та Дня туризму в Україні у м. Харків. Це дозволило здійснити презентацію про туристичну Харківщину для потенційних мандрівників з Польщі, з інших регіонів України та безпосередньо харківців. Також за сприяння Департаменту культури і туризму Харківської обласної військової адміністрації протягом 2024 року було заочно поширено поліграфічну та сувенірну продукцію ОКЗ «ХОМЦТ» серед представників офіційних делегацій Харківщини – та у такий спосіб забезпечено популяризацію туристичного потенціалу області.

Можливості екологічного відпочинку на Харківщині було висвітлено і на міжнародному рівні в межах впровадження 2-ох естонсько-українських проєктів за підтримки Естонського центру міжнародного розвитку і Талліннського університету: другої частини проєкту «Диверсифікація сільської економіки через мережу громадських консультаційних центрів туризму» та проєкту «Створення культури партнерства та розвиток спільних місцевих продуктів для підвищення експортної спроможності малого бізнесу на прифронтових та прикордонних сільських територіях». В межах яких, зокрема, було поширено інформацію про рекреаційні об'єкти Харківщини та можливості ековідпочинку.

Задля поліпшення доступу потенційних споживачів туристичної інформації до матеріалів про природно-заповідні зони Харківщини мережа обласних туристсько-інформаційних пунктів протягом 2024 року поповнилася ще одним пунктом. Зокрема, було відновлено роботу пересувного туристсько-інформаційного пункту на базі музею дочірнього підприємства «Клінічний санаторій «Курорт Березівські мінеральні води» приватного акціонерного товариства лікувально-оздоровчих закладів профспілок України «Укрпрофоздоровниця» у с. Березівське Солоницівської громади Харківського району. Також роботу пересувного туристсько-інформаційного пункту «Харківщина туристична» було організовано у межах відкриття виставки «Дух свободи нас в нас родить» на базі Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. У Харківському обласному туристсько-інформаційному центрі за попереднім запитом проводилися наживо та онлайн-форматі віртуальні презентації «Харківщина: туристичні відкриття» для студентів харківських вишів та офіційних делегацій.

Нові туристичні маршрути, що охоплюють рекреаційні об'єкти, були розроблені і презентовані учасниками обласного молодіжного конкурсу «Відкриваймо Харківщину» на кращу віртуальну екскурсію – 2024. Конкурс, що започаткований у 2019 році, проводиться ОКЗ «ХОМЦТ» у партнерстві з КУ «Харківський обласний центр молоді» та ЗВО Харківської області за підтримки Департаменту культури і туризму Харківської обласної військової адміністрації. До участі в ньому долучаються студенти та представники територіальних громад Харківської області, що дає змогу найвіддаленішим куточкам Харківщини презентувати свої туристичні «родзинки». 2024 року, зокрема, в конкурсі було представлено туристичний потенціал Краснокутської, Лозівської і Зміївської громад з, відповідно, роботами: «Віртуальна екскурсія з

елементами квесту», «Рекреаційні зони міста Лозова» і «Маршрут вихідного дня: Гомільшанські ліси – Коропівське городище – Козача гора».

Підтримку екологічного туризму закладено в розділі, присвяченому туризму, у «Програмі розвитку культури і туризму та охорони нерухомої культурної спадщини Харківської області на 2024 – 2028 роки». Також представники ОКЗ «ХОМЦТ» з метою підвищення кваліфікації взяли участь у воркшопі «Кліматично-дружні кроки сільського туризму: що, навіщо, як, коли?».

Окрім вище зазначеного, ОКЗ «ХОМЦТ» протягом 2024 року проведено низку екскурсійних заходів, які спрямовані на популяризацію туристичного відпочинку на території об'єктів природно-заповідного фонду Харківської області, серед яких: квест-екскурсії до Старомерчанського садово-паркового комплексу за назвою «Легенди старого палацу» та садиби Наталівка для внутрішньо переміщених осіб з Харківського району та для підопічних ГО «Харківська обласна організація ветеранів України (об'єднана)»; віртуальна екскурсія-прогулянка міським садом ім. Т. Г. Шевченка за назвою «У бронзі та камені» для людей поважного віку в межах соціального проєкту «Відкрита долоня».

Прикрасою Харківської області є три національних природних парки (далі - НПП) «Гомільшанські ліси», «Слобожанський» та «Дворічанський».

НПП «Слобожанський»

Впродовж 2024 року екологічна освітньо-виховна робота та рекреаційна діяльність НПП «Слобожанський» здійснювалася у відповідності до Плану з екологічної освітньо-виховної роботи, Плану з рекреаційної діяльності НПП «Слобожанський» та Річного плану заходів НПП «Слобожанський», яка здійснюється за допомогою різних форм діяльності.

Масові екологічні освітньо-виховні заходи проводяться на базі Володимирівського ПНДВ та рекреаційних ділянках. Робота з учнівською молоддю проводиться в загальноосвітніх закладах. Впродовж 2024 року було проведено 143 еколого-освітніх заходи, приурочених до основних дат екологічного календаря.

Впродовж 2024 року проведено 10 екскурсій екологічними стежками для відвідувачів та гостей.

З метою поширення знань про природу, її охорону, створення позитивного іміджу та популяризації діяльності, підвищення екологічної свідомості населення організовано 12 заходів, присвячених питанням природоохоронної та екологічної освітньо-виховної роботи (семінари, круглі столи, конференції, наради, вебінари).

НПП «Слобожанський» у 2024 році активно співпрацював у сфері екологічної освітньо-виховної роботи з національним природним парком «Пирятинський», Харківською державною науковою бібліотекою ім.В.Г.Короленка, громадською організацією Green Art Tour, Краснокутським молодіжним центром «КутОк».

Також налагоджена співпраця з Краснокутською селищною радою, старостинськими округами Краснокутської громади, відділом культури та туризму, Краснокутською молодіжною радою, КЗ «Краснокутський районний центр соціальних служб», Краснокутською дитячою бібліотекою.

НПП «Гомільшанські ліси» проведено 11 еколого – просвітницьких лекцій зі школярами та студентами; дві презентації: «Збережемо первоцвіти разом», «Важливість мертвої деревини у природі»; п'ять інтернет вікторин у соціальних мережах парку (Instagram, Facebook) на теми: «Всесвітній день дикої природи»,

«Операція первоцвіт - 2024»; «День Землі», «День захисту клімату», «Міжнародний День біологічного різноманіття».

НПП «Дворічанський» - у зв'язку з триваючими бойовими діями на території Харківської області, зокрема на території парку, проведення природоохоронної, просвітницької та рекреаційної діяльності у звичному форматі є тимчасово неможливим. Еколого-освітня діяльність протягом 2024 року майже не проводилась, так як працівники відповідного структурного підрозділу були переведені на простій через окупацію та активні бойові дії. Але, не зважаючи на це, в період 2024 року, було проведено ряд онлайн-лекцій, семінарів та зустрічей з учнями шкіл м. Харків на яких було обговорено наступні теми: «Збережемо первоцвіти!»; «Проти палу сухої трави та листя»; «Збережи ялинку»; «Годівничка»; захід присвячений до 15-річчя НПП «Дворічанський»; заходи з нагоди Всесвітнього дня доквілля, Дня птахів, Дня Землі.

Протягом року здійснювалась активна підтримка і оновлення інформації на сайтах і сторінці в соціальній мережі Facebook, де висвітлювалась діяльність парку та відбувалось інформування населення щодо актуальних новин та заходів на екологічну тематику.

Було розроблено і надруковано роздаткові матеріали у вигляді інформаційних брошур та наліпок для підвищення рівня екологічної свідомості серед населення щодо актуальних новин та заходів на екологічну тематику. Водночас триває інформаційно-роз'яснювальна робота в онлайн-просторі: ведеться оновлення офіційних інтернет-ресурсів парку, створюються віртуальні матеріали про природну спадщину території.

5.6 Державна політика та заходи збереження біорізноманіття

Державна політика та заходи збереження біорізноманіття здійснюються згідно з Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 13.08.2024 № 940), та Стратегією розвитку Харківської області на 2021-2027 роки, схваленою рішенням Харківської обласної ради від 27.02.2020 № 1196-VII, зі змінами, внесеними рішенням Харківської обласної ради від 24.04.2025 № 1150-VIII.

Заходи щодо збереження біорізноманіття, розширення мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду реалізуються відповідно до законів України «Про природно-заповідний фонд України», «Про охорону навколишнього природного середовища», інших законодавчих і нормативно-правових актів.

6. Земельні ресурси та ґрунти

6.1. Структура та стан земель

Харківська область розташована в північно-східній частині України. Площа Харківської області складає 31,4 тис. км², що становить 5,2% від території України. За цим показником область посідає 4 місце в країні, поступаючись лише Одеській, Дніпропетровській та Чернігівській областям. Землі області простягаються з півночі на південь більш ніж на 210 км, із заходу на схід – на 225 км.

Рельєф території Харківської області за своїм походженням в основних рисах є флювіальним, тобто виробленим переважно дією вод, що протікали. Територія області являє собою хвилясту рівнину, помірно розчленовану долинами річок, з невеликим нахилом на південний захід у бік ріки Дніпро і на південному сході – у напрямку ріки Сіверський Донець. До центральної частини області (м. Зміїв, с. Олексіївка) заходять відроги Донецького кряжу, а поверхня північної частини (міста Богодухів, Золочів) підвищена на 200-300 м у вигляді відрогів Середньоросійської височини.

Відповідно до даних ґрунтової зйомки в межах Харківської області нараховується більше 150 різновидів ґрунтів, які за спільними і відмінними рисами генезису та родючості об'єднані в 13 еколого-агрохімічних груп.

Особливості територіального поширення основних ґрунтів відображені на карті ґрунтів Харківської області (рис. 6.1.1).

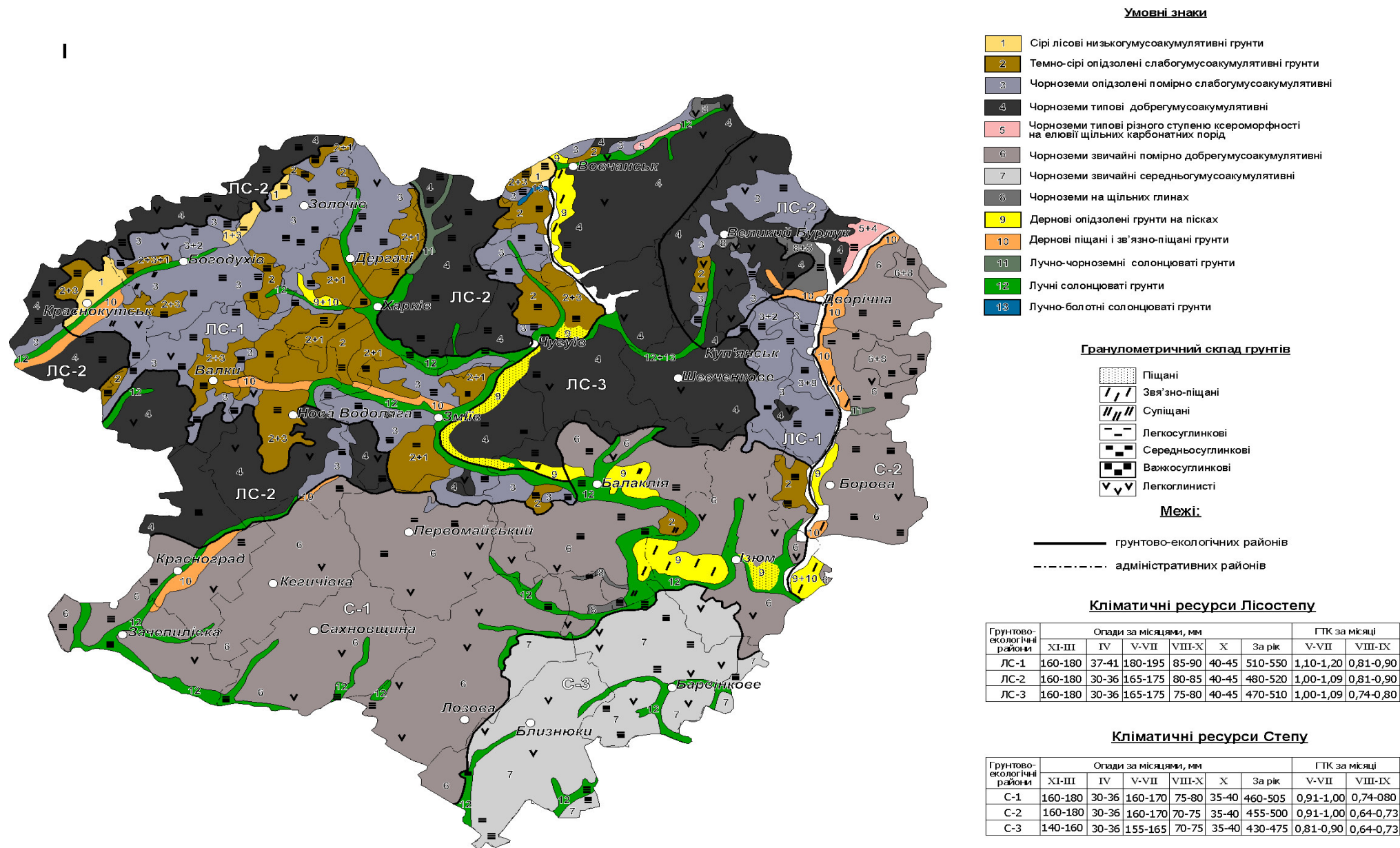

Рис. 6.1.1 Карта ґрунтів Харківської області

Найродючішими ґрунтами області є чорноземи типові, які становлять 39,44%, та опідзолені – 10,61%. Чорноземи звичайні глибокі – 34,56% та звичайні – 11,68%, внаслідок більшої посушливості кліматичних умов, мають меншу родючість. Серед інших, менш поширених ґрунтів області, в сільськогосподарському виробництві використовуються лучні чорноземні та лучні, переважно солонцюваті-солончакуваті ґрунти, чорноземи на пісках, лучно-болотні та болотні ґрунти, практично не використовуються. Розподіл ґрунтового покриття області наведено на рисунку 6.1.2.

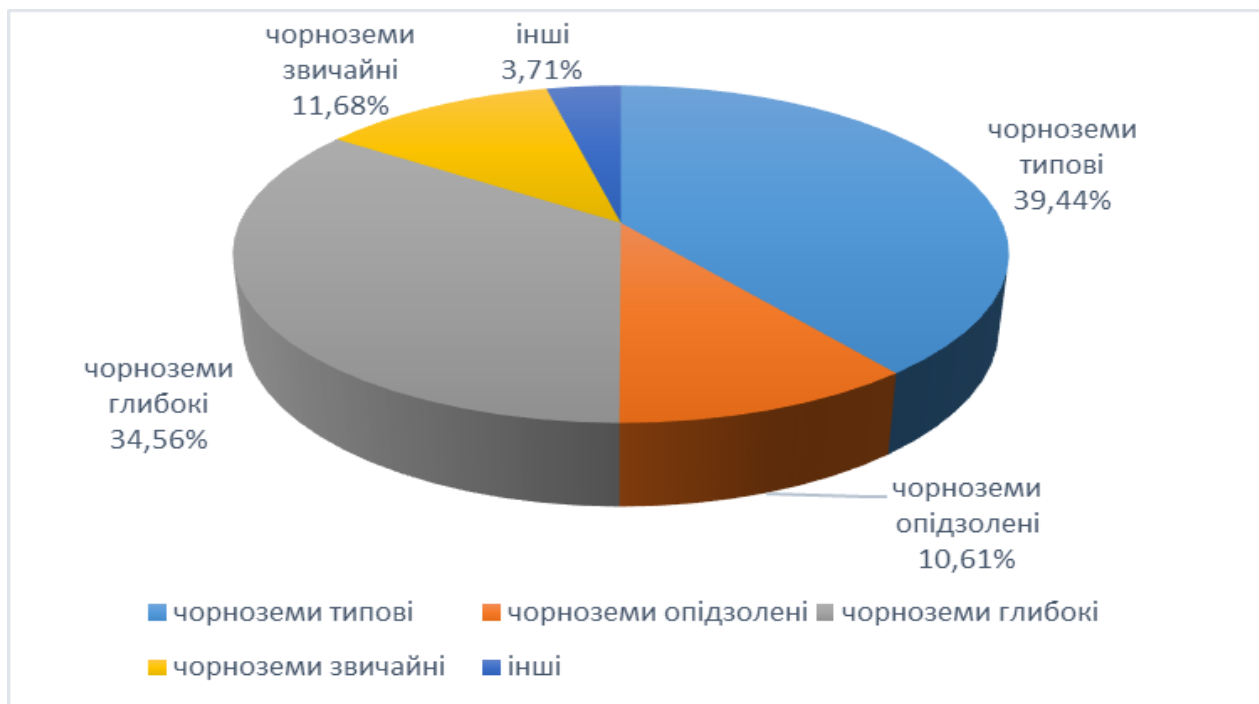

Рис. 6.1.2 Розподіл ґрунтового покриття Харківської області

Сучасний стан використання земельних ресурсів не відповідає вимогам раціонального природокористування. Порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, що негативно впливає на стійкість агроландшафту. Сільськогосподарська освоєність земель перевищує екологічно допустиму.

Структура та динаміка основних видів земельних угідь

За інформацією Національного наукового центру «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського» Національної академії аграрних наук України сільськогосподарські угіддя займають 2413,8 тис. га, лісовкриті площі – 417,7 тис. га, забудовані – 123,1 тис. га, відкриті землі без рослинного покриву і заболочені – 65,5 тис. га, території, що покриті поверхневими водами – 60,6 тис. га (за даними ГУ Держгеокадастру в Харківській області).

У складі сільськогосподарських угідь рілля складає 1928,6 тис. га (79,8 % до площі с/г угідь), сінокосів і пасовищ – 421,1 тис. га (17,5 %), перелогів – 14,5 тис. га (0,7 %), багаторічних насаджень – 49,4 тис. га (2,0 %). Понад 90 % сільськогосподарських угідь області займають чорноземи, на 1 особу населення припадає 0,71 га чорноземних ґрунтів.

Стан ґрунтів

У ґрунтовому покриві області в умовах ріллі абсолютно переважають чорноземні ґрунти – чорноземи опідзолені (6,1 %), типові (35,9 %), звичайні (45,1 %) і лучно-чорноземні (1,1 %). Менш поширеними є сірі лісові (1,4 %) і темно-сірі опідзолені (6,6 %) ґрунти. Інші ґрунти займають порівняно незначну площу, у ріллі майже не використовуються.

Науковцями Національного наукового центру «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського» НААН України складено сучасну електронну карту «Ґрунтово-екологічні ресурси Харківської області» у масштабі 1:250 000, яка містить об'єктивну інформацію про ґрунтові ресурси області та екологічні особливості умов їх формування (рис. 6.1.3).

Рис. 6.1.3. Карта «Ґрунтово-екологічні ресурси Харківської області»

Карта відображає сучасні особливості ґрунтового покриву та екологічні показники, які впливають на його стан, зокрема розподіл опадів, температури у вегетаційний період тощо. Згідно з ґрунтово-екологічним районуванням відображено зональність у вигляді зон, підзон, фацій та провінцій. Назви ґрунтів приведено до сучасної класифікації ґрунтів України, усього в області нараховується 30 типів ґрунтів безпосередньо та 4 типи, що відображаються тільки у комплексі, а також окремо виходи порід.

Карта «Ґрунтово-екологічні ресурси Харківської області» уточнює географію поширення чорноземів типових, чорноземів опідзолених, темно-сірих опідзолених, лучно-чорноземних та солонцюватих ґрунтів, а також містить інформацію про екологічну специфіку ґрунтів з відображенням гідротермічних особливостей теплового і холодного періодів року.

Карта може бути використана для моніторингу стану ґрунтового покриття в якості визначених ареалів його репрезентативності. Легенда карти гармонізована з міжнародною класифікацією FAO WRB.

Територія Харківської області знаходиться у межах двох природних зон – Лісостепу і Степу, що певним чином позначилося на особливостях ґрунтового покриття. В області виділяють 9 ґрунтово-екологічних (агроґрунтових) районів і 13 основних (в межах орних земель) агровиробничих груп ґрунтів. Значна площа області та наявність у її межах двох природно-кліматичних зон обумовлює значні територіальні відмінності в природно-екологічних і ґрунтових умовах, різному зволоженні, що знаходить відображення у параметрах природної і ефективної родючості.

Харківським регіональним центром Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України» проводились дослідження стану ґрунтів області, які відображено у Звіті про виконання проектно-технологічних та науково-дослідних робіт: рис. 6.1.4, 6.1.5, 6.1.6, 6.1.7, 6.1.8, 6.1.9, 6.1.10.

Рис. 6.1.4. Розподіл площ обстежених земель за реакцією ґрунтового розчину

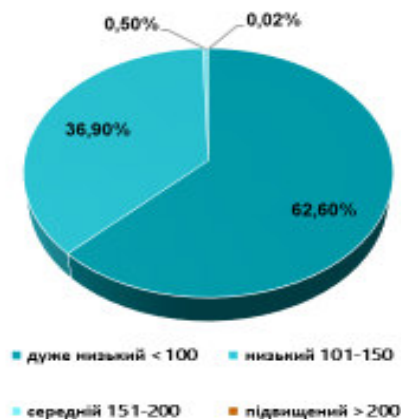

Рис. 6.1.5. Розподіл площ обстежених земель за вмістом гумусу

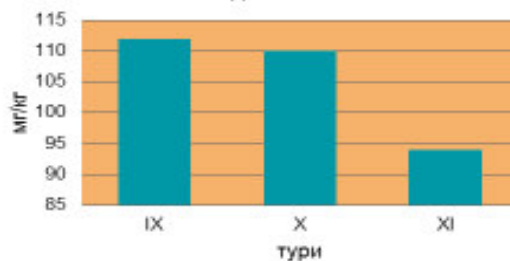

Розподіл площ обстежених земель за вмістом азоту, що легко гідролізується

Розподіл площ ґрунтів за вмістом азоту, що легко гідролізується, за результатами обстеження XI туру

Динаміка показника за вмістом азоту, що легко гідролізується, за турами

Середньозважений показник: X тур – ?, XI – ?

8

Рис. 6.1.6. Розподіл площ обстежених земель за вмістом азоту, що легко гідролізується

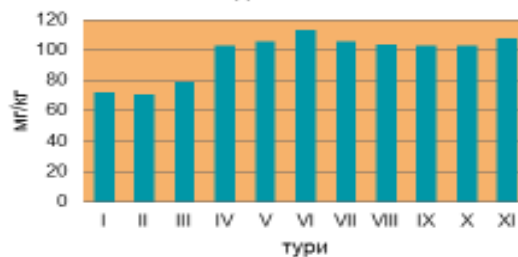

Розподіл площ обстежених земель за вмістом рухомих сполук фосфору

Розподіл площ ґрунтів за вмістом рухомих сполук фосфору за результатами обстеження XI туру

Динаміка показника вмісту рухомих сполук фосфору за турами

Середньозважений показник: X тур – ?, XI – ?

9

Рис. 6.1.7. Розподіл площ обстежених земель за вмістом рухомих сполук фосфору

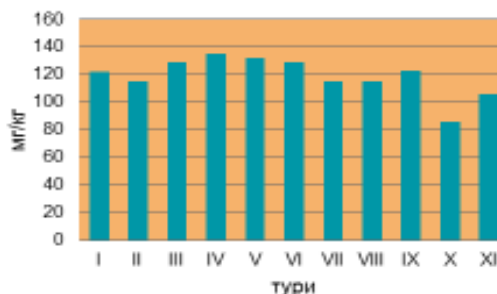

Розподіл площ обстежених земель за вмістом рухомих сполук калію

Розподіл площ ґрунтів за вмістом рухомих сполук калію за результатами обстеження XI туру

Динаміка показника вмісту рухомих сполук калію за турами

Середньозважений показник: X тур – ?, XI – ?

10

Рис. 6.1.8. Розподіл площ обстежених земель за вмістом рухомих сполук калію

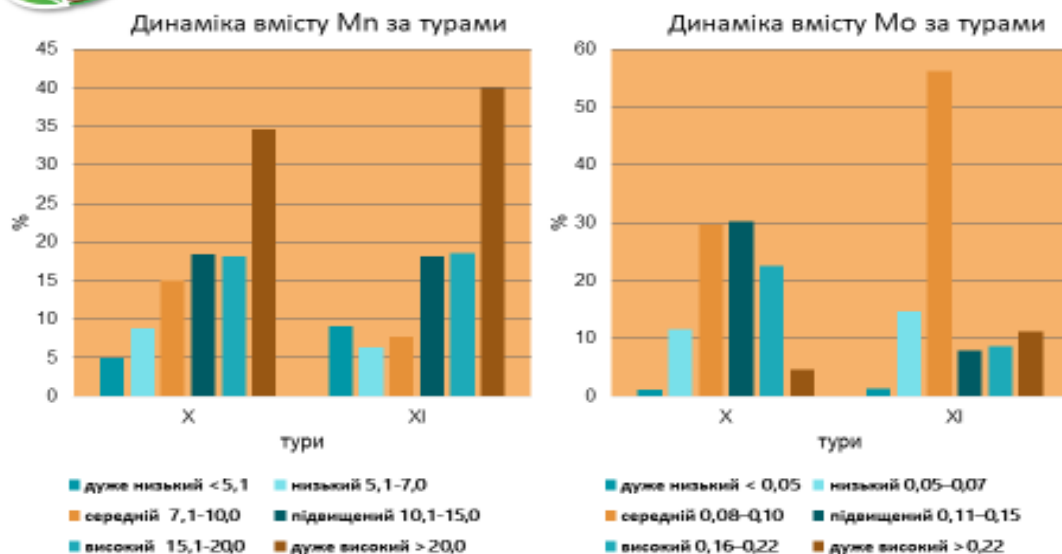
Агрохімічна характеристика обстежених земель за вмістом рухомої сірки

Розподіл площ ґрунтів за вмістом рухомої сірки за результатами обстеження XI туру

11

Рис. 6.1.9. Агрохімічна характеристика обстежених земель за вмістом рухомої сірки

16

Рис. 6.1.10. Динаміка вмісту мікроелементів за турами

Деградація земель

Зниження родючості ґрунтів у даний час є однією з головних проблем в землеробстві області і потребує негайного вирішення.

Сьогодні землеробство ведеться з ігноруванням закону повернення в ґрунт поживних речовин, що призводить до негативних наслідків: зниження продуктивності та погіршення якості ґрунтів.

Характерною особливістю ґрунтового покриву області є значне поширення ксероморфних ґрунтів у комплексі з еродованими, які формуються на схилах і мають погіршене вологозабезпечення внаслідок втрати вологи через поверхневий сток, підвищеної евапотранспірації на схилах південної експозиції та спорадичний розвиток ерозійних процесів. Як правило, ці ґрунти мають зменшену на 15-50% потужність профілю, знижений на 12-40% вміст гумусу і, відповідно, нижчий рівень родючості ґрунтів. Ступінь ерозійної деградації ґрунтового покриву території можна оцінити за поширенням еродованості ґрунтів та наявності ярів – продуктів діяльності лінійної ерозії. Так, площа еродованих земель в складі сільськогосподарських угідь складає близько 35,3%, в тому числі для ріллі – 33,8%. Довжина ярів складає 12,8 тис. км, а показник еродованості ріллі Харківської області перевищує середні значення для країни. Для орних земель Харківської області характерний високий середньорічний розрахунковий змив ґрунту – більше 5 тонн з 1 га. Втрати гумусу при цьому досягають 0,5 тонн, а поживних речовин – 0,6 тонн з 1 га в середньому за рік, що не компенсується внесенням добрив. Показник горизонтального розчленування території, який свідчить про потенційно ерозійнонебезпечні землі, зростає в тій частині області, яка відноситься до центральної частини Донецько-Дніпровської западини у напрямку з заходу на схід. Подібним чином розподіляється і показник середньої крутизни схилів, досягаючи максимальних значень в Північній частині Донецько-Дніпровської западини.

Метою охорони ґрунтів від ерозії є збереження і відтворення родючості та цілісності ґрунтів, а також забезпечення екологічної безпеки довкілля у ерозійно-небезпечних районах області. Одним із заходів, направлених на охорону земель, є проведення робіт з консервації та рекультивації земель.

Пунктом 2 рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 вересня 2022 року «Про охорону, захист, використання та відтворення лісів України в особливий період», введеного в дію Указом Президента України від 29 вересня 2022 року № 675/2022, центральним та місцевим органам виконавчої влади, за участю органів місцевого самоврядування, доручено вжити додаткових заходів щодо забезпечення консервації деградованих та малопродуктивних і техногенно забруднених земель.

За інформацією Головного управління Держгеокадастру у Харківській області в регіоні підлягають консервації деградовані, малопродуктивні землі на загальній площі 2,6 тис. га, з них підлягають консервації, деградовані землі складають 1,4 тис. га, малопродуктивні – 1,2 тис. га, техногенно забруднені землі в області відсутні. Зазначену вище інформацію доведено до органів місцевого самоврядування для вжиття заходів щодо виконання Рішення.

Ураховуючи ситуацію, що склалася унаслідок військової агресії Російської Федерації, площі деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель по області мають бути скорегованими за результатами обстеження земель на територіях, які деокуповані та де продовжуються активні бойові дії.

6.2. Основні чинники антропогенного впливу на земельні ресурси та ґрунти

Унаслідок економічних та інших причин спостерігається погіршення агроекологічного стану земель, розвиток на них процесів деградації ґрунтів - ерозії, дегуміфікації, переущільнення, зменшення біорізноманіття тощо. Причиною деградації найчастіше є:

- нерациональна структура сільгоспугідь, посівних площ, розміщення культур без достатнього повного врахування ґрунтово-кліматичних умов, підвищений рівень розораності;

- дефіцитний баланс біофільних елементів із-за невеликих доз гною і мінеральних добрив, які застосовуються;

- недостатнє залучення економічних стимулів для екологічно безпечного використання земельних ресурсів, механізмів економічної та адміністративної відповідальності землекористувачів за порушення вимог щодо охорони ґрунтів.

З початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації, на території Харківської області найбільшого негативного впливу зазнали ґрунти, зокрема у районах Куп'янська, Ізюма, Вовчанська тощо. Найбільшого впливу на сільськогосподарські землі та ґрунтовий покрив завдає авіація та артилерія ворога, на неї припадає до 80 % впливу на всіх ділянках, які досліджувалися.

Ґрунти області зазнали інтенсивного ущільнення важкою військовою технікою, спостерігається порушення ґрунтового покриву внаслідок розриву мін, гранат, спорудження окопів, землянок, траншей тощо, утворення на значних площах лійок, ровів, ям, що порушує однорідність та цілісність ґрунтового покриву. В результаті фізичних пошкоджень ґрунтів збільшується неоднорідність, зменшується об'єм пор, ускладнюється доступ води і кисню, руйнується структура, що призводить до зниження родючості орних ґрунтів в цілому. Таким чином, відбувається механічна деградація ґрунтів, які потребують рекультивації.

6.3. Державна політика та заходи у сфері охорони земель

Охорона земель – це система правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, направлених на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованого виключення земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення (стаття 1 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»). Об'єктом державного контролю за використанням та охороною земель є всі землі в межах території України.

Основним завданням охорони земель є забезпечення збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних і набутих якостей земель.

Відповідно до статті 3 Закону України «Про охорону земель» визначено принципи державної політики у сфері охорони земель, основними з яких є забезпечення охорони земель як основного національного багатства Українського народу; пріоритет вимог екологічної безпеки у використанні землі як просторового базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва та інші.

Контроль за використанням та охороною земель полягає в забезпеченні додержання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями і громадянами земельного законодавства України.

Державний контроль за використанням та охороною земель усіх категорій та форм власності здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин.

Державний контроль за дотриманням вимог законодавства України про *охорону земель* здійснює центральний орган виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів.

З 2022 року державний контроль за використанням та охороною земель також здійснюють виконавчі органи сільських, селищних, міських рад у межах повноважень, визначених законом, у разі прийняття відповідною радою рішення про здійснення такого контролю.

За порушення земельного законодавства громадяни та юридичні особи несуть: цивільну, адміністративну (статті 52, 53, 53-1, 53-2, 53-3, 53-4, 54, 55, 56 Кодексу України про адміністративні правопорушення) та кримінальну відповідальність (статті 239, 239-1, 239-2, 240, 254 Кримінального кодексу України).

На сучасному етапі інтенсифікації землеробства основною проблемою є не тільки отримання високих врожаїв сільськогосподарських культур, а й забезпечення їх стабільності, яка потребує збереження родючості ґрунтів та подальшого її підвищення з ціллю нарощування продовольчого потенціалу країни.

Протягом останніх років у сільському господарстві домінувала незбалансована система землеробства. Як наслідок – ґрунти втратили значну частину гумусу і поживних речовин.

На землях Харківщини прискорено розвиваються процеси ерозії. До того ж, Харківська область знаходиться у зоні середньої небезпеки вітрової ерозії, тобто видування при безпосередньому проведенні технологічних операцій з обробки ґрунту при вирощуванні сільськогосподарських культур.

Ефективне сільськогосподарське виробництво можливе лише за умови припинення еродування ґрунтів. Необхідно створювати протиерозійно упорядковані агроландшафти, що можливо лише за допомогою інженерних методів на підставі опрацьованих проєктів.

Наслідки збройного вторгнення Російської Федерації мають негативний вплив на здатність сільського господарства адаптуватися до зміни клімату. Це актуалізує задачу збалансованого використання земельних ресурсів, забезпечення їх належної якості, насамперед здоров'я ґрунтів.

Військові дії призвели до масштабних руйнувань складів (контейнерів) з агрохімікатами, мінеральними добривами, цистерн з мастильними матеріалами, моторними оливами, моторним паливом тощо та забруднення прилеглих земель із дифузним забрудненням підземних вод та поверхневих водних об'єктів.

З метою проведення ефективної політики у сфері охорони земель необхідно сформувати програму заходів з очищення та відновлення земельних ділянок, постраждалих від збройної агресії Російської Федерації та запровадити пілотні проєкти очищення найбільш забруднених територій, заходи з консервації, рекультивації та поліпшення земель.

Практичні заходи

Протягом останніх років у сільському господарстві домінувала незбалансована система землеробства. Як наслідок – ґрунти втратили значну частину гумусу і поживних речовин.

На землях Харківщини прискорено розвиваються процеси ерозії. До того ж, Харківська область знаходиться у зоні середньої небезпеки вітрової ерозії, тобто видування при безпосередньому проведенні технологічних операцій з обробки ґрунту при вирощуванні сільськогосподарських культур.

Ефективне сільськогосподарське виробництво можливе лише за умови припинення еродування ґрунтів. Необхідно створювати протиерозійно упорядковані агроландшафти, що можливо лише за допомогою інженерних методів на підставі опрацьованих проєктів.

Військові дії призвели до масштабних руйнувань складів (контейнерів) з агрохімікатами, мінеральними добривами, цистерн з мастильними матеріалами, моторними оливами, моторним паливом тощо та забруднення прилеглих земель із дифузним забрудненням підземних вод та поверхневих водних об'єктів.

Проведення ефективної політики у сфері охорони земель доцільно на підставі сформованої програми заходів з очищення та відновлення земельних ділянок, постраждалих від збройної агресії Російської Федерації та пілотних проєктів з очищення найбільш забруднених територій, заходи з консервації, рекультивації та поліпшення земель.

Боротьба із ерозією. Особливості проєктування протиерозійних заходів на небезпечних для прояву ерозії територіях області традиційно мають враховувати наявність лісосмуг, як крупних лінійних рубежів, які потребують відновлення.

Досить раціональним рішенням в даній ситуації виглядає і можливість додаткового регулювання структури сільгоспугідь в земельному фонді та структури посівних площ ріллі з метою протиерозійного захисту території.

Виявлено досить високий зв'язок між густиною протиерозійних заходів та площею орних земель, що може бути пояснено переважно вітрозахисним призначенням основної маси лісових насаджень. Довжина лісосмуги на 1 га ріллі в середньому по області складала 9,3 м. Також було визначено, що більш густій мережі лісових смуг відповідають менші значення еродованості ріллі.

З огляду на це, можна зробити висновок про недостатнє забезпечення території районів Харківської області лінійними протиерозійними об'єктами.

Відновлення запасів органічного вуглецю (гумусу). Основними напрямками впровадження заходів досягнення стабільного рівня вмісту ґрунтового органічного вуглецю є збільшення надходження органічної речовини до ґрунтів та мінімізація її втрат.

Збільшення надходження органічної речовини до ґрунтів сільськогосподарських угідь досягається за рахунок: збільшення врожайності сільськогосподарських культур; зміни структури посівних площ зі збільшенням частки бобових, включення сидеральних культур до сівозмін; стимулювання розвитку тваринництва, у т. ч. створення громадських сіножатей та пасовищ; стимулювання розширення виробництва та застосування органічних добрив, у т. ч. з вторинної органічної сировини (переробка відходів на добрива) та місцевих природних ресурсів (сапропелі, торф, компости); стимулювання розвитку біологічного землеробства.

Мінімізація втрат органічної речовини ґрунтів сільськогосподарських угідь досягається шляхом: впорядкування орних земель шляхом виведення з ріллі схилів крутизною понад 7 градусів та інших непридатних для розорювання угідь, консервації деградованих земель тощо; збереження, покращення стану існуючих та створення нових полезахисних лісосмуг та інших захисних насаджень; впровадження технологій мінімальної обробки ґрунту; запобігання випалюванню рослинності та її залишків на полях, перш за все – стерні.

Хімічна меліорація. Натепер у лісостеповій частині Харківської області на землях сільськогосподарського призначення у ріллі використовується близько 135 тис. га, з яких 36 тис. га є сильно- та середньокислими, а 99 тис. га – слабокислими.

У сучасних умовах, коли в аграрному секторі значно збільшилась частка приватних господарств, агро меліоративні заходи з відтворення родючості кислих ґрунтів та їхніх екологозахисних функцій повинні бути спрямовані на максимальне енерго- та ресурсозбереження. Ефективно це може бути досягнуто за використання новітніх ресурсозберезувальних технологій, зокрема на слабокислих ґрунтах доцільно проводити так зване «підтримувальне» вапнування із внесенням 1 т вапна на гектар сівозмінної площі раз на 5 років.

Нормативно-правове, фінансове та інституційне забезпечення, міжнародне співробітництво

У 2024 році ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н.Соколовського» виконував декілька проєктів на території Харківської області за угодами із закордонними партнерами та міжнародними організаціями.

За проєктом FARMWISE Рамкової програми «ГОРИЗОНТ Європа» «Майбутнє управління сільськогосподарськими ресурсами та водні інновації для

сталої Європи» проводились дослідження відповідно до грантової угоди з Лундським Університетом (Швеція), який виконує функції Координатора проєкту від імені Європейського дослідницького виконавчого агентства (REA). У 2024 році сформовано бази даних та проведено картування зацікавлених сторін (стейкхолдерів) проєкту, розпочато тестування декількох інновацій проєкту у польових умовах та проведено вебінар «Інновації європейського проєкту FARMWISE для сталого управління водними та ґрунтовими ресурсами у сільському господарстві».

У рамках масштабного проєкту ФАО та Всесвітньої продовольчої програми ООН (WFP) щодо розмінування та реабілітації ґрунтів України у 2024 році Інститутом надано послуги Проєктному офісу ФАО в Україні щодо технічної підтримки оцінки здоров'я ґрунтів, постраждалих від війни, зокрема: комплексні аналітичні дослідження проб ґрунту, підготовку зразків ґрунту для відправлення в аналітичні лабораторії Бельгії для контрольних вимірювань; розроблення багатофакторної моделі забруднення ґрунту та технічних рекомендацій щодо сільськогосподарського виробництва на земельних ділянках дрібних фермерів з деградованим через ведення бойових дій ґрунтовим покривом.

За угодою з Представництвом компанії «РЕГАЛ ПЕТРОЛЕУМ КОРПОРЕЙШН ЛІМІТЕД» (Великобританія) у 2024 році проведено комплексний екологічний моніторинг території виробничої діяльності компанії з вагомим економічним і соціальним ефектом за рахунок оптимізації вартості і якості виконання моніторингу довкілля у лісових та аграрних масивах, а також населених пунктах поблизу джерел забруднення газовидобувної галузі виробництва; відокремлення впливу нафтогазових підприємств на довкілля від наслідків воєнних дій.

У 2024 році Інститутом розпочато роботу щодо запобігання та мінімізації загроз ґрунтам у громаді Валки Харківської області України. Відповідну угоду з компанією ANCI Toscana (Італія) укладено у рамках проєкту NuMUS (номер проєкту 101091050) Рамкової програми ЄС ГОРИЗОНТ-Європа за темою «Здорові муніципальні ґрунти». Проведено попередню діагностику та оцінку основних проблем ґрунтів у Валківській громаді Харківської області, організовано 1-й семінар із зацікавленими сторонами громади.

7. Надра

7.1. Мінерально-сировинна база

Стан та використання мінерально-сировинної бази

Харківська область має значні запаси корисних копалин: поклади природного газу, нафти, кам'яного та бурого вугілля, кам'яної солі, фосфоритів, охри, глини, пісків, вапняків, крейди.

На території області не має родовищ металевих копалин через відсутність виходів кристалічних порід.

За загальним природно-ресурсним потенціалом Харківська область посідає 5-те місце в Україні, її мінерально-сировинна база складається на 28,5 % з паливно-енергетичних корисних копалин (нафта, газ, конденсат, кам'яне вугілля), на 53,4 % із сировини для виробництва будівельних матеріалів, решту (18,1 %) становить сировина кольорових металів, прісні мінеральні підземні води.

Харківська область є одним з лідерів в Україні за видобутком та запасами природного газу. Станом на 2020 рік на території області обліковується 78 родовищ природного газу (зокрема 3 – комплексні), балансові запаси складають 317,860 млрд м³ (39,51% від запасів в Україні). Розробляються 47 родовищ природного газу (зокрема 2 – комплексні), балансові запаси складають 311,827 млрд м³ (38,76% від запасів в Україні). Найбільші серед них – Шебелинське, Хрестищенське, Єфремовське, Кегичівське.

На території області обліковується 26 родовищ нафти, балансові запаси становлять 4,289 млн тонн (4,29 % запасів в Україні). Розробляються 19 родовищ, балансові запаси становлять 4,206 млн тонн (4,21 % запасів в Україні). Кількість родовищ конденсату на території області становить 69, балансові запаси становлять 8,801 млн тонн (22,12 % запасів в Україні).

На території області існує 8 родовищ бурого та кам'яного вугілля (0,72 % всього в Україні) та 2 родовища торфу (0,29 % всього в Україні), Єфремовське родовище солі (6,67 % всього в Україні), 3 родовища формувальних пісків (Гусарівське, Вишнівське та Благодатне, 14,29 % всього в Україні); 22 родовища сапропелі (7,14 % всього в Україні), 1 родовище фосфориту (11,11 % всього в Україні), 1 родовище сировини для мінеральних фарб (10 % всього в Україні), 1 родовище піску кварцового (25 % всього в Україні), 5 родовищ сировини цементної (8,2 % всього в Україні), 12 родовищ крейди (17,65 % всього в Україні).

Пріоритетними напрямками у використанні мінерально-сировинної бази області залишається:

- сировина для паливно-енергетичного комплексу;
- сировина для виробництва будматеріалів та інфраструктурних проєктів;
- забезпечення населених пунктів якісною підземною питною водою, у тому числі виробництва фасованої води;
- забезпечення лікувально-оздоровчих установ та закладів якісними підземними мінеральними водами.

7.2. Система моніторингу геологічного середовища

Моніторинг геологічного середовища є підсистемою державної системи моніторингу довкілля і здійснюється шляхом проведення спостережень за геологічним середовищем, збирання, оброблення та обміну інформацією про стан його компонентів, що використовуються для оцінки і прогнозування змін у стані таких компонентів, розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень, планів і програм поліпшення, збереження та відновлення його деградації, забруднення, раціонального використання компонентів геологічного середовища.

Порядок здійснення моніторингу геологічного середовища затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 13 червня 2024 року № 685.

Об'єктами моніторингу геологічного середовища є: мінерально-сировинна база, масиви підземних вод, екзогенні та ендегенні геологічні процеси, геофізичні поля та геохімічний стан ландшафтів.

Суб'єктами моніторингу геологічного середовища є: Держгеонадра, підприємства, які належать до сфери її управління та Національна академія наук.

Підземні води: ресурси, використання, якість

Область в геоструктурному відношенні розташована в межах Дніпровсько-Донецького артезіанського басейну. По загальним запасам підземних вод область займає п'яте місце в Україні (після Чернігівської, Київської, Полтавської і Херсонської).

У межах Харківської області головними водоносними горизонтами, які використовують для централізованого водопостачання, є бучацько-канівські та межигірсько-обухівські водоносні горизонти палеогену, мергельно-крейдяний та сеноман-нижньокрейдяний водоносний горизонт крейдового періоду мезозою. На півдні області придатними для водопостачання є горизонти, які залягають в тріасових відкладах.

За хімічним складом води гідрокарбонатні натрієві, сульфатно-гідрокарбонатні, натрієво-магнієво-кальцієві, хлоридно-гідрокарбонатні, кальцієво-натрієві.

Станом на 1 січня 2023 року (за останніми даними з відкритих джерел) прогнозні запаси підземних вод Харківської області дорівнюють 1 014,245 тис.м³/добу, експлуатаційні запаси підземних вод 0,55038 тис.м³/добу.

Підземні прісні води представлені 42 родовищами, з яких на 36 ведеться видобуток води, що використовується для господарсько-питного, виробничо-технічного водопостачання і для забезпечення водою населених пунктів.

Мінеральні підземні води території представлені 2 родовищами.

Забір прісних підземних вод здійснюється в основному з крейдових відкладень. Глибина залягання водоносних горизонтів спостерігається від декількох метрів до декількох сотень метрів. Водоносні горизонти, що чергуються з водотривкими горизонтами, містять значні ресурси високоякісних вод, які призначені для різноманітного господарського, а головне, питного водопостачання.

Екзогенні геологічні процеси

Освоєння територій без урахування закономірностей розвитку екзогенних геологічних процесів може викликати ланцюгову реакцію в їх активізації та привести до катастрофічних наслідків. Харківщина належить до регіонів з широко розвинутими екзогенними геологічними процесами, такими як підтоплення, зсувні явища та просадні ґрунти. В області спостерігається тенденція переважно техногенної активізації цих несприятливих процесів. Аналіз стану природно-техногенної безпеки Харківщини підтверджує, що найбільш шкідливими та небезпечними фізико-геологічними процесами, які загрожують безпеці життєдіяльності людей, є зсувні процеси і підтоплення території ґрунтовими водами.

Основними й обов'язковими є профілактичні заходи, до яких відносяться:

- заборона будівництва ставків без спеціалізованих інженерних дослідів;
- виключення або зниження витоків із водоймищ, каналів і ставків;
- регулювання поливу сільськогосподарських угідь з урахуванням гідрогеологічних особливостей територій і метео умов;
- виключення або зниження витоків з полів фільтрації, підземних резервуарів, мереж водопроводів, тепломереж і каналізації;

- запобігання замуленню річок і водотоків, розчищення і поглиблення, засипання природних дрен (балок, ярів і вимивин);
- скорочення тривалості затоплення траншей і котловин атмосферними опадами при веденні будівництва;
- регулювання поверхневого стоку, організація і періодичний ремонт мереж зливостоків.

7.3. Дозвільна діяльність у сфері використання надр

Центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр є Державна служба геології та надр України (далі – Держгеонадра).

Положенням про Державну службу геології та надр України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1174, визначено, що Держгеонадра відповідно до покладених на нього завдань видає в установленому порядку спеціальні дозволи на користування надрами (у тому числі на користування нафтогазоносними надрами), здійснює внесення змін до спеціальних дозволів на користування надрами (у тому числі на користування нафтогазоносними надрами) та до угоди про умови користування надрами, продовжує строк дії спеціальних дозволів на користування надрами (у тому числі на користування нафтогазоносними надрами).

Відповідно до електронної інформаційної бази даних Державного науково-виробничого підприємства «Державний інформаційний геологічний фонд України» у 2024 році надано 4 спеціальні дозволи на користування надрами в Харківській області.

У відповідності до вимог Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» Департаментом захисту довкілля та природокористування Харківської обласної військової (державної) адміністрації у 2024 році суб'єктам господарювання надано 1 висновок оцінки впливу на довкілля щодо видобування підземних вод; 4 висновки щодо видобування горючих копалин та 1 висновок з видобування кварцового піску.

За даними Регіонального офісу водних ресурсів у Харківській області суб'єктами господарювання у 2024 році видано 203 дозволи на спеціальне водокористування.

7.4. Геологічний контроль за вивченням та використанням надр

Відповідно до статті 61 Кодексу України про надра державний контроль за геологічним вивченням надр (державний геологічний контроль) та раціональним і ефективним використанням надр України здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр.

У зв'язку з повномасштабним вторгненням військ Російської Федерації до території України, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, геологічний контроль за вивченням та використанням надр на території області у 2024 році не проводився.

7.5. Державна політика та заходи щодо геологічного вивчення та раціонального використання надр

Відповідно до Положення про Державну службу геології та надр України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1174 (зі змінами), Держгеонадра реалізують державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр.

Держгеонадра працює над діджиталізацією послуг та скануванням геологічної інформації шляхом створення Єдиної державної електронної геоінформаційної системи користування надрами.

Держгеонадра визначає шкоду та збитки, нанесені агресором, відповідно до Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326 (зі змінами), а також працює над забезпеченням стабільного фінансування функцій держави та оновленням основних фондів державних геологічних підприємств.

Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 15 вересня 2022 року затверджено зміни до Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів.

8. Відходи

Відходи є одним з найбільш вагомих факторів забруднення навколишнього природного середовища і негативного впливу на всі компоненти довкілля.

Основними джерелами утворення відходів в області є підприємства будівельної, паливно-енергетичної галузей, агропромислового комплексу та сфери комунально-побутового обслуговування тощо. Усі відходи за ступенем їх шкідливого впливу на навколишнє природне середовище та на життя і здоров'я людини, починаючи з 09 липня 2025 року, поділяються на два класи та підлягають обліку.

8.1. Структура утворення та накопичення відходів

Динаміка утворення відходів по Харківській області за класами небезпеки наведено в таблиці 8.1.1.

Утворення відходів за класами небезпеки по Харківській області

Таблиця 8.1.1

Роки	2021 рік, тонн	2022 рік, тонн	2023 рік, тонн
1	2	3	4
Усього ¹	1249098,4	635822,1	750014,8
у тому числі:			
I класу небезпеки	131,6	36,0	139,9
II класу небезпеки	313,3	117,7	201,7
III класу небезпеки	37412,1	7637,8	10649,6
IV класу небезпеки	1211241,4	628030,6	739023,6

Примітка: * - попередні дані станом на 08.05.2024

1 - з урахуванням відходів, утворених у домогосподарствах.

У зв'язку із військовою агресією Російської Федерації проти України згідно з пунктом 1 Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» фізичні особи, фізичні особи-підприємці, юридичні особи під час воєнного стану або стану війни та протягом трьох місяців після його припинення мають право не подавати статистичну та фінансову звітність. Частина респондентів скористалась цим правом і не подали протягом 2022-2024 років статистичну звітність. Інформація в подальшому може бути уточнена з урахуванням надходження нових даних від респондентів.

З 09 липня 2023 року набрав чинності Закон України «Про управління відходами» від 20 червня 2022 року № 2320-IX. Відповідно до вказаного Закону відходи поділяються на два класи: небезпечні відходи та відходи, що не є небезпечними. За попередніми даними Головного управління статистики у Харківській області протягом 2024 року в області утворилося 733459,7 тонн відходів.

8.2. Поводження з відходами (збирання, зберігання, утилізація та видалення)

Права та обов'язки утворювачів відходів та суб'єктів господарювання у сфері управління відходами визначено статтями 16, 17 Закону України «Про управління відходами». З метою запобігання забруднення навколишнього природного середовища небезпечними відходами, суб'єкти господарювання повинні здійснювати відповідні заходи щодо максимальної обробки відходів чи передачі їх іншим споживачам та спеціалізованим підприємствам, установам і організаціям, які займаються збиранням, обробленням відходів.

Основні показники утворення та поведження з відходами I–IV класів небезпеки по Харківській області

Таблиця 8.2.1

№ з/п	Показники	2021 рік*тонн	2022 рік*тонн	2023 рік*тонн
1	2	3	4	5
1	Утворено ¹	1 249 098,4	635 822,1	750 014,8
2	Одержано від інших підприємств	1 757 747,7	855 968,8	967 779
3	Спалено	28 351,2	13 876,3	7 032,9
3.1	у тому числі з метою отримання енергії	27 869,1	13 875,1	7 032,8
4	Використано (утилізовано)	52 867,3	27 209,1	8 325,3
5	Направлено в сховища організованого складування (поховання)	893 994,7	277 747,6	463 222,9
6	Передано іншим підприємствам	396 051,3	647 463,5	622 302,4
7	Наявність на кінець звітного року у сховищах організованого складування та на території підприємств	2 682 010,3	70 312,6	49 859,6

Примітка: * – попередні дані станом на 08.05.2024, дані можуть бути уточнені

¹ з урахуванням відходів, утворених у домогосподарствах.

Таблиця 8.2.2

№ з/п	Показники	2024 рік (попередні дані станом на 15.07.2025), тонн
1	2	3
1	Утворено відходів	733459,7
2	Спалено відходів:	6665,9
2.1	у тому числі з метою отримання енергії (код операції R1)	6474,8
2.2	термічного оброблення (код операції D10)	191,1
3	Відновлено відходів (код операції R)	242075,9
4	Видалено відходів (код операції D)	369004,2
5	Передано іншим підприємствам, усього	555703,1
5.1	для відновлення	45062,2
5.2	для видалення	510640,9
6	Обсяг наявних відходів на зберіганні на кінець року	86342,8

Одним з основних напрямків роботи у сфері управління відходами залишається вирішення питання забезпечення повного збирання небезпечних відходів з метою передачі їх для подальшої обробки (переробки) на спеціалізовані підприємства. Відповідно до інформації, розміщеної на офіційному вебсайті Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, на території Харківської області обліковувалися суб'єкти господарювання, що мають право на здійснення господарської діяльності з управління небезпечними відходами: ТОВ «ХАДО-ТЕХНОЛОГІЯ», ТОВ «ХАРКІВ-ЕКО», ТОВ НВП «НОВІНТЕХ».

Контроль за дотриманням ліцензійних умов провадження діяльності у сфері управління небезпечними відходами та видача ліцензій покладено на Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України.

Інформація про кількість діючих місць видалення твердих побутових відходів

Таблиця 8.2.3

№ з/п	Назва одиниці адміністративно - територіального устрою регіону	Кількість	Площі під твердими побутовими відходами, га
1	2	3	4
Сміттєзвалища			
1	Богодухівський район	12	21,115
2	Ізюмський район	15	59,4228
3	Красноградський район	21	37,3806
4	Куп'янський район	5	25,511
5	Лозівський район	5	21,2898
6	Харківський район	8	27,800
7	Чугуївський район	11	39,893
	Усього по районах:	77	232,4122
Полігони			
1	Харківський район (ТОВ «Перероблюючий завод»)	1	21,200
2	м. Харків (Дергачівський полігон)	1	27,0184
	Усього:	2	48,2184
	Усього по області:	79	266,8122

Не менш гострою, ніж у попередні роки, залишається у Харківській області проблема управління твердими побутовими відходами. На території Харківської області обліковується 79 місць видалення твердих побутових відходів (таблиця 8.2.3). Зазначені місця функціонують лише там, де це дозволяє безпекова ситуація, тобто проведене розмінування та не ведуться активні бойові дії.

Речові права на земельні ділянки зареєстровано лише на 14 об'єктів поводження з відходами (18%, паспортизацію місць видалення відходів проведено для 49 об'єктів (63%), проектно-кошторисну документацію розроблено на 25 місць видалення відходів (32%) та отримано 18 позитивних висновків державної екологічної експертизи або висновків з оцінки впливу на довкілля (23%). В більшості випадків під час експлуатації місць видалення відходів проектні рішення не дотримувались, не розроблені технологічні карти, відсутні протифільтраційні екрани, огорожа, обвалування, спостережні свердловини, ємності для збору фільтрату та біогазу, сортування та ущільнення відходів. В більшості випадків не вівся кількісний облік надходження відходів та власне які відходи на них розміщуються.

На території Харківської області обліковується 7 полігонів промислових відходів.

У зв'язку з військовими діями до цього часу не завершено реалізацію проєкту будівництва комплексу з переробки твердих побутових відходів з системою збору, утилізації полігонного газу та виробництва електричної енергії в м. Дергачі Харківської області, замовником якого є комунальне підприємство «Муніципальна компанія поводження з відходами» Харківської міської ради. Будівництво зазначеного комплексу завершено на 97%. Вже введено в експлуатацію дві карти полігону захоронення ТПВ із системою збору та очистки фільтрату, а також систему збору та утилізації полігонного газу. Цей проєкт, реалізований у рамках співпраці з Міжнародним Банком реконструкції та розвитку, є важливим кроком до покращення екологічної ситуації в регіоні.

Санітарне очищення територій населених пунктів повинно бути планово-регулярним і включати раціональне та своєчасне збирання, зберігання, перевезення та видалення відходів.

З метою забезпечення утримання територій населених пунктів у належному стані, їх санітарного очищення, збереження об'єктів загального користування та створення умов, сприятливих для життєдіяльності населення, на виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 березня 2010 року № 777-р «Деякі питання проведення щорічної акції «За чисте довкілля» та дня благоустрою територій населених пунктів» у 2024 році було організовано та проведено всеукраїнську акцію «За чисте довкілля», з дотриманням заходів безпеки в умовах воєнного стану. Всього протягом акції в області ліквідовано 719 несанкціонованих сміттєзвалищ загальним обсягом 13,553 тис. м³. Висаджено 6,120 тис. дерев, 6,237 тис. кущів, 25,010 тис. м² квітників, приведено в належний стан 1330,210 тис. м² газонів. Прибрано прибудинкових територій площею 13,334 млн м², приведено до належного стану 351 парк та сквер, впорядковано 817 кладовищ, 460 братських могил, меморіальних комплексів та місць почесних поховань.

На території Харківської області за рахунок коштів Державного та обласного фондів охорони навколишнього природного середовища у 2011-2012 роках проведено роботу з перезатарювання та вивезення на знешкодження непридатних до використання пестицидів та відходів

виробництва хімічних засобів захисту рослин. За результатами проведених робіт, вказані небезпечні речовини на території Харківської області не обліковуються.

Відповідно до Національного плану управління відходами до 2030 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.02.2019 №117-р, у 2021 році на замовлення Харківської обласної державної адміністрації було розроблено проєкт Регіонального плану управління відходами в Харківській області, який, у зв'язку з відсутністю відповідного порядку, не погоджений Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України та Міністерством розвитку громад та територій України.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2024 року № 1353-р затверджено Національний план управління відходами до 2033 року. Відповідно до Закону України «Про управління відходами» регіональні плани управління відходами розробляються протягом року після набрання чинності Національним планом управління відходами.

Департаментом захисту довкілля та природокористування Харківської обласної державної адміністрації упродовж 2024 року здійснювався постійний моніторинг екологічного стану територіальних громад області, контроль дотримання вимог природоохоронного законодавства. Департаментом здійснювався постійний контроль стосовно місць тимчасового зберігання та визначення об'ємів відходів руйнації в межах територіальних громад області. Забезпечено своєчасне інформування відповідних центральних органів виконавчої влади.

8.3. Транскордонне перевезення небезпечних відходів

Відповідно до вимог Закону України від 06.09.2018 № 2530-VIII «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму «єдиного вікна» та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України» внесено зміни до пункту Б частини першої статті 20-2 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», а саме: «здійснення у пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України перевірки дотримання вимог законодавства про радіаційну безпеку у разі виявлення органом (підрозділом) підрозділами Державної прикордонної служби України транспортних засобів, вантажів та іншого майна з перевищенням допустимого рівня іонізуючого випромінювання та надання дозволу або заборони на пропуск через державний кордон України транспортних засобів, вантажів та іншого майна за результатами такої перевірки».

Протягом звітного періоду посадові особи Державної екологічної інспекції у Харківській області для здійснення перевірок дотримання вимог законодавства про радіаційну безпеку у пункти пропуску (пункти контролю) не викликалися.

8.4. Державна політика та заходи у сфері поводження з відходами

Основними цілями державної політики у сфері запобігання утворенню та управління відходами є:

1) захист здоров'я людей та навколишнього природного середовища від негативного впливу відходів;

2) здійснення заходів у сфері управління відходами без загрози здоров'ю людей та спричинення шкоди навколишньому природному середовищу в межах встановлених нормативів шкідливого впливу фізичних факторів;

3) дотримання ієрархії управління відходами;

4) запровадження розширеної відповідальності виробника.

До основних напрямів державної політики у сфері запобігання утворенню та управління відходами відносяться:

- 1) забезпечення повного збирання і своєчасного знешкодження та видалення відходів, а також дотримання правил екологічної безпеки при управлінні ними;
- 2) зведення до мінімуму утворення відходів та зменшення їх небезпечності;
- 3) забезпечення комплексного використання матеріально-сировинних ресурсів;
- 4) сприяння максимально можливій утилізації відходів шляхом прямого повторного чи альтернативного використання ресурсно-цінних відходів;
- 5) забезпечення безпечного видалення відходів, що не підлягають утилізації, шляхом розроблення відповідних технологій, екологічно безпечних методів та засобів поводження з відходами;
- 6) організація контролю за місцями чи об'єктами розміщення відходів для запобігання шкідливому впливу їх на навколишнє природне середовище та здоров'я людини;
- 7) здійснення комплексу науково-технічних та маркетингових досліджень для виявлення і визначення ресурсної цінності відходів з метою їх ефективного використання;
- 8) сприяння створенню об'єктів поводження з відходами;
- 9) забезпечення соціального захисту працівників, зайнятих у сфері поводження з відходами;
- 10) обов'язковий облік відходів на основі їх класифікації та паспортизації;
- 11) створення умов для реалізації роздільного збирання побутових відходів шляхом запровадження соціально-економічних механізмів, спрямованих на заохочення утворювачів цих відходів до їх роздільного збирання;
- 12) сприяння залученню недержавних інвестицій та інших позабюджетних джерел фінансування у сферу управління відходами.
- 13) утворювач або власник відходів вживає заходів для запобігання утворенню відходів покриває витрати на їх збирання, перевезення та оброблення;
- 14) оброблення відходів здійснюється відповідно до регіональних та місцевих планів управління відходами;
- 15) сприяння розвитку конкуренції у сфері управління відходами.

Стандартизації підлягають поняття та терміни, що використовуються у сфері поводження з відходами, вимоги до класифікації відходів та їх паспортизації, способи визначення складу відходів та їх небезпеки, методи контролю за станом накопичувачів, вимоги щодо безпечного поводження з відходами, які забезпечують запобігання негативному впливу їх на навколишнє природне середовище та здоров'я людини, а також вимоги щодо відходів як вторинної сировини.

9. Екологічна безпека

9.1. Екологічна безпека як складова національної безпеки

Відповідно до статті 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» екологічна безпека є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей.

Екологічна безпека – це складова національної безпеки, процес управління системою національної безпеки, за яким державними і недержавними інституціями забезпечується екологічна рівновага і гарантується захист середовища проживання населення країни і біосфери в цілому, атмосфери, гідросфери, літосфери і космосфери, видового складу тваринного і рослинного світу, природних ресурсів, збереження здоров'я і життєдіяльності людей і виключаються віддалені наслідки цього впливу для теперішнього і майбутніх поколінь.

Сучасна система міжнародної екологічної безпеки характеризується гнучкістю, динамічністю, трансформаційністю, що передбачає: активізацію процесу укладання міжнародних угод природоохоронного та екологічного спрямування; екологізацію традиційних форм міжнародних відносин та їх інститутів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади; залучення країн світу до природоохоронної та екологічної діяльності; створення національних і міжнародних структур, які координують природоохоронну діяльність, екологічну політику як у регіонах, так і в масштабах усієї планети.

Складовими екологічної безпеки є: екологічний аудит, моніторинг, прогноз розвитку екологічної ситуації, екологічний менеджмент тощо.

Довкілля вважається безпечним, коли його стан відповідає встановленим у законодавстві критеріям, стандартам, лімітам і нормативам, які стосуються його чистоти (незабрудненості), ресурсомісткості (невиснаженості), екологічної стійкості, санітарних вимог, видового різноманіття, здатності задовольняти інтереси громадян.

Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затверджені Законом України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII, зазначають, що процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, отже потребують від України вжиття термінових заходів, указують на необхідність упровадження інтегративного екосистемного підходу в галузеву політику. Мають бути створені умови для активного впровадження технологій енергозбереження та підвищення енергоефективності, збільшення виробництва енергії за рахунок відновлювальних та альтернативних джерел, впровадження найкращих наявних низьковуглецевих, ресурсозберігаючих технологій виробництва, а також сучасних будівельних технологій з тепло- та енергозбереження, що дасть змогу істотно зменшити обсяг викидів парникових газів та забруднюючих речовин в атмосферне повітря, а також скидання забруднюючих речовин у водойми. Потрібно запроваджувати застосування принципів перестороги, превентивності (запобігання), пріоритетності усунення джерел шкоди довкіл्लю, «забруднювач платить».

9.2. Об'єкти підвищеної небезпеки

Перелік екологічно небезпечних об'єктів Харківської області

Таблиця 9.2.1

№ з/п	Назва екологічно небезпечного об'єкту	Вид економічної діяльності	Відомча належність (форма власності)	Примітка
1	2	3	4	5
Загальнодержавного значення				
1.	Міські ОСВ № 1 Комплексу «Харківводовідведення» (Диканівські очисні споруди), м. Харків	Прийом та біологічна очистка промислових і господарствових стічних вод м. Харків	КП «Харківводоканал» Харківська міська рада	
2.	Міські ОСВ № 2 Комплексу «Харківводовідведення» (Безлюдівські очисні споруди), м. Харків	Прийом та біологічна очистка промислових і господарствових стічних вод м. Харків	КП «Харківводоканал» Харківська міська рада (комунальна)	
3.	Зміївська ТЕС ПАТ «Центренерго», м. Слобожанське, Чувський район	Виробництво теплової та електричної енергії на базі органічного палива	ПАТ «Центренерго» Міністерство енергетики та захисту довкілля України (приватна)	
4.	Придніпровське управління Магістрального аміакопроводу ДП «Укрхімтрансміак», Головний офіс: м. Лозова	Транспортування рідкого аміаку з одночасною роздачею сільському господарству через роздавальні станції. В Харківській області проходить по Куп'янському, Ізюмському, Лозівському районах	ДП «Укрхімтрансміак» Міністерство економіки України (державна)	
5.	Червонооскільська виробнича діляниця Регіонального управління з експлуатації каналу (Червонооскільське водосховище), Головний офіс: м. Покровськ	Гідротехнічна споруда для регулювання стоку р. Оскіл з метою створення запасів води для водопостачання Донбасу та підтримки водності р. Сіверський Донець	Комунальне підприємство «Компанія «Вода Донбасу» (комунальна)	
6.	Печенізький гідровузол, комплекс водопідготовки «Донець» (Печенізьке водосховище), с. Кочеток, Чугуївський район	Гідротехнічна споруда для регулювання стоку р. Сіверський Донець з метою створення запасів води для питного водопостачання м. Харків	КП «Харківводоканал» Харківська міська рада (комунальна)	
7.	Філія «Управління магістральних газопроводів «Харківтрансгаз» АТ «Укртрансгаз», Головний офіс: м. Харків	Транспортування природного газу по магістральним газопроводам та заправка автомобільного транспорту на автоматичних газонаповнювальних компресорних станціях	НАК «Нафтогаз України» (державна)	

8.	Державне спеціалізоване підприємство «Харківський державний міжобласний спеціальний комбінат», м. Харків	Оброблення та видалення небезпечних відходів	ДК УкрДО «Радон» Державного агентства України з управління зоною відчуження (державна)	
9.	Комплекс водопідготовки «Дніпро», с. Краснопавлівка, Лозівський район	Водозабір поверхневих вод для централізованого водопостачання міст Харкова, Лозова, Златопіль	КП «Харківводоканал» Харківська міська рада (комунальна)	
10.	Ізюмське комунальне виробниче водопровідноканалізаційне підприємство м. Ізюм	Прийом та біологічна очистка промислових і господарств. стічних вод. Забезпечення питною водою підприємств, установ, організацій та населення	Ізюмська міська рада (комунальна)	
11.	Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут» м. Харків	Проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, дослідноконструкторських та проєктнотехнологічних робіт в галузі атомної науки і техніки	Національна академія наук України (державна)	
12.	Комунальне підприємство "Муніципальна компанія поводження з відходами" Харківської міської ради (Дергачівський полігон твердих побутових відходів), Харківський район	Збирання безпечних відходів (прийом від житлового сектору та промислових підприємств м. Харкова твердих побутових відходів, їх захоронення	Харківська міська рада (комунальна)	
13.	Полігон промислових відходів Чугуївської міської ради, Чугуївський район	Розміщення промислових відходів	Чугуївська міська рада	

9.3. Радіаційна безпека

Стан радіоактивного забруднення території Харківської області

З часів катастрофи на Чорнобильській АЕС населення України приділяє особливу увагу питанням впливу радіації на здоров'я людини, в тому числі, і за рахунок дії іонізуючого випромінювання, спричиненого штучними та природними джерелами іонізуючого випромінювання (далі – ДІВ), особливо під час воєнних дій.

Штучні ДІВ застосовуються у більшості галузей народного господарства, зокрема: в медицині – для діагностики та лікування онкологічних захворювань, сільському господарстві – для опромінення та дослідження зернових культур, у промисловості – для радіографічного та технологічного контролю (вимірювань ваги, кількості, щільності тощо), геофізичних досліджень свердловин, стерилізації продукції, наукових досліджень тощо.

Поводження з ДІВ у кожній галузі має свою специфіку та потребує захисту людей, які під час виконання своєї професійної діяльності знаходяться в сфері впливу іонізуючого випромінювання. Забезпечення радіаційного захисту людини і навколишнього природного середовища при використанні ДІВ є пріоритетним напрямом державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки.

Функції державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки на території Харківської, Полтавської та Сумської областей здійснює Східна інспекція з ядерної та радіаційної безпеки (на правах самостійного відділу) у Державній інспекції ядерного регулювання України (далі - Східна інспекція Держатомрегулювання). Діяльність Східної інспекції Держатомрегулювання спрямована на підвищення ядерної та радіаційної безпеки, запобігання радіаційних аварій та випадків ядерного тероризму на підконтрольній території.

Діяльність підприємств, організацій та установ, які використовують ДІВ, здійснюється на підставі ліцензій на право провадження діяльності з використання ДІВ, виданих Держатомрегулювання та її територіальними органами.

На території Харківської області станом на 01.01.2025 знаходиться 247 підприємства, організацій та установ, які використовують ДІВ, в тому числі: в промисловості та науково-дослідних закладах – 82, лікувально-профілактичних установах – 165. Найбільш широке використання ДІВ в медичних закладах, які використовуються для променевої терапії та діагностики захворювань.

До найбільш радіаційно-небезпечних об'єктів Харківської області відносяться: НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР «ХАРКІВСЬКИЙ ФІЗИКО-ТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ», ХАРКІВСЬКА МІЖОБЛАСНА ФІЛІЯ ДЕРЖАВНОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ПІДПРИЄМСТВА «ОБ'ЄДНАННЯ РАДОН» (ДАЛІ – ХАРКІВСЬКА МІЖОБЛАСНА ФІЛІЯ ДСП «ОБ'ЄДНАННЯ РАДОН»), НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР «ІНСТИТУТ МЕТРОЛОГІЇ», ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ МЕДИЧНОЇ РАДІОЛОГІЇ ТА ОНКОЛОГІЇ ІМ. С.П. ГРИГОР'ЄВА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ МЕДИЧНИХ НАУК УКРАЇНИ», КОМУНАЛЬНЕ НЕКОМЕРЦІЙНЕ ПІДПРИЄМСТВО «ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ОНКОЛОГІЇ».

В зв'язку з веденням на території України воєнного стану з 24 лютого 2022 року (відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022) та на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану», планові інспекційні перевірки та обстеження ліцензіатів після введення воєнного стану не проводились.

З метою запобігання незаконному обігу ДІВ, підвищення рівня радіаційної безпеки, забезпечення обліку ДІВ, контролю за їх зберіганням, місцезнаходженням і переміщенням, аналізом якісного і кількісного складу ДІВ реєструються у Державного реєстру ДІВ та індивідуальних доз опромінення. Станом на 01.01.2025 підприємствами, організаціями та установами зареєстровано ДІВ – 2712 од., у тому числі: радіонуклідних джерел – 985; генеруючих пристроїв – 1727.

У 2024 році Державний реєстр ДІВ та індивідуальних доз опромінення продовжував забезпечувати повноцінний контроль за місцезнаходженням та переміщенням ДІВ у країні.

З метою реалізації вимог Податкового кодексу України та зменшення накопичення радіоактивних відходів особливими умовами ліцензій встановлені умови щодо обмеження терміну зберігання відпрацьованих радіонуклідних ДІВ, а також умови щодо надання щоквартальної звітності про фактичні обсяги РАВ. Відпрацьовані радіонуклідні ДІВ протягом 6 місяців з дати закінчення терміну експлуатації повинні бути переатестовані з подовженням терміну їх експлуатації або переведені до категорії РАВ і передані до спеціалізованого підприємства по поводженню з радіоактивними відходами. Щоквартально Східною інспекцією Держатомрегулювання проводиться аналіз звітів для виявлення понаднормового зберігання РАВ.

В зоні відповідальності Східної інспекції Держатомрегулювання (на території Харківської області) станом на 01.01.2025 12 ліцензіатів здійснюють діяльність з використанням ДІВ, у результаті якої можуть утворюватися радіоактивні відходи у вигляді відпрацьованих ДІВ.

Проведений аналіз звітності свідчить про відсутність радіоактивних відходів у вищевказаних суб'єктів діяльності, за виключенням епізодичних випадків виявлення ДІВ, термін експлуатації яких закінчився в період після введення воєнного стану, що унеможливило залучення спеціалізованої організації для проведення обстеження технічного стану ДІВ з метою продовження терміну експлуатації.

У 2024 році на території Харківської області ДІВ у незаконному обігу не виявлено, радіаційних інцидентів та інших подій, пов'язаних з втратою контролю над ДІВ. Радіаційних аварій на території Харківської області не зафіксовано.

Протягом 2024 року суттєвих змін з радіонуклідними ДІВ, пов'язаних з військовою агресією Російської Федерації, на території Харківської області не відбувалося.

Стан радіаційної безпеки в Харківській області зумовлений наявністю підприємств, організацій та установ, що використовують радіаційно-небезпечні технології і речовини, а також їх впливом на обслуговуючий персонал, населення та навколишнє природне середовище і є задовільний.

Поводження з радіоактивними відходами

Важливою умовою забезпечення безпеки при використанні ДІВ є їх безпечне зберігання або захоронення у кінці їх життєвого циклу з метою уникнення можливості їх втрати та потрапляння до місць доступних для населення. Адже відпрацьовані ДІВ і після завершення строку служби за своїм призначенням залишаються радіаційно-небезпечними об'єктами, оскільки містять радіоактивний матеріал, який в разі розповсюдження чи ненавмисного використання може завдати значної шкоди для здоров'я людей. Відпрацьовані ДІВ переводяться в категорію радіоактивних відходів (далі - РАВ) і подальше поводження з ними здійснюється відповідно до вимог безпеки при поводженні з РАВ.

З метою забезпечення безпеки РАВ, у формі відпрацьованих ДІВ та інших РАВ, що утворюються при використанні ДІВ у різних галузях промисловості та медицині, у 60-х роках минулого сторіччя на території України, були створені шість спеціалізованих підприємств з поводження з радіоактивними відходами, зокрема, ХАРКІВСЬКА МІЖОБЛАСНА ФІЛІЯ ДСП «ОБ'ЄДНАННЯ РАДОН».

ХАРКІВСЬКА МІЖОБЛАСНА ФІЛІЯ ДСП «ОБ'ЄДНАННЯ РАДОН», на території закріплений за ним зон обслуговування (Харківська, Полтавська та

Сумська області), забезпечує збір, транспортування та безпечне розміщення відпрацьованих ДІВ та РАВ у спеціально призначених для цього сховищах, а також, експлуатацію станції дезактивації білизни, спецодягу і засобів індивідуального захисту від медичних закладів та підприємств.

Протягом 2024 року РАВ до ХАРКІВСЬКОЇ МІЖОБЛАСНОЇ ФІЛІЇ ДСП «ОБ'ЄДНАННЯ РАДОН» здійснювалось приймання на зберігання РАФ.

ХАРКІВСЬКОЮ МІЖОБЛАСНОЮ ФІЛІЄЮ ДСП «ОБ'ЄДНАННЯ РАДОН» постійно проводиться контроль за радіаційним станом на станції дезактивації та ПЗРВ у відповідності до вимог норм, правил та стандартів з ядерної та радіаційної безпеки. У 2024 році за даними радіаційного моніторингу на проммайdanчику, у санітарно-захисній зоні, зоні спостереження ХАРКІВСЬКОЇ МІЖОБЛАСНОЇ ФІЛІЇ ДСП «ОБ'ЄДНАННЯ РАДОН» перевищень нормативних значень радіаційних параметрів не зафіксовано, радіаційна обстановка стабільна.

Стан радіаційної безпеки у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення

Харківська область не відноситься до зон відчуження і безумовного (обов'язкового) відселення.

9.4. Екологічна безпека на територіях, які зазнали впливу внаслідок збройної агресії проти України

З початку агресії Російської Федерації проти України Харківська область щодня перебувала під ворожими обстрілами. Внаслідок бойових дій потерпали всі природні ресурси: землі від забруднення та засмічення різного виду відходами, атмосферне повітря – від щоденних викидів внаслідок вибухів та пожеж, водні об'єкти, лісові ресурси, тваринний світ, природно-заповідний фонд – від ворожої техніки, забруднення та навмисного знищення.

Упродовж 2024 року Державна екологічна інспекція у Харківській області здійснила 303 розрахунки збитків, завданих довкіллю області внаслідок російської агресії.

Загальна сума збитків склала 81745581,359 тис. грн, з них:

- розраховані збитки, завдані земельним ресурсам на загальну суму – 81330267,619 тис. грн, зокрема:
 - шкода, завдана внаслідок забруднення ґрунтів – 259161,614 тис. грн;
 - шкода, завдана внаслідок засмічення земель – 81071106,005 тис. грн;
- розраховані збитки, завдані атмосферному повітрю (шкода від неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря) – 361062,726 тис. грн;
- розраховані збитки, завдані водним ресурсам – 54251,014 тис. грн.

Шкода, завдана земельним ресурсам

До основних екологічних наслідків впливу воєнних дій на земельні ресурси слід віднести:

Механічні та фізичні - впливи енергетичних сполук боєприпасів та їх вибухів, мін та вибухонебезпечних предметів і фізичного їх руйнування, а також металевих залишків боєприпасів, їх компонентів на місцях введення бойових дій;

фізичні впливи під час пересування важкої військової техніки, руху військ, будівництва захисних інженерних споруд, місць бомботурбації та розмінування територій, що призводить до порушення структури та теплового режиму ґрунтів, деформує ґрунтовий покрив; засмічує та захаращує землі. Наслідком впливів є ущільнення, заболочування, засмічення території мілітарними продуктами; порушення водного балансу ґрунту, що спричинює розвиток вітрової та водної ерозії.

Хімічні – впливи викидів в атмосферне повітря через горіння військової техніки, військової та цивільної інфраструктури, будівель та споруд; викиди та скиди небезпечних хімічних речовин через бомбардування потенційно небезпечних об'єктів, хімічно небезпечних об'єктів, об'єктів критичної інфраструктури тощо; забруднення нафтопродуктами, важкими металами та іншими хімічними речовинами через використання військової техніки, її знищення, руйнування об'єктів промисловості; вплив на суміжні з ґрунтом середовища через знищення або пошкодження гідротехнічних споруд; збільшення кількості відходів та стихійних звалищ; утворення значної кількості військових відходів, збільшення кількості пожеж, що призводить до додаткового навантаження та забруднення ґрунтів і суміжних середовищ.

Біологічні - зменшення біологічного різноманіття ґрунтів через фізичне знищення біоти в зонах бойових дій, ведення бойових дій на територіях з особливим природоохоронним статусом; відсутність належного контролю за користуванням природними ресурсами в зонах бойових дій тощо.

За інформацією НЦЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського» майже 40% земель Харківської області постраждали від бойових дій та перебування під окупацією. Встановлено 17 видів деградацій ґрунтів від бойових дій, найбільш поширена механічна деградація. Ґрунти області зазнали інтенсивного ущільнення важкою військовою технікою, спостерігається порушення ґрунтового покриву внаслідок розриву мін, гранат, спорудження окопів, землянок, траншей тощо, утворення на значних площах лійок, ровів, ям, що порушує однорідність та цілісність ґрунтового покриву. В результаті фізичних пошкоджень ґрунтів збільшується неоднорідність, зменшується об'єм пор, ускладнюється доступ води і кисню, руйнується структура, що в результаті призводить до зниження родючості орних ґрунтів в цілому.

Найбільш масштабно міліарна деградація поширена у регіонах активних бойових дій, які продовжуються до цього часу.

У місцях бойових дій широко розповсюджені площі спалених полів та угідь, які мають тривалі негативні наслідки на родючість та здоров'я ґрунтів, стан біологічного різноманіття.

Крім того, за моніторинговими дослідженнями, проведеними НЦЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського», встановлено, що хімічний вплив на ґрунтовий покрив Харківської області має точковий характер. Загальна чисельність уламків, що хімічно забруднюють ґрунтовий покрив на території Харківської області попередньо дорівнює 1383 одиниць, але тільки 453 одиниці знаходяться на с.-г. землях, або 32,7%. Перше місце за кількістю уламків на с.-г. землях займає Куп'янський район - 44%, друге: Ізюмський район – 28% та Чугуївський з 11%. Ситуація впродовж 2025 року

може змінюватися, бо військові дії продовжуються на території Куп'янського та Харківського районів Харківської області.

За підрахунками хімічно забруднені ділянки на території всієї Харківської області дорівнюють 113,25 га станом на початок 2025 року. Ситуація може поступово погіршуватися з урахуванням продовження ведення військових дій.

Втрати надр

Втрати надр - це втрати корисних копалин, які можуть виникати під час розробки родовищ, переробки корисних копалин або внаслідок самовільного їх використання. Такі втрати можуть бути наслідком як природних процесів, так і людської діяльності.

З початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України внаслідок обстрілів та бомбардувань продовжується руйнування та знищення житлових будинків, критичної інфраструктури, медичних закладів, підприємств та об'єктів історичної спадщини. Спостерігаються екологічні збитки, спричинені пошкодженням хвостосховищ, шламосховищ та інших об'єктів підвищеної небезпеки.

Для можливості визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 затверджено відповідний Порядок.

Втрати надр це напрям, що включає втрати надр, завдані самовільним їх користуванням.

Основні показники, які оцінюються: обсяг самовільного, зокрема незаконного, користування надрами; збитки, завдані внаслідок самовільного користування надрами.

Визначення збитків від самовільного, зокрема незаконного, користування надрами, здійснюється відповідно до методики, затвердженої наказом Міндовкілля за поданням Держгеонадр за погодженням з Мінреінтеграції.

Відповідальними за визначення збитків за наведеним показником є Держгеонадра.

Збитки, завдані водним ресурсам

Шкода завдана водним об'єктам Харківської області склала 54, 251 млн грн. Внаслідок атаки безпілотних літальних апаратів на нафтобазу в Немишлянському районі м. Харкова стався виток нафтопродуктів, що спричинило забруднення водних об'єктів. В річки м. Харкова та Харківської області потрапили 85,863 тонн забруднюючих речовин. Шкода від потрапляння нафтопродуктів у поверхневі водні об'єкти м. Харкова та прилеглих до міста районів Харківської області склала 29, 701 млн грн.

Самовільне користування водними ресурсами (втрата води внаслідок руйнації гідротехнічних споруд) склало 24, 549 млн грн.

Шкода, завдана атмосферному повітрю

Державною екологічною інспекцією у Харківській області в 2024 році проведено аналітичну оцінку шкоди та збитків, завданих Україні на території Харківської області внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Розмір розрахованої шкоди, завданої атмосферному повітрю – 361,063 млн грн.

Втрати лісового фонду

Частина території Харківської області упродовж тривалого часу знаходилася в тимчасовій окупації, що не могло не позначитися негативно на стані лісового фонду.

Із загальної площі лісів 151,9 тис. га, потребували проведення робіт з розмінування 28,762 тис. Роботи з розмінування проведені в 2024 році на площі 0,218 тис. га.

Внаслідок агресії, на територіях, які можливо обстежити, виникло 74 випадки лісових пожеж на площі 898,4 га в т.ч. 31,9 га знищено верховими пожежами. Збитки склали орієнтовно 77879,9 тис. грн, здійснено 62 випадки незаконних порубів об'ємом 250,5 куб. м. та шкодою 22561,4 тис. грн.

Всі матеріали про лісові пожежі передано до правоохоронних органів. Матеріали про лісові пожежі, які виникли внаслідок бойових дій, направлялись до Державної екологічної інспекції у Харківській області.

Воєнні дії негативно вплинули на ведення лісового господарства в області.

Найбільш гострою є проблема забруднення територій лісового фонду вибухонебезпечними предметами. Цей фактор вплинув не лише на безпеку роботи працівників лісового господарства, а й на неможливість використання визначених лісовпорядкуванням обсягів заготівлі деревини.

У 2024 році неможливо було проводити догляд за лісовими культурами, сіянцями і саджанцями у лісових розсадниках та теплицях, обробіток ґрунту під лісові культури та доповнення лісових культур. Збір лісгоспами лісового насіння також не проводився у зв'язку із замінуванням частини лісового фонду.

Під час осінньої інвентаризації та атестації 2024 року не проведено інвентаризацію та атестовано 2436,3 га не зімкнутих лісових культур різних років створення. Причиною зазначеного була відсутність доступу до відповідних лісокультурних об'єктів спеціалістів лісгоспів з міркувань безпеки.

Збитки, завдані природно-заповідному фонду

За інформацією науково-дослідної установи «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем» на кінець 2023 року із загальної кількості об'єктів природно-заповідного фонду (далі – ПЗФ) на тимчасово окупованій території та в зоні бойових дій перебувало 103 заповідні об'єкти у Ізюмському, Куп'янському, Харківському, Чугуївському районах (41,7% від загальної кількості об'єктів ПЗФ), з них безпосередньо в зоні активних бойових дій – 58 об'єктів ПЗФ.

Значні пошкодження та знищення зазнали окремі території та об'єкти ПЗФ, такі як РЛП «Червонооскільський», «Фельдман-Екопарк».

Також, слід зазначити, що воєнні дії нанесли шкоди об'єктам природно-заповідного фонду міста Харкова, а саме урочищам Сокольники, Помірки, Григорівській бір, Залютино.

Натепер активні бойові дії ведуться на території Дворічанської селищної ради Куп'янського району, де розташований національний природний парк «Дворічанський». Співробітники науково-дослідного відділу сумісно з Міндовкілля здійснили запит до Державного космічного агентства з метою отримання космічних знімків високої роздільної здатності території парку для аналізу впливу воєнних дій на територію. Матеріальні збитки у поточний момент

визначити неможливо через активні бойові дії на території парку та його окупацію.

Достовірний аналіз впливу повномасштабного військового вторгнення російської федерації на стан територій та об'єктів ПЗФ, Смарагдової мережі, екосистем, популяцій видів тварин і рослин можливий тільки після завершення бойових дій шляхом проведення польових досліджень.

Ураховуючи зазначене, першочерговими завданнями у сфері заповідної справи є:

- проведення розмінування територій, де розташовані об'єкти природно-заповідного фонду, зокрема лісового фонду;
- обстеження та інвентаризація територій та об'єктів природно-заповідного фонду з метою встановлення їх актуальної природоохоронної цінності;
- встановлення в натурі (на місцевості) меж територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

9.5. Державна політика та заходи з забезпечення екологічної безпеки

Державна екологічна політика – це діяльність державних органів, спрямована на забезпечення конституційного права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Екологічну політику також можуть мати окремі підприємства чи організації.

На стратегічному рівні пріоритети екологічної політики визначені у Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року».

Відповідно до статті 16 Конституції України, забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи - катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 820-р схвалено Національну Стратегію управління відходами в Україні до 2030 року. Стратегія визначає головні напрями державного регулювання у сфері поводження з відходами в найближчі десятиліття з урахуванням європейських підходів з питань управління відходами.

Високий рівень утворення відходів та низькі показники їх використання як вторинної сировини призвели до того, що в Україні щороку в промисловості та комунальному секторі нагромаджуються значні обсяги твердих відходів, з яких лише незначна частина застосовується як вторинні матеріальні ресурси, решта потрапляють на звалища. Розв'язання зазначеної проблеми є ключовим у вирішенні питань енерго- та ресурснезалежності держави, економії природних матеріальних та енергетичних ресурсів і актуальним стратегічним завданням (пріоритетом) державної політики.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2024 р. № 1353-р затверджено Національний план управління відходами до 2033 року.

Національний план управління відходами (далі - Національний план) є рамковим документом планування, яким визначаються головні напрями реалізації державної політики у сфері управління відходами, натомість, регіональними та місцевими планами управління відходами визначаються

конкретні заходи, необхідні об'єкти інфраструктури, технології, які враховують місцеві умови, економічні розрахунки та спроможність реалізації.

Національний план охоплює всю територію України, розробляється на період 10 років (2024 - 2033 роки) та підлягає перегляду кожні чотири роки з дати набрання чинності.

Основною метою Національного плану є забезпечення переходу до сучасного управління відходами для їх ефективного використання як ресурсів та сталого розвитку шляхом запобігання їх утворенню відповідно до державної політики у сфері управління відходами.

Результатами реалізації Національного плану стане:

1. покращення стану навколишнього природного середовища та здоров'я людей, оскільки Національний план є ключовим інструментом у досягненні комплексного управління відходами, що передбачає зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище, захист здоров'я людей та збереження природних ресурсів;

2. сприяння реалізації державної політики у сфері управління відходами на національному рівні та виконання Угоди про асоціацію;

3. створення передумов для фінансування та залучення інвестицій у сектор управління відходами;

4. ефективне використання природних ресурсів, зменшення обсягів відходів, підвищення рівня повторного використання та рециклінгу, що сприятиме переходу до циркулярної економіки та сталому використанню ресурсів;

5. створення нових робочих місць та сприяння економічному зростанню;

6. забезпечення основи для стратегічного планування управління відходами в Україні на регіональному та місцевому рівні, а також на рівні підприємств, установ та організацій;

7. покращення системи моніторингу та контролю за управлінням відходами.

Екологічна безпека – це такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей (відповідно до статті 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

До заходів екологічної безпеки належать:

Розпорядчо-виконавчі заходи, що полягають у реалізації певних заходів та функцій у сфері забезпечення екологічної безпеки з боку спеціально уповноважених органів. Найбільш важливі положення в цій сфері закріплені у Конституції України, згідно з якою на Президента України, виконавчі органи покладений обов'язок по здійсненню політики в галузі екологічної безпеки.

Організаційно-превентивні заходи, які спрямовані на виявлення екологічно небезпечних для навколишнього природного середовища та здоров'я людини територій, зон, об'єктів і видів діяльності, а також здійснення певних заходів для попередження виникнення екологічної небезпеки.

Регулятивно-стимулюючі заходи - це система юридичних норм і правил, спрямованих на регулювання відносин, забезпечення дотримання пріоритетів, нормативів, стандартів, лімітів та інших вимог у галузі екологічної безпеки. Регулювання громадських відносин у галузі екологічної безпеки здійснюється за допомогою правових норм, які містяться у законодавчих актах. У законодавчих

актах є правові норми, які закріплюють імперативи, пріоритети та принципи в галузі екологічної безпеки.

Охоронно-відновлювальні заходи, які спрямовані на локалізацію проявів екологічної небезпеки, здійснення ліквідаційних робіт, визначення правового режиму територій відповідно до рівня екологічного ризику і встановлення статусу осіб, які потерпіли від наслідків екологічної небезпеки.

10. Промисловість та її вплив на навколишнє природне середовище

10.1. Структура та обсяги промислового виробництва

До повномасштабного вторгнення Російської Федерації Харківська область була одним з найбільш індустріально розвинених регіонів країни. Провідну роль в промисловому комплексі відігравала паливно-енергетична, переробна, хіміко-фармацевтична, харчова промисловість та сільське господарство, а машинобудівний комплекс – найбільший в Україні.

Внаслідок військової агресії Російської Федерації майже повністю знищені ПрАТ «Харківський підшипниковий завод», ПрАТ «Харківський тракторний завод», АТ «Харківський машинобудівний завод «СВІТЛО ШАХТАРЯ», АТ «Українські енергетичні машини», ДП «Завод імені В.О. Малишева», Науково-виробниче підприємство ХАРТРОН-ПЛАНТ ЛТД (ТОВ), Державне науково-виробниче підприємство «Комунар», Харківське державне авіаційне виробниче підприємство, ДП «Харківський машинобудівний завод «ФЕД», ДП «Харківський бронетанковий завод», ТОВ «Харківський м'ясокомбінат».

Крім того, за інформацією Міністерства економіки України, понад 200 підприємств з Харкова й області скористалися програмою релокації та виїхали у 2022 році з регіону.

Обсяги реалізованої промислової продукції області та її питому вагу за основними видами діяльності наведено у табл. 10.1.1

Індекси промислової продукції за основними видами діяльності
за 2022 та 2024 роки

Таблиця 10.1.1

Структура промисловості	Обсяг реалізованої промислової продукції, тис грн (остання статистична інформація за 2022 рік).	Обсяг реалізованої промислової продукції, тис грн (інформація згідно розрахунків)	Кількість промислових підприємств
Промисловість	22167734,7	224788761,3	Статистична інформація відсутня
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	3364799,3	34229862,7	Статистична інформація відсутня
Машинобудування	1325923,8	29935152,4	Статистична інформація відсутня
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	6556296,5	43540771,7	Статистична інформація відсутня

10.2. Вплив на навколишнє середовище

Гірничодобувна промисловість

Гірничодобувна промисловість – це комплекс галузей із видобування та первинної переробки корисних копалин.

Гірничопромисловий комплекс, як один із видів економічної діяльності, виступає серйозним забруднювачем навколишнього природного середовища, що проявляється в трьох основних напрямках: порушення земної поверхні, викиди в атмосферне повітря газових та пилових шкідливих речовин, забруднення водних ресурсів рідкими відходами гірничих підприємств.

Найбільшим фактором негативного впливу на довкілля є порушення земної поверхні при розробці родовищ корисних копалин, що призводить до зміни структури і погіршення якості, або взагалі зникнення родючого шару, до змін рельєфу, ландшафтних порушень. Це викликає, в свою чергу, загибель або деградацію рослинного та тваринного світів.

Значні порушення земної поверхні відбуваються при проведенні відкритих гірничих та розкривних робіт і видобуванні корисних копалин в кар'єрах.

Відводи земель під гірниче виробництво пов'язані з вилученням більшої чи меншої земельної ділянки у землекористувачів на певний період часу, і відповідно, скороченням земельних ресурсів країни. Характерно те, що вилучені у інших землекористувачів і порушені землі стають малопридатними для продуктивного використання в сільському і лісовому господарствах та для інших цілей. При цьому процеси природного відновлення рослинних покривів, ґрунтів і рельєфів порушених земель протікають повільно або взагалі не відбуваються. Самі ж порушення земної поверхні, як правило, не зникають і стають сталими техногенними формуваннями.

Вплив гірничого виробництва на природне середовище починається з геологорозвідувальних робіт. На цій стадії можна виділити такі негативні зміни стану навколишнього природного середовища:

- геомеханічні (зміни природної структури гірського масиву, рельєфу місцевості, поверхневого шару землі, ґрунтів, у тому числі вирубування лісів, деформація поверхні);

- гідрогеологічні (зміна запасів, режиму руху, якості та рівня ґрунтових вод, водного режиму ґрунтів, винесення у ріки та водойми шкідливих речовин з надр землі);

- хімічні (зміна складу і властивостей атмосфери та гідросфери, в тому числі й підкислення, засолення, забруднення вод, збільшення фітотоксичних елементів у воді та повітрі);

- фізико-механічні (забруднення повітря, його підігрів, зміна властивостей ґрунтового покриву та інше);

- шумове забруднення, вібрація ґрунту та гірського масиву, викиди породи при вибухах; погіршення прозорості атмосфери та інші можливі явища, які супроводжують гірничі розробки, негативно впливаючи на навколишнє середовище.

Порушення земної поверхні відбувається при розкритті корисних копалин в місцях створення кар'єрів, а при вилученні порід просідає поверхня ґрунту. Гірничі розробки порушують гідроекологічні умови ґрунту, призводять до збільшення стоку рудникових та шахтних вод, які несуть значну кількість забруднювачів.

Забруднення атмосфери при веденні гірничих робіт відбувається головним чином за рахунок пилу та газів, які утворюються при вибухах. Відвали є постійним джерелом надходження забруднюючих речовин. Атмосферні опади, які випадають на відвали, частково стікають з їх поверхні, обумовлюючи забруднення прилеглої території частинками відвальних порід.

Видобуток мінеральної сировини призводить до створення на значних площах антропогенного гірничопромислового ландшафту, для якого характерні як поверхневі нагромадження гірничих мас (відвали, шламосховища), так і від'ємні форми рельєфу – кар'єри, зони просадок поверхні над шахтними полями тощо. Великі маси відвальних порід створюють статичний тиск на поверхню землі. На відпрацьованих територіях такі навантаження призводять до прогинання поверхні та підвищення рівня ґрунтових вод. Зони просадок на рівнинних територіях часто, навпаки, заболочуються і вибувають з господарського користування. У цих районах відбувається перебудова усієї поверхні, різко збіднюється склад первинної рослинності, падає біологічна продуктивність земель, вичерпуються ґрунтові води. Крім того, існує шумове та вібраційне забруднення.

Основними потенційними джерелами небезпеки на нафтогазовому родовищі є розвідувальні та експлуатаційні свердловини, установки підготовки вуглеводневої сировини, системи промислових продуктопроводів, компресорних і насосних станцій. Найнебезпечнішою ситуацією, яку необхідно враховувати при проектуванні, будівництві та експлуатації свердловин, є відкрите фонтанування, що супроводжується викидами в атмосферу вуглеводнів з можливим загорянням і загазованістю території. Основними вражаючими факторами, шкідливими для навколишнього середовища, є тепловий вплив на навколишній простір, займання горючих природних об'єктів, розповсюдження токсичних речовин у всіх середовищах.

Основними вимогами до проведення гірничих робіт є:

- застосування прогресивних, безпечних і нешкідливих способів підготовки та розробки родовищ корисних копалин;

- постійне підтримання діючих гірничих виробок, видобутку та транспортування корисних копалин у стані, визначеному правилами технічної експлуатації та правилами безпеки;

- створення системи заходів щодо безпечної діяльності під час проведення гірничих робіт;

- раціональне видобування, використання корисних копалин і охорона надр; дотримання гранично допустимих нормативів викидів і скидів забруднюючих речовин у довкілля;

- забезпечення радіаційної та екологічної безпеки під час проведення гірничих робіт;

- забезпечення максимально можливої виїмки корисних копалин при сучасних технологіях;

- приведення земельних ділянок, що вивільняються гірничими підприємствами після їх ліквідації або консервації, у стан, придатний для використання за призначенням відповідно до Земельного кодексу України.

Безумовне дотримання означених вимог призведе до зменшення негативного впливу на довкілля.

Натепер апарат Ради національної безпеки та оборони України створив систему моніторингу використання корисних копалин у відкритому доступі.

Основою системи є ГІС-портал, де представлена та автоматично оновлюється інформація про спецдозволи на використання копалин, кінцевих бенефіціарних власників і засновників компаній, які є власниками спецдозволів, про умови видавання та історії змін статусів, території, де розташовані надра, видобутку за останній рік і за весь час чинності дозволу, родовища корисних копалин, свердловини нафти та газу, сплату за спецдозвіл та ренту в контексті власників дозволів і громад.

Найбільшими підприємствами, діяльність яких пов'язана з видобуванням корисних копалин на території регіону, є Філія ГПУ «Шебелинкагазвидобування» АТ «Укргазвидобування», Філія Бурове управління «Укрбургаз» АТ «Укргазвидобування», ПрАТ «Видобувна компанія «Укрнафтобуріння», ПрАТ «Новоселівський гірничо-збагачувальний комбінат», ТОВ «Харківнерудпром».

Металургійна промисловість

Металургійна промисловість-сукупність підприємств і організацій гірничо-металургійного комплексу, який об'єднує підприємства чорної і кольорової металургії, а також гірничо-збагачувальні комбінати, феросплавні заводи, збагачувальні фабрики, коксохімічні заводи і підприємства, які виготовляють вироби з металу.

Металургія споживає 16% газу й 35% вугілля по країні в цілому. На великих заводах споживання води досягає 19 м³ на 1 т нерафінованої сталі, у той час як у деяких країнах ЄС воно не перевищує 5–10 м³ на тонну продукції. У сталеплавильному виробництві ефективною є технологія заощадження води за схемою «агрегат прямого відновлення руд – електросталеплавильний агрегат – прокатні цехи».

Металургійна промисловість спричиняє серйозні екологічні проблеми. На металургію припадає 35% викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря по країні в цілому. Металургійні підприємства є доволі крупними забруднювачами водоймищ. Відходи металургійних підприємств забруднюють довкілля пилом, шкідливими газами і стічними водами. Домни, сталеплавильні печі, коксові печі тощо дають чимало небезпечних відходів. В Україні ці проблеми особливо загострені через масове використання старих ресурсо- та енерговисоковитратних технологій. При виробництві 1 т чавуну в довкілля потрапляє, крім викидів чадного та вуглекислого газів, 4,5 кг пилу і 2,7 кг сірчистого газу, а також в невеликій кількості сполуки арсену, фосфору, стибію, свинцю, смолистих речовин. Викиди мартенівських і конвертерних сталеплавильних цехів містять оксиди нітрогену та сірки, а також значну кількість пилу. Важкі метали, радіонукліди, інші тверді відходи не підлягають утилізації чи повторній обробці й тим самим спричиняють шкідливий вплив на навколишнє середовище.

Важливим напрямом охорони довкілля в металургії є впровадження безвідходних технологій і технологій комплексного використання сировини. При цьому забезпечується збагачення руд, раціональна повнота вилучення основних і супутніх елементів, утилізація відходів виробництв без заподіяння шкоди навколишньому середовищу. При збагаченні руд велика кількість відходів за відповідної обробки стає необхідними продуктами. Кварцові піски є сировиною для скляної промисловості тощо. Глина стає сировиною для

фаянсової промисловості та виготовлення технічної кераміки. Шлаки - цінна сировина для будівельної та дорожньобудівельної галузей.

Встановлення систем газоочищення дозволяє затримувати близько 98% шкідливих викидів у повітря. Перспективним напрямом є використання в якості відновника водню, особливо в кольоровій металургії. Його беззаперечними перевагами є зниження шкідливих викидів у навколишнє середовище. У ході виробництва металу здійснюється переробка відходів і їхня утилізація. Газові викиди з великим вмістом діоксиду сірки використовують для одержання сульфатної кислоти. При меншому вмісті діоксиду сірки його утилізують, проводячи хімічну реакцію з вапняком у присутності кисню повітря. Продукт реакції використовують у будівельній промисловості. Шлаки з доменної печі й летучі продукти коксування кам'яного вугілля використовують у виробництві добрив. Шлакові води, що містять розчинені сполуки сірки, знаходять застосування для лікування у водолікарнях.

У Харківській області відсутні чорна і кольорова металургія за винятком невеликих передільних і допоміжних виробництв, на яких здійснюються плавлення чавуну і відливання чушок, виробництво алюмінію, кремнію та легованих металів; вторинне виробництво свинцю, міді та алюмінію. Ливарні виробництва розташовані на таких крупних підприємствах, як АТ «Харківський машинобудівний завод «СВІТЛО ШАХТАРЯ», АТ «Українські енергетичні машини», ДП «Завод імені В.О. Малишева», ПрАТ «Харківський тракторний завод», ТОВ «Українська ливарна компанія» тощо.

Хімічна та нафтохімічна промисловість

Спеціалізація регіону в хімічній і нафтохімічній промисловості – це, перш за все, фармацевтичне виробництво та випуск товарів широкого вжитку (виробів з пластмас, товарів побутової хімії, емалей, фарб), хімічних засобів захисту рослин. Харків – один з флагманів вітчизняної фармації, що відрізняється концентрацією всіх складових фармацевтичної галузі (наука, виробництво і реалізація фармацевтичної продукції), що дозволяє комплексно вирішувати галузеві завдання.

Підприємства хімічної промисловості є потужним джерелом забруднення атмосферного повітря, водойм і ґрунтів газоподібними, рідкими та твердими відходами виробництв. Крім того, галузі хімічної промисловості забруднюють навколишнє середовище своєю кінцевою продукцією. Основними забруднювачами довкілля в процесі хімічного виробництва є оксиди нітрогену, амоніак, чадний газ. Великою проблемою сьогодення стало надмірне застосування продукції хімічної промисловості у повсякденному житті, особливо з харчовими продуктами. Наслідки такого зловживання хімікатами мають бути ретельно досліджені.

Основним напрямом боротьби із забрудненням довкілля в хімічній промисловості є удосконалення існуючих і розроблення нових технологічних процесів.

Провідні підприємства хімічної, нафтохімічної та фармацевтичної галузі регіону: ПАТ «Хімфармзавод «Червона Зірка», ТОВ Фармацевтична компанія «Здоров'я», АТ «Лекхім-Харків», ТОВ «Науково-виробнича фармацевтична компанія «ЕЙМ», ТОВ «ХАДО-Технологія» та інші.

Харчова промисловість

Підприємства харчової промисловості повністю забезпечують власні потреби регіону у виробництві хлібобулочних і макаронних виробів, м'ясних продуктів, суцільномолочної продукції.

Зростання обсягів виробництва продовольства супроводжується зростанням екологічного навантаження на природне середовище через дію антропогенних, техногенних чинників та ресурсоспоживання. Водночас саме продовольчий комплекс є найбільш чутливим до стану навколишнього природного середовища, а ефективність його функціонування і якісні характеристики продукції залежать від якісних характеристик складових його природно-ресурсного потенціалу: природно-кліматичних умов і ресурсів, земельних, водних, лісових фауністичних та інших видів ресурсів.

Провідні підприємства харчової галузі регіону: ПАТ «Харківська бісквітна фабрика», ПрАТ «Кондитерська фабрика «Харків'янка»», ТОВ «Кулінічівський хлібзавод», ТОВ «Харківський молочний комбінат», ТОВ «Салтівський м'ясокомбінат», АТ «Хладопром», ТОВ «ХЛІБОЗАВОД НОВО-БАВАРСЬКИЙ», ТОВ «РОМА» та інші.

Пріоритетними напрямками подальшого розвитку галузі є впровадження сучасних технологій, технічне переоснащення підприємств, що буде сприяти зменшенню впливу на довкілля.

10.3. Державна політика та заходи з екологізації промислового виробництва

Проблема екологізації промислового виробництва є однією з найбільш актуальних і стратегічно значущих. Забезпечення економіко-екологічної безпеки багато в чому залежить від ефективності механізмів управління промисловими підприємствами. Одним з таких механізмів, який останніми роками набуває розвитку, є механізм екологізації виробничих процесів. Для України ця тема є надзвичайно актуальною, враховуючи високий рівень ушкодженості природного середовища, а також євроінтеграційні прагнення та дотримання принципів сталого розвитку економіки.

Екологізація – процес послідовного впровадження нової техніки і технології, нових форм організації виробництва, виконання управлінських та інших рішень, які дають змогу підвищити ефективність використання природних ресурсів з одночасним збереженням природного середовища та його поліпшення на різних рівнях.

Новою формою діяльності в економічній сфері є «Зелений бізнес», що набуває актуальності і розвивається швидкими темпами. Цей вид підприємницької діяльності передбачає застосування новітніх «зелених» технологій та формування екологічної свідомості споживачів та виробників, що є головною відмінністю цього виду бізнесу від інших комерційних видів діяльності. Концепція «зеленого» бізнесу спрямована на сприяння раціональному використанню ресурсів і зменшення негативного антропогенного впливу діяльності бізнесу на довкілля.

«Зелений» бізнес прагне максимально ефективно поєднати у собі екологічне відношення до довкілля (екологічна складова), справедливе ставлення до працівників (соціальна складова) та економічний успіх (економічна складова). Важливим для України є впровадження державної політики, спрямованої на економічне піднесення відповідно до новітніх глобальних тенденцій сталого

розвитку. Ця модель поглиблює та розвиває концепцію сталого соціально-економічного розвитку.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС – це результат поступової еволюції відносин з набуття Україною незалежності, які розпочалися ще у 1997 році. Угодою про асоціацію передбачено сприяння і заохочення торгівлі та прямих іноземних інвестицій в екологічно чисті товари, послуги й технології, використання збалансованих джерел відновлюваної енергії та енергозберігаючих продуктів і послуг, а також екологічне маркування товарів, у тому числі шляхом усунення пов'язаних із цим нетарифних бар'єрів. Крім цього, Угода про асоціацію (стаття 360, глава 6 «Навколишнє середовище») передбачає розвиток та зміцнення співробітництва з питань охорони навколишнього середовища й сприяння реалізації довгострокових цілей сталого розвитку і зеленої економіки.

Згідно з Додатком XXX до Угоди Україна має адаптувати своє законодавство до 26 директив та 3 регламентів ЄС у таких секторах як: управління довкіллям та інтеграція екологічної політики у інші галузі, якість атмосферного повітря, управління відходами та ресурсами, якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище, охорона природи, промислове забруднення та техногенні загрози, зміна клімату та захист озонового шару, генетично модифіковані організми.

Процес екологізації поступовий і довготривалий. Значною мірою він залежить від екологічної свідомості людей, психологічного настрою, їх екологічної кваліфікації.

Отже, «зелений» бізнес, що орієнтований на використання альтернативних джерел енергії та палива, технологій екологічно чистого виробництва, «зеленому» будівництві, програми очищення повітря і води, переробки та використання відходів може стати потужним драйвером для очищення та озеленення України у відновлювальний після війни період. Перспективи розвитку «зеленого» бізнесу в нашій країні досить успішні, адже це не тільки економічний зиск, а й популярність у суспільстві, підвищення конкурентоспроможності, дбайливе ставлення до навколишнього середовища.

11. Сільське господарство та його вплив на навколишнє природне середовище

11. 1. Тенденції розвитку сільського господарства

Сільське господарство одна із тих галузей, яка безпосередньо впливає на економічну ситуацію в державі. Адже за рахунок сільського господарства формується основа продовольчої безпеки країни та забезпечуються провідні позиції України на світових ринках продовольства.

Військова агресія Російської Федерації та безпосередня наближеність Харківської області до її кордонів внесли значні корективи та в деяких випадках унеможливили роботу аграріїв, це пов'язано з значною руйнацією засобів виробництва та значною площею земель, які забруднені вибухонебезпечними предметами, зменшенням посівних площ, скороченням виробництва, падінням експорту, ускладненням та здорожчанням логістики.

Замінованість сільськогосподарських земель Харківської області суттєво впливає на аграрний сектор регіону, так як обмежують доступ до орних земель та створюючи загрози для життя працівників. За оперативними даними 29%

земель сільськогосподарського призначення області потребують обстеження на наявність ділянок забруднених мінами та вибухонебезпечними залишками війни.

За 2023 – 2024 роки групами розмінування (Збройними силами України, Державною службою України з надзвичайних ситуацій та операторами протимінної діяльності) обстежено понад 76 тис. га земель сільськогосподарського призначення, з них за результатами обстеження потребує розмінування 72,8 тис. га, фактично було розміновано понад 8,5 тис. га.

Під урожай 2024 року аграріями було засіяно 1347,7 тис. га, що на 7,3% більше ніж у 2023 році.

Валовий збір зернових та зернобобових культур у 2024 році склав 2,4 млн тонн (у вазі після доробки) з площі 674,6 тис. га, при середній врожайності – 35,4 ц/га, у тому числі:

пшениці (озимої та ярої) зібрано 1341,3 тис. тонн з площі 363,9 тис. га, урожайність – 36,9 ц/га;

Під урожай 2024 року аграріями було засіяно 1347,7 тис. га, що на 7,3% більше ніж у 2023 році.

Валовий збір зернових та зернобобових культур у 2024 році склав 2,4 млн тонн (у вазі після доробки) з площі 674,6 тис. га, при середній врожайності – 35,4 ц/га, у тому числі:

пшениці (озимої та ярої) зібрано 1341,3 тис. тонн з площі 363,9 тис. га, урожайність – 36,9 ц/га;

ячменю (озимого та ярого) – 161,7 тис. тонн з площі 62,6 тис. га, урожайність – 25,8 ц/га;

кукурудзи на зерно – 812,9 тис. тонн з площі 207,3 тис. га, урожайність – 39,2 ц/га.

По технічних культурах:

виробництво соняшнику склало 1064,1 тис. тонн з площі 479,6 тис. га, урожайність – 22,2 ц/га; сої – 206,2 тис. тонн з площі 93,6 тис. га, урожайність – 22,0 ц/га;

ріпаку (озимого та ярого) – 52,5 тис. тонн з площі 23,6 тис. га, урожайність – 22,2 ц/га.

Овочівництво, в основному, зосереджено в господарствах населення. Так, у 2024 році по всіх категоріях господарств з площі 39,4 тис. га накопано 463,9 тис. тонн картоплі (у тому числі господарствами населення – 462,2 тис. тонн), овочевих культур з площі 21,2 тис. га зібрано 354,6 тис. тонн (населення – 346,6 тис. тонн).

11. 2. Вплив на навколишнє середовище

Внесення мінеральних і органічних добрив на оброблювані землі та під багаторічні насадження

У 2024 році сільськогосподарськими підприємствами області внесено всього 60,2 тис. тонн мінеральних добрив (у діючій речовині). Удобрена площа складала 686,5 тис. га, що становить 78,9% до загальної посівної площі. На 1 га посівної площі було внесено 88 кг мінеральних добрив (у діючій речовині).

Під багаторічні культури внесено всього 11,3 тонн мінеральних добрив (у діючій речовині) на площі 309,4 га. На 1 га багаторічних насаджень внесено 37 кг мінеральних добрив.

Під посіви сільськогосподарських культур у 2024 році господарствами області всього було внесено 268,0 тис. тонн органічних добрив. Органічними добривами удобрено 30,5 тис. га. На 1 га удобреної площі було внесено 8780 кг органічних добрив.

Використання пестицидів

Під урожай сільськогосподарських культур 2024 року господарствами Харківської області застосовано 1099,7 тонн пестицидів, у тому числі: фунгіцидів – 156,3 тонн, гербіцидів – 858,7 тонн, інсектицидів та акарицидів – 74,2 тонн, регуляторів росту – 9,8 тонн, інших засобів – 0,6 тонн.

Зрошення та осушення земель

Після деокупації значна територія Харківської області залишається замінованою, доступ до водогосподарських об'єктів обмежений. По мірі отримання доступу до об'єктів, уточнюється інформація щодо кількості зруйнованих або пошкоджених водогосподарських систем.

За поливний сезон 2024 року сільгоспвиробниками було використано 1394,0 тис.м³ води на полив сільськогосподарських культур (у 2023 році сільгоспвиробниками було використано 831,3 тис. м³ води).

На підставі Закону України «Про організації водокористувачів та стимулювання гідротехнічної меліорації земель» активно відбувається процес створення організацій водокористувачів. На території Харківської області утворено 1 спілку водокористувачів «ДОВГАЛІВСЬКА» ТОВ «С-АЛЬФА ГРИН» Балаклійська зрошувальна система.

Тенденції в тваринництві

Військова агресія Російської Федерації вкрай негативно вплинула на галузь тваринництва.

За оперативними даними від агресії Російської Федерації постраждало більшою чи меншою мірою 56 тваринницьких підприємств. Від ворожих обстрілів у сільськогосподарських підприємствах загинуло більше 10,2 тис. голів великої рогатої худоби, більше 70,0 тис. голів свиней, майже 1,0 тис. голів овець, зруйновано більше 30 та пошкоджено більше 120 тваринницьких будівель.

Тож у порівнянні з довоєнним періодом показники у тваринництві за 2024 рік суттєво погіршилися, скоротилася чисельність сільськогосподарських тварин, зменшилися обсяги виробленої тваринницької продукції.

Чисельність великої рогатої худоби, у порівнянні з довоєнним 2021 роком, по усіх категоріях господарств та сільськогосподарських підприємствах скоротилася, в усіх категоріях господарств та сільськогосподарських підприємствах відповідно: реалізація худоби та птиці на забій у живій вазі на 54,4% та 59,5%, виробництво молока – на 51,4% та 44,8%, виробництво яєць – на 36,7%, по сільськогосподарських підприємствах – збільшилося на 31,8%.

У сільськогосподарських підприємствах обсяги реалізації на забій сільськогосподарських тварин і птиці в живій вазі за видами зменшилися наступним чином: велика рогата худоба – на 45,5%; свині – на 69,5%; птиця – на 52,3%.

У цілому по області за 2024 рік вироблено 207,5 тис. тонн молока, що на 0,4% менше, у порівнянні з 2023 роком. Сільськогосподарськими підприємствами вироблено – 135,4 тис. тонн молока, що на 0,4% менше, у порівнянні з 2023 роком.

Реалізовано худоби та птиці на забій (у живій вазі) усіма категоріями господарств 47,5 тис. тонн, що на 10,7 % більше, порівняно з 2023 роком.

Сільськогосподарськими підприємствами реалізовано 21,5 тис. тонн (на 9,1% більше).

Яєць вироблено усіма категоріями господарств 304,5 млн штук, що на 18,8% більше минулорічного показника, сільськогосподарськими підприємствами вироблено 164,6 млн штук – на 47,1% більше.

Поголів'я станом на 01.01.2025 в усіх категоріях господарств склало:

– великої рогатої худоби – 73,3 тис. голів (на 11,5% менше ніж було на 01.01.2024), у сільськогосподарських підприємствах – 43,9 тис. голів (на 14,9% менше), корів – 36,7 тис. голів (на 10,7% менше ніж було на 01.01.2024), у сільськогосподарських підприємствах – 17,5 тис. голів (на 16,3% менше);

– свиней – 64,2 тис. голів (на 1,5% менше ніж на 01.01.2024), у сільськогосподарських підприємствах – 39,6 тис. голів (на 0,5% менше);

– овець та кіз – 22,3 тис. голів (на 10,4% менше ніж було на 01.01.2024), у сільськогосподарських підприємствах – 2,0 тис. голів (на 31,0% менше);

– птиці – 4508,5 тис. голів (на 1,8% менше), у сільськогосподарських підприємствах – 1160,2 тис. голів (на 3,8% більше).

11.3. Органічне сільське господарство

Органічне виробництво залишається одним із пріоритетів подальшого розвитку агропромислового комплексу.

Органічне виробництво – сертифікована діяльність, пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції (у тому числі всі стадії технологічного процесу, а саме: первинне виробництво (включаючи збирання), підготовка, обробка, змішування та пов'язані з цим процедури, наповнення, пакування, переробка, відновлення та інші зміни стану продукції), що провадиться із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

У 2022-2024 роках відбулося скорочення сертифікованих земель у Харківській області.

Загальна площа сільськогосподарських угідь, зайнятих під органічним виробництвом, складала 1410,16 га, в тому числі площа сільськогосподарських угідь з органічним статусом – 1233,44 га, площа сільськогосподарських угідь перехідного періоду – 176,72 га.

Загальна кількість підприємств (операторів), що здійснювали виробництво продукції та допоміжних речовин відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, становить 20 операторів. За напрямками діяльності: рослинництво – 11 операторів, переробна галузь – 1 оператор, бджільництво – 1 органічний бджоляр, виробництво допоміжних речовин – 7 підприємств.

11.4. Державна політика та заходи з екологізації сільського господарства

Одним із пріоритетних напрямів у рамках екологізації сільського господарства Харківської області є відновлення ґрунтового покриву та збереження родючості земель. У цьому контексті значна увага приділяється впровадженню сучасних агроекологічних практик, спрямованих на боротьбу з деградацією та ерозією ґрунтів, покращення структури землі та збереження її біологічної активності.

Завдяки тісній взаємодії з науковцями, Харківська область формує системний підхід до відновлення ґрунтів, орієнтований на довгострокову ефективність і екологічну безпеку сільського господарства.

Науковцями Національного наукового центру «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського» проводилося ґрунтове обстеження територій, визначалися проблемні ділянки та надавалися рекомендації щодо відновлення ґрунтів із урахуванням особливостей кожної конкретної зони.

За результатами проведених обстежень сільгоспвиробники отримали доступ до науково обґрунтованих методів покращення стану ґрунтів, таких як застосування сидеральних культур, органічних добрив, мульчування, оптимізація сівозмін, а також впровадження мінімального або нульового обробітку.

Особлива увага приділялася захисту земель від водної та вітрової ерозії, що є критично важливим в умовах зміни клімату та активного використання сільськогосподарських площ.

12. Енергетика та її вплив на навколишнє природне середовище

Енергетика є найважливішою галуззю господарства, підприємства якої за рівнем шкідливого впливу на довкілля вважаються об'єктами підвищеного екологічного ризику, оскільки є джерелами значного додаткового забруднення довкілля, що може статися у разі порушення технологічних режимів роботи устаткування чи аварійної ситуації.

12. 1. Структура виробництва та використання енергії

У 2024 році тепловими електростанціями та теплоелектроцентралями, які знаходяться на території Харківської області, вироблено майже 2,33 млрд кВт/рік електричної енергії, що на 20% менше, ніж у 2023 році.

Зменшення виробництва електричної енергії зумовлене тим, що унаслідок обстрілів рф у 2023-2024 роках по енергетичним об'єктам регіону електрогенеруючі підприємства регіону з березня по жовтень 2024 року не працювали.

За підсумками 2024 року споживання електричної енергії по регіону загалом склало 4,58 млрд кВт/рік, що на 2,5 % менше, ніж у 2023 році. Серед найбільших споживачів електроенергії в загальному обсязі споживання: населення – 40,8 %, комунально-побутові споживачі – 18,3 %, промисловість – 16,7 %.

12. 2. Ефективність енергоспоживання та енергозбереження

З метою підвищення ефективності енергоспоживання в області запроваджено енергомоніторинг та продовжується робота по провадженню енергоефективних заходів за енергосервісними договорами відповідно до пункту 5 частини 3 статті 17 Закону України «Про енергоефективність».

В регіоні здійснюється впровадження енергетичного менеджменту відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 23.12.2021 № 1460 «Про впровадження систем енергетичного менеджменту».

Загалом станом на кінець 2024 року 88 будівель територіальних громад регіону обладнані автоматизованими системами енергетичного менеджменту, що складає 10,5 % від кількості будівель, на яких збір інформації ведеться в

ручну, за допомогою таблиць та автоматично без та з використанням сучасних сенсорів. Програмний продукт, який використовується для енергомоніторингу – АІС «Енергосервіс» та ІСЕ – інформаційна система енергомоніторингу та власний програмний продукт організацій.

У 2024 році на території Харківської області з метою економії енергії та комунальних послуг діяли 18 енергосервісних договорів (Златопільська, Лозівська та Харківська міські ради), 4 з яких було укладено у 2024 році. Також 3 енергосервісних договора було погашено протягом 2024 року.

Загалом станом на кінець 2024 року 88 будівель територіальних громад регіону обладнані автоматизованими системами енергетичного менеджменту, що складає 10,5 % від кількості будівель, на яких збір інформації ведеться вручну, за допомогою таблиць та автоматично без та з використанням сучасних сенсорів. Програмний продукт, який використовується для енергомоніторингу – АІС «Енергосервіс» та ІСЕ – інформаційна система енергомоніторингу та власний програмний продукт організацій.

У 2024 році на території Харківської області з метою економії енергії та комунальних послуг діяли 18 енергосервісних договорів (Златопільська, Лозівська та Харківська міські ради), 4 з яких було укладено у 2024 році. Також 3 енергосервісних договора було погашено протягом 2024 року.

В області діють програми енергозбереження та підвищення енергоефективності в Харківській, Богодухівській, Берестинській, Златопільській, Ізюмській, Чугуївській міських, а також Краснокутській, Донецькій та Солоницівській селищних громадах. Реалізація заходів, що включені до вищезазначених Програм, дозволяють зменшити витрати енергії та комунальних послуг, видатки бюджетної сфери на фінансування енергоспоживання, а також удосконалити механізм управління і регулювання у сфері забезпечення енергетичної ефективності в регіоні.

12. 3. Вплив енергетичної галузі на навколишнє природне середовище

Виробництво енергії істотно впливає на стан довкілля. Спалювання твердого та рідкого палива супроводжується виділенням сірки діоксиду, оксиду та діоксиду вуглецю, а також оксидів азоту, речовин у вигляді суспендованих твердих частинок, сажі та інших забруднюючих речовин.

Сумарні обсяги викидів забруднюючих речовин (без урахування діоксиду вуглецю) електрогенеруючими підприємствами у 2024 році склали 12,18 тис. тонн. У порівнянні з показниками 2023 року викиди зменшилися на 16,0 тис. тонн або 56%. Викиди діоксиду вуглецю в 2024 році знизилися на 927 тис. тонн або майже на 40% у порівнянні з 2023 роком, та склали 1 427 тис. тонн.

На зменшення викидів забруднюючих речовин в повітря електрогенеруючими підприємствами вплинуло ряд факторів, а саме:

зниження долі використання мазуту в балансі підприємств, що призвело до значного зниження обсягів викидів забруднюючих речовин, характерних для спалювання мазуту (сірки діоксид, ванадій і його сполуки, суспендованих твердих частинок та інші);

зниження загальних обсягів споживання палива (природного газу та вугілля), що обумовлено зниженням обсягів виробництва по причині

довготривалої зупинки генеруючого обладнання, яка була спричинена пошкодженням обладнання внаслідок ракетних обстрілів.

Також, унаслідок пошкоджень об'єктів ТЕС та ТЕЦ регіону, спричинених ракетними обстрілами, відбулося засмічення відходами руйнувань земельних ділянок. Фактів забруднення ґрунтів не виявлено. Роботи з очищення засмічених територій проведені.

12.4. Використання відновлюваних джерел енергії та розвиток альтернативної енергетики

Станом на 31.12.2024 в області працювали 1185 сонячних електростанцій (далі – СЕС) суммарною потужністю 56,954 МВт. Кількість СЕС зросла на 9 % порівняно з 2023 роком, сумарна потужність збільшена у 1,05 рази за рахунок введення в експлуатацію СЕС фізичних осіб та СЕС організацій/установ для власних потреб, кількість яких на кінець 2024 року склала – 1103 та 51 відповідно. Загальна встановлена електрична потужність об'єктів відновлюваної енергетики на кінець 2024 року складає 72,23 МВт.

Встановлена електрична потужність об'єктів гідроенергетики складає 4,05 МВт. У зв'язку із бойовими діями та пошкодженням обладнання мала ГЕС на Оскільському водосховищі не функціонувала. Встановлена електрична потужність об'єктів біоенергетики складає 11,228 МВт, що на 2,32 МВт більше ніж у 2023 році.

Обсяг виробництва електричної енергії об'єктами відновлювальної енергетики за 2024 рік збільшився на 18,5 % відносно показника 2023 року та склав 57,4 млн кВт/рік, за рахунок введення в експлуатацію СЕС фізичних осіб. Так, обсяг виробництва СЕС фізичних осіб збільшився майже у 1,1 рази в порівнянні з показником 2023 року.

Структура виробництва електроенергії за видами альтернативних джерел склала: сонячні електростанції (СЕС) – 43,57 млн кВт/рік, у т.ч.: промислові СЕС – 17,84 млн кВт/рік; СЕС домогосподарств (потужністю ≤ 50 кВт), що підключені до мережі за «зеленим» тарифом – 25,73 млн кВт/рік; установки на біогазі – 13,83 млн кВт/рік. Протягом 2024 року установами, закладами та підприємствами комунальної форми власності, територіальними громадами вживалися заходи по впровадженню власних альтернативних джерел енергії.

12.5. Державна політика та заходи щодо зменшення впливу енергетики на навколишнє природне середовище

Державна політика у сфері енергетики безпосередньо спрямована на енергетичну незалежність країни. Масовий пріоритет в нашій країні – «зелена» генерація та масштабні можливості накопичення енергії.

13. Транспорт та його вплив на навколишнє середовище

13.1. Транспортна мережа Харківської області

Створений на Харківщині економічний потенціал, високий рівень розвитку промисловості та сільського господарства визначають значні об'єми перевезень вантажів і пасажирів. Транспортний комплекс області повністю і вчасно забезпечує потреби господарства та населення в перевезеннях, господарські зв'язки між різними одиницями адміністративно територіального поділу, має

істотний вплив на всі сфери життя суспільства – економічну, соціальну, екологічну та включає залізничний, автомобільний, авіаційний, міський наземний електричний транспорт та метрополітен.

Територія регіону добре забезпечена мережею шляхів сполучення залізничного та автомобільного транспорту. Залізничний транспорт - один з основних у транспортній системі області.

У межах Харківської області транспортна мережа регіональної філії «Південна залізниця» АТ «Укрзалізниця» складає:

- розгорнута довжина головних колій – 2159,5 км;
- експлуатаційна довжина залізничних колій – 1378,1 км;
- довжина одноколійних колій – 6004,3 км;
- довжина двоколійних колій – 765,1 км;
- довжина триколійних колій – 8,7 км;
- довжина електрифікованих ділянок – 1102,8 км.

Відповідно до Постанови КМУ № 1318 від 15.12.2023 «Про затвердження переліку автомобільних доріг загального користування державного значення» територією Харківської області проходять автошляхи державного значення загальною протяжністю – 2 329,9 км, в тому числі: 611,4 км - міжнародні; 108,0 км - національні; 637,4 км - регіональні; 973,1 км – територіальні, які знаходяться на балансі Служби відновлення та розвитку інфраструктури у Харківській області.

Крім того, на території Харківської області знаходиться 7 334,0 км доріг місцевого значення, з яких: обласні - 1 275,9 км, районні - 6 058,1 км (на балансі ДП «Дороги Харківщини»).

Основою транспортного комплексу міста Харкова є метрополітен, який забезпечує транспортне сполучення за основними напрямками, а також наземний міський електричний транспорт (трамвайні і тролейбусні маршрути) та маршрути громадського автомобільного транспорту, які здійснюють підвезення пасажирів від різних пасажироутворюючих вузлів до станцій метрополітену. Така схема міста Харкова є найбільш раціональною і, загалом, задовольняє існуючі потреби мешканців та гостей міста в транспортних перевезеннях.

Харківський метрополітен займає друге місце в Україні за протяжністю ліній і кількістю перевезених пасажирів. Харківський метрополітен (збудований другим в Україні) діє з 22 серпня 1975 року. Харків'ян та гостей міста обслуговують 30 станцій метрополітену, експлуатаційна довжина його ліній становить 38,7 км. Схема метрополітену складається з трьох самостійних ліній, які взаємно перетинаються: Холодногірсько-заводської - завдовжки 17,3 км, Салтівської - 10,4 км, Олексіївської - 11,0 км, діють 3 пересадочних вузли.

Структура та обсяги транспортних перевезень

Транспортний комплекс Харківської області включає:

- залізничний;
- автомобільний;
- авіаційний;
- міський наземний електричний транспорт;
- метрополітен.

У межах Харківської області розташовано 5 локомотивних депо, які підпорядковані структурному підрозділу «Служба локомотивного господарства»

регіональної філії «Південна залізниця» АТ «Укрзалізниця» (локомотивне депо Куп'янськ на даний час не працює у зв'язку з бойовими діями).

Обсяги перевезень по регіональній філії «Південна залізниця» АТ «Укрзалізниця» в межах Харківської області за 2024 рік склав:

- відправлено вантажів 2 054 812 т;
- прибуло вантажів – 2 163 802 т;
- перевезено пасажирів – 3 749 972 осіб (внутрішнє сполучення – 1 101 489 осіб, міжнародне сполучення - 44 936 осіб, приміське сполучення – 2 603 547 осіб).

На території Харківської області до повномасштабного вторгнення Російської Федерації функціонувало 239 приміських та міжміських внутрішньообласних автобусних маршрутів загального користування, на яких перевезення пасажирів здійснювали 42 автомобільних перевізника різних форм власності. Станом на 31.12.2024 було відновлено близько 150 приміських та міжміських внутрішньообласних автобусних маршрутів загального користування.

Протягом 2024 року в місті Харкові здійснювалися пасажирські перевезення на міському електричному транспорті (трамвай, тролейбус, метро) та на автобусних маршрутах загального користування. На кінець 2024 року міський пасажирський транспорт працював за наступною структурою:

- 11 трамвайних маршрутів з випуском 76 одиниць рухомого складу;
 - 29 тролейбусних маршрутів з випуском 124 одиниць рухомого складу;
 - 46 автобусних маршрутів з випуском 91 одиниці рухомого складу комунального транспорту;
 - 3 лінії метрополітену (30 станцій) з випуском 17 поїздів, у складі 85 вагонів.
- За 2024 рік було перевезено 200,5 млн пасажирів, у тому числі:
- наземний електротранспорт – 81,9 млн пас. (40,8%);
 - метрополітен - 73,9 млн пас.(36,9%);
 - автобусні маршрути загального користування- 44,7 млн пас.(22,3%).

Вторгнення Російської Федерації на територію України, введення правового режиму воєнного стану, закриття повітряного простору над Україною, призвели до повного припинення авіаційного сполучення, в тому числі через Міжнародний аеропорт «Харків». Так, до 24.02.2022 в аеропорту «Харків» виконували польоти такі великі авіакомпанії як «Міжнародні авіалінії України», Turkish Airlines, Pegasus Airlines, LOT, Belavia, які забезпечували пасажирів можливістю здійснити переліт на прямих рейсах з Харкова, а також зручними пересадками в великих аеропортах-хабах в будь-яку точку світу.

Склад парку та середній вік транспортних засобів

Розвиток і функціонування транспортного комплексу здійснюється відповідно до Програми підвищення безпеки дорожнього руху в м. Харкові на 2021-2025 роки, Програми розвитку міського електротранспорту м. Харкова на 2021-2025 роки, Програми будівництва та розвитку Харківського метрополітену на 2021-2025 роки і передбаченим бюджетним фінансуванням на їх реалізацію, а також за рахунок залучених інвестицій.

Інвентарний парк рухомого складу міста Харкова та Харківської області у 2024 році складав 998 одиниць автобусів, 255 одиниць тролейбусів, 289 одиниць трамваїв, 326 вагонів метро.

Середній вік автобусів, що працюють на міських, приміських та міжміських автобусних маршрутах, які не виходять за територію Харківської області, становить 13 років. Середній вік тролейбусів складає 10,3 років, трамвайних вагонів - 38,8 років, вагонів метро – 41 рік.

Також, на балансі виробничих підрозділів п'яти локомотивних депо, які підпорядковані структурному підрозділу «Служба локомотивного господарства» регіональної філії «Південна залізниця» АТ «Укрзалізниця», обліковується 66 одиниць рухомого складу, середній вік локомотивів становить 42-46 років.

Основним завданням регіональної філії «Південна залізниця» АТ «Укрзалізниця» є здійснення перевезень вантажів та пасажирів з дотриманням вимог безпеки руху, охорони праці, техногенної та екологічної безпеки.

13. 2. Вплив транспорту на навколишнє середовище

Найбільш поширеними видами транспорту в Харківській області є: залізничний, автомобільний, міський наземний електричний транспорт та метрополітен.

Вплив залізничного транспорту на навколишнє середовище є незначним порівняно з автомобільним транспортом. Це пов'язано з нижчою питомою вагою витрат палива на одиницю транспортної роботи (завдяки нижчому коефіцієнту опору руху колісних пар по рельсах, ніж опору автомобільних шин по дорожньому покриттю); дедалі ширшим застосуванням електричної тяги; використанням значних земельних площ під меліоративні насадження вздовж залізниць, що є одним із найефективніших заходів від несприятливого впливу залізничного транспорту на стан прилеглих територій.

Більша частина пасажирських перевезень у місті Харкові здійснюється за допомогою електричного транспорту, який характеризується відсутністю двигуна внутрішнього згорання та, як наслідок, мінімальним впливом на стан навколишнього середовища.

Разом з цим, на автобусних маршрутах загального користування використовуються автобуси, які відповідають сучасним вимогам екологічності, що дозволяє мінімізувати вплив міського пасажирського транспорту на навколишнє середовище.

Для зменшення впливу транспорту на навколишнє середовище планується:

- впровадження в місті маршрутів електробусів, отримання яких передбачено в межах інвестиційного проекту;

- закупівля рухомого складу та будівництво нових станцій метрополітену.

Вищевказані заходи спрямовані на розширення мережі міського електричного транспорту та збільшення частки перевезень електротранспортом.

Забруднення атмосфери викидами автотранспорту збільшується за рахунок постійного збільшення кількості рухомого складу. Загальні викиди токсичних речовин залежать від потужності і типу двигуна, режиму його роботи, технічного стану автомобіля, швидкості руху, стану дороги, якості палива.

Управлінням патрульної поліції в Харківській області за порушення вимог щодо технічного стану транспортних засобів за 2024 рік було зафіксовано та винесено постанови про адміністративне правопорушення, відповідальність за які передбачена:

- ч. 1 ст. 121 КУпАП (керування водієм транспортним засобом, що має несправності системи гальмового або рульового керування, тягово-зчіпного пристрою, зовнішніх світлових приладів (темної пори доби) чи інші технічні несправності, з якими відповідно до встановлених правил експлуатація його забороняється, або переобладнаний з порушенням відповідних правил, норм і стандартів) - 582 од;

- ч. 2 ст. 121 КУпАП (керування водієм транспортним засобом, який використовується для надання послуг з перевезення пасажирів, що має несправності, передбачені частиною першою цієї статті, або технічний стан і обладнання якого не відповідають вимогам стандартів, правил дорожнього руху і технічної експлуатації)- 151 од;

- ч. 4 ст. 121 КУпАП (повторне протягом вчинення будь-якого з порушень, передбачених частинами першою -третьою цієї статті) - 104 од.

Управлінням патрульної поліції в Харківській області на постійній основі перевіряється наявність обов'язкового технічного контролю (далі – ОТК) у транспортних засобів, які підлягають такому контролю.

Проходження ОТК передбачає перевірку на спеціальному обладнанні таких показників, як рівень зовнішнього шуму (звуку), вміст оксиду вуглецю та вуглеводнів у відпрацьованих газах двигунів внутрішнього згорання, а також димність. Тільки за умови відповідності допустимим нормам проходження ОТК вважається дійсним, що підтверджує справність транспортного засобу.

Так, за 2024 рік було виявлено та складено 906 постанов за ч. 3 ст. 121 КУпАП (керування водіями транспортними засобами, що підлягають обов'язковому технічному контролю, але своєчасно його не пройшли).

Відповідно до чинного законодавства, експлуатація транспортних засобів, які підлягають ОТК, але своєчасно його не пройшли, забороняється, а в разі повторного порушення – вилучається посвідчення водія та матеріали направляються до суду.

Також, Державна служба України з безпеки на транспорті (Укртрансбезпека) відповідно до покладених на неї завдань здійснює нагляд за додержанням вимог щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища автомобільним, залізничним транспортом. Укртрансбезпека здійснює свої повноваження безпосередньо, через утворені в установленому порядку територіальні органи. Відділ державного нагляду (контролю) у Донецькій, Луганській та Харківській областях Державної служби України з безпеки на транспорті є територіальним органом Укртрансбезпеки, повноваження якого поширюються на територію Донецької, Луганської та Харківської областей (далі – Відділ).

Під час проведення рейдових перевірок на дорогах Відділом постійно здійснюється нагляд та контроль за організацією безпечного перевезення небезпечних вантажів. Так, за результатами проведення рейдових перевірок на дорозі у 2024 році складено 2382 акти перевірок щодо автомобільних перевізників, з яких 1960 актів складено щодо перевізників, які здійснюють перевезення вантажів; 12 протоколів про адміністративні правопорушення; винесено 2377 постанов про застосування адміністративно-господарського штрафу за порушення перевізниками вимог законодавства про автомобільний транспорт.

13.3. Державна політика та заходи щодо зменшення впливу транспорту на навколишнє середовище

Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 № 2697-VIII встановлено, зокрема, що значення викидів забруднювальних речовин у атмосферне повітря від пересувних джерел, умовно приведених до оксиду вуглецю з урахуванням відносної агресивності основних забруднювачів, не повинні перевищувати у 2025 і 2030 роках відповідно 85% і 70% від базового рівня, визначеного станом на 2015 рік.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 № 430 схвалено Національну транспортну стратегію України на період до 2030 року.

Зазначеною Стратегією було заплановано, за умови мирного часу, досягнути, зокрема:

зменшення обсягу викидів парникових газів в атмосферне повітря від пересувних джерел до 60 % від рівня 1990 року;

зменшення сумарного обсягу викидів в атмосферне повітря забруднювальних речовин від пересувних джерел, умовно приведенного до оксиду вуглецю з урахуванням відносної агресивності основних забруднювачів, до 70 % від рівня 2015 року.

До заходів щодо зменшення впливу транспорту на довкілля належать:
проведення реконструкції дорожнього покриття автомобільних доріг;
оновлення рухомого складу автомобільного та електричного транспорту;
збільшення парку автомобілів і автобусів, які працюють на газоподібному паливі;

забезпечення контролю за рівнем акустичного шуму транспортних засобів;
впровадження системи очищення відпрацьованих газів;
використання альтернативних видів палива;
максимальне озеленення території мікрорайонів і розділових смуг;
будівництво нових автомобільних доріг, дорожніх розв'язок та мостових переходів в м. Харкові та області.

Для поліпшення екологічної ситуації у залізничній галузі необхідно:
створити системи баз даних з метою обробки інформації з екологічної ситуації на підприємствах залізничного транспорту;

розробити безвідходні ресурсозберігаючі технології і екологічну техніку для очищення вентиляційних викидів підприємств залізничного транспорту від токсичних забруднень (органічні розчинники, аерозолі ділянок нанесення антикорозійних покриттів) з одержанням із забруднювачів товарних продуктів;

провести комплексну оцінку екологічної ситуації в місцях розташування залізничних підприємств, прогноз її зміни, розробку і поетапну реалізацію моніторингу й оздоровлення навколишнього середовища;

організувати моніторинг і розробку засобів поліпшення умов праці й екологічного стану на залізницях;

впорядковувати зелені зони уздовж залізниць.

З метою зменшення впливу на навколишнє природне середовище у регіональній філії «Південна залізниця» АТ «Укрзалізниця» постійно виконуються такі заходи:

- лабораторний контроль викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря;
- перевірка ефективності роботи пило-газоочисних установок;
- проведення роботи з інвентаризації джерел забруднення навколишнього

природного середовища;

- технічні огляди та поточні ремонти, які включають в себе заміну фільтрів, ремонт системи вихлопу та подачі мастила;
- збір та передача для видалення спеціалізованим підприємствам твердих побутових відходів, нафтопродуктів, мастил, ґрунту (піску), забрудненого нафтопродуктами, ламп люмінесцентних відпрацьованих.

Серед основних заходів для запобігання, зменшення та пом'якшення негативних наслідків авіації можна виділити наступні:

оптимізація інфраструктури наземного обслуговування в аеропортах, щоб зменшити рух літаків і наземних транспортних засобів на рульових доріжках і на холостому ходу біля воріт;

оновлення парку наземних транспортних засобів;

мінімізація викидів неорганізованого повітря від авіаційного гасу та інших складів палива та від поводження з паливом;

первинне використання механічних методів видалення криги, таких як підмітальні машини і плуги, доповнені хімічними засобами;

забезпечення системою управління зливовими водами для збору та очищення поверхневого стоку, що містить повітряні та аеродромні рідини для захисту від обмерзання, включаючи воду, що походить з купи снігу, очищеного від фартухів та злітно-посадкових смуг.

14. Стале споживання та виробництво

14. 1. Тенденції та характеристика споживання

Стале споживання – це використання товарів і послуг, що задовольняють основні потреби і підвищують якість життя з мінімальним використанням невідновлюваних природних ресурсів і з найменшою шкодою для навколишнього середовища.

Україна, попри воєнний стан і економічні труднощі, долучається до глобального еко-руху. Компанії, особливо малі та середні, починають впроваджувати рішення, які не лише зменшують негативний вплив на довкілля, а й приносять реальні вигоди – скорочення витрат, підвищення ефективності, відкриття нових ринків.

Сталий розвиток перетворився на мову, якою бізнес спілкується з інвесторами та клієнтами. Інвестори оцінюють компанії не лише за фінансовими показниками, а й за тим, як вони дбають про довкілля, взаємодіють із суспільством і здійснюють корпоративне управління.

Ще кілька років тому тема екологічної відповідальності в українському бізнесі звучала переважно в середовищі великих корпорацій або міжнародних компаній. Малі та середні підприємства здебільшого сприймали екологію як додаткове навантаження. Проте ситуація кардинально змінюється.

Український бізнес стрімко переходить від пасивного ставлення до екології до активного лідерства в сталому розвитку. Повномасштабна війна стала поштовхом до переосмислення бізнес-моделей, де екологічна сталість – ключ до виживання та конкурентоспроможності.

Повномасштабна війна стала не лише викликом, а й каталізатором глибших змін у філософії ведення бізнесу. Підприємці дедалі більше усвідомлюють: стійкість до криз і екологічна сталість – це не паралельні вектори, а спільний фундамент для виживання. В умовах енергетичної нестабільності, логістичних

обмежень і зростання цін на ресурси, український бізнес починає шукати довгострокові рішення, зокрема й у площині сталого розвитку.

Скорочення споживання електроенергії, перехід на локальні джерела сировини, зменшення відходів і впровадження енергоефективних рішень – усе це стало не лише даниною моді, а економічною необхідністю. Деякі компанії, аби вижити, змушені були оптимізувати свої технологічні процеси, що водночас зменшило їхній екологічний слід.

У сільському господарстві спостерігається зростання інтересу до органічного землеробства, компостування та біогазових технологій. У сфері торгівлі – активне впровадження сортування, повторного використання тари, локалізації ланцюгів постачання.

На тлі глобальних трендів в Україні формується нова хвиля підприємців, які інтегрують сталий розвиток не після досягнення прибутку, а як основу бізнес-моделі з самого початку. Молоді бренди екопродуктів, виробники екологічної упаковки, бізнеси зі сфери апсайклінгу, компанії на відновлюваній енергетиці – все це вже не маргінальні приклади, а зростаючий сектор економіки.

Проблема відходів – одна з найболючіших екологічних тем в Україні. Більшість сміття й досі опиняється на полігонах, які переповнені або взагалі несанкціоновані. У такій ситуації бізнес відіграє ключову роль – не лише як джерело відходів, а як рушій змін, здатний впливати на споживачів, партнерів і політику поводження з ресурсами.

Україна, попри воєнний стан і економічні труднощі, долучається до глобального еко-руху. Компанії, особливо малі та середні, починають впроваджувати рішення, які не лише зменшують негативний вплив на довкілля, а й приносять реальні вигоди – скорочення витрат, підвищення ефективності, відкриття нових ринків.

Сталий розвиток перетворився на мову, якою бізнес спілкується з інвесторами та клієнтами. Інвестори оцінюють компанії не лише за фінансовими показниками, а й за тим, як вони дбають про довкілля, взаємодіють із суспільством і здійснюють корпоративне управління.

Ще кілька років тому тема екологічної відповідальності в українському бізнесі звучала переважно в середовищі великих корпорацій або міжнародних компаній. Малі та середні підприємства здебільшого сприймали екологію як додаткове навантаження. Проте ситуація кардинально змінюється.

Український бізнес стрімко переходить від пасивного ставлення до екології до активного лідерства в сталому розвитку. Повномасштабна війна стала поштовхом до переосмислення бізнес-моделей, де екологічна сталість – ключ до виживання та конкурентоспроможності.

Повномасштабна війна стала не лише викликом, а й каталізатором глибших змін у філософії ведення бізнесу. Підприємці дедалі більше усвідомлюють: стійкість до криз і екологічна сталість – це не паралельні вектори, а спільний фундамент для виживання. В умовах енергетичної нестабільності, логістичних обмежень і зростання цін на ресурси, український бізнес починає шукати довгострокові рішення, зокрема й у площині сталого розвитку.

Скорочення споживання електроенергії, перехід на локальні джерела сировини, зменшення відходів і впровадження енергоефективних рішень – усе це стало не лише даниною моді, а економічною необхідністю. Деякі компанії, аби вижити, змушені були оптимізувати свої технологічні процеси, що водночас зменшило їхній екологічний слід.

У сільському господарстві спостерігається зростання інтересу до органічного землеробства, компостування та біогазових технологій. У сфері торгівлі – активне впровадження сортування, повторного використання тари, локалізації ланцюгів постачання.

На тлі глобальних трендів в Україні формується нова хвиля підприємців, які інтегрують сталий розвиток не після досягнення прибутку, а як основу бізнес-моделі з самого початку. Молоді бренди екопродуктів, виробники екологічної упаковки, бізнеси зі сфери апсайклінгу, компанії на відновлюваній енергетиці – все це вже не маргінальні приклади, а зростаючий сектор економіки.

Проблема відходів – одна з найболючіших екологічних тем в Україні. Більшість сміття й досі опиняється на полігонах, які переповнені або взагалі несанкціоновані. У такій ситуації бізнес відіграє ключову роль – не лише як джерело відходів, а як рушій змін, здатний впливати на споживачів, партнерів і політику поводження з ресурсами.

14.2. Запровадження елементів сталого споживання та виробництва

Стале споживання і виробництво передбачає стимулювання ефективності використання ресурсів та енергії, формування сталої інфраструктури, вільний доступ до основних соціальних послуг, забезпечення «зелених» і гідних робочих місць і більш високої якості життя для всіх.

Стале споживання і виробництво спрямовані на те, щоб «робити більше і краще меншими засобами». Одним з найважливіших елементів організаційно-економічного забезпечення впровадження екологічно чистого виробництва є розвиток екологічного підприємництва. Екологічне підприємництво є чинником раціонального використання природних ресурсів, зниження та усунення негативного впливу на стан навколишнього середовища, реалізації принципів сталого розвитку.

З метою забезпечення сталого економічного розвитку Харківської області та в зв'язку з завершенням дії попередньої Стратегії розвитку Харківської області виникла необхідність та була розроблена Стратегія розвитку Харківської області на 2021 – 2027 роки, яка є документом вищого рівня області і основою для розробки та уточнення діючих стратегій розвитку, програм, планів заходів з реалізації для територіальних громад, обґрунтування інвестиційних проєктів, залучення коштів державного та місцевого бюджетів.

Україна імплементує європейські директиви з управління відходами, і відповідальний бізнес вже зараз адаптується до нових реалій. Малий та середній бізнес в Україні також поступово долучається до практик сортування та зменшення кількості відходів.

У деяких випадках підприємства запроваджують депозитні системи – споживачі мають можливість повернути використану упаковку (скляні банки, флакони, пляшки) і таким чином сприяти повторному використанню ресурсів. Подібні механізми вже зарекомендували себе у країнах ЄС і поступово інтегруються в українську реальність.

«Нова пошта» – один із флагманів у впровадженні системи сортування. У всіх логістичних терміналах компанії встановлено контейнери для роздільного збору паперу, поліетилену та іншого пакування. «Сільпо» (Fozzy Group) також впроваджує сортування у своїй мережі магазинів. У багатьох локаціях встановлені пункти прийому ПЕТ-пляшок, скла, батарейок. «КЛЮ» – мережа

автозаправних станцій, що також робить вклад у розвиток сортування в Україні. На низці АЗС компанії встановлені контейнери для збору пластику, скла, паперу та металу.

Ці локальні практики засвідчують, що навіть за умов обмежених ресурсів свідомий підхід та інноваційність можуть стати основою сталого розвитку. Часто саме невеликі ініціативи відіграють роль «екологічних точок зростання», що впливають на поведінкові моделі споживачів не менше, ніж масштабні корпоративні програми.

15. Державне управління у сфері охорони навколишнього природного середовища

15.1. Національна та регіональна екологічна політика

Національна екологічна політика – це складова політики держави, що відображає сукупність її цілей і завдань у сфері екології, які формуються політичною системою держави відповідно до її соціального призначення і реалізуються нею за допомогою певних механізмів.

Основні напрями національної екологічної політики:

раціональне природокористування (раціональне управління відходами виробництва та споживання; зниження матеріало-, водо-, енергомісткості виробництва);

екологічна безпека (природно-техногенна безпека; зменшення екологічних ризиків; регулювання антропогенних навантажень);

інституціональне середовище (екоправо; екологічний менеджмент, екологічний аудит, екологічна експертиза; освіта та просвіта; інформування, екоінформатика, екологічна економіка, соціальне партнерство).

Реалізація екологічної політики здійснюється на таких рівнях:

- міжнародному (глобальному);
- державному (національному);
- регіональному (обласному);
- місцевому (міста, села, підприємства та ін.).

Пріоритети екологічної політики визначені у Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» та інших стратегічних документах.

З метою розвитку системи моніторингу навколишнього середовища, забезпечення її функціонування на основі єдиного нормативно-методологічного забезпечення Міндовкілля здійснює реформування комплексного моніторингу довкілля.

Для забезпечення реалізації зазначеної реформи протягом 2024 року Кабінетом Міністрів України схвалено низьку постанов, які набирають чинності одночасно з набранням чинності Законом України від 20 березня 2023 року № 2973-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля», але не раніше дня її опублікування, через шість місяців з дня скасування чи припинення воєнного стану.

Місцеві ради забезпечують реалізацію національної екологічної політики України, розробляючи і вживаючи регіональну екологічну політику, проводять локальний й об'єктивний моніторинг, організовують розробки місцевих екологічних програм і проектів.

Постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695 затверджена ДЕРЖАВНА СТРАТЕГІЯ регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки, до якої постановою Кабінету Міністрів України від 13.08.2024 № 940 внесено зміни.

Регіональна екологічна політика – це система цілей і дій, що реалізуються органами державної влади і місцевого самоврядування, спрямованих на збереження довкілля та забезпечення екологобезпечних умов життєдіяльності населення за допомогою методів, що враховують специфіку територій.

Потреба здійснення регіональної екологічної політики виникає тоді, коли в умовах диверсифікованого екологічного простору стає очевидною низька результативність уніфікованих механізмів регулювання стану довкілля.

Зміст регіональної екологічної політики розглядається в двох аспектах. Перший – це екологічна політика держави по відношенню до регіонів (державна регіональна екологічна політика), другий – екологічна політика, яка здійснюється регіонами. Перша реалізується центральними органами державної влади, друга – місцевими органами влади і самоврядування. В цьому плані особливого значення набуває розмежування повноважень між різними гілками влади у сфері природокористування і охорони навколишнього природного середовища.

Рішенням Харківської обласної ради від 27.02.2020 № 1196-VII схвалено Стратегію розвитку Харківської області на 2021-2027 роки, до якої рішенням Харківської обласної ради від 25.04.2025 № 1150 - VIII внесено зміни з урахуванням змін, внесених до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки.

З метою покращення існуючого стану навколишнього природного середовища Харківської області, впровадження природоохоронних заходів, спрямованих на запобігання забрудненню навколишнього природного середовища рішенням Харківської обласної ради від 24.12.2020 № 9-VIII затверджено комплексну Програму охорони навколишнього природного середовища Харківської області на 2021 – 2027 роки.

Департамент захисту довкілля та природокористування є структурним підрозділом Харківської обласної військової адміністрації. У межах своїх повноважень забезпечує реалізацію державної політики в галузі охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів, поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами), забезпечення екологічної безпеки на території Харківської області.

Рішенням Харківської міської ради від 02.12.2020 № 2313/20 затверджено Програму охорони навколишнього природного середовища м. Харкова на 2021 – 2030 роки (далі – Програма) (зі змінами).

Рішенням Харківської обласної ради від 25.11.2021 № 279-VIII затверджено Програму Державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря на 2021 – 2025 роки для зони «Харківська», яку розроблено на виконання пункту 20 Порядку здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14.08.2019

№ 827 «Деякі питання здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря» та погоджено Міндовкілля 27.10.2021.

Крім того, 21.10.2024 сесією Харківської міської ради ухвалено рішення про затвердження Програми державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря агломерації «Харків» на 2024-2028 роки.

В рамках реалізації цієї програми запланована низка заходів щодо модернізації мережі спостережень за станом атмосферного повітря, зокрема, створення п'яти нових пунктів для таких спостережень, придбання та введення в експлуатацію пересувної лабораторії, проектування та створення інформаційно-аналітичної системи моніторингу повітря тощо.

Реалізація програми, зокрема, дозволить здійснювати контроль та оцінювати вплив на якість атмосферного повітря заходів, спрямованих на обмеження викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря.

Директивою ЄС 2008/50/ЄС про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи передбачено складання планів поліпшення якості атмосферного повітря та короткострокових планів дій для зон та агломерацій.

На виконання Постанови Кабінету Міністрів України № 827 «Деякі питання здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря» наказами Міндовкілля від 01.08.2022 № 267 та від 01.08.2022 № 268 затверджено порядки розроблення короткострокових планів дій та планів поліпшення якості атмосферного повітря відповідно.

Згідно з діючим законодавством у разі, якщо в населеному пункті зафіксовано перевищення граничних величин забруднювальних речовин в повітрі, місцеві органи влади мають розробити плани покращення якості повітря. Та, якщо встановлено загрозу перевищення порогів небезпеки для діоксиду сірки, діоксиду азоту, озону, то сформувати короткострокові плани дій.

Відповідно до інформації Харківського регіонального центру з гідрометеорології, максимальні концентрації забруднюючих речовин (діоксид сірки, оксид вуглецю, діоксид азоту, оксид азоту, фенол, сажа, аміак, формальдегід) у 2024 році не перевищували гранично допустимий норматив, тому плани поліпшення якості атмосферного повітря та короткострокові плани дій для зони та агломерації не розроблялись.

У 2024 році продовжено роботи з реформування інституційної структури лісового та мисливського господарства. Питання реформування лісового господарства України було визначено підпунктом 3 пункту 2 Указу Президента України від 07.06.2021 № 228 «Про деякі заходи щодо збереження та відтворення лісів», Державною стратегією управління лісами України до 2035 року, затвердженою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1777-р, протоколом наради під головуванням Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала від 04.02.2022 «Про реформування лісового господарства», дорученням РНБО від 29.06.2022 № 1594/14-05/2-22 щодо протоколу № 5 засідання робочої групи з питань збереження та відтворення лісів від 28.06.2022.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 07.09.2022 №1003 «Деякі питання реформування управління лісової галузі» (далі – Постанова) замість територіальних органів Державного агентства лісових ресурсів утворено 9 міжрегіональних територіальних органів Державного агентства лісових ресурсів. Затверджено відповідні положення про міжрегіональні управління лісового та мисливського господарства, призначені керівники та затверджені штатні розписи.

Також відповідно до зазначеної постанови для забезпечення ведення лісового господарства на місцевому рівні утворено Державне спеціалізоване господарське підприємство «Ліси України» (далі – ДП «Ліси України») шляхом злиття спеціалізованих державних лісогосподарських підприємств, які належали до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів.

Реформа лісової галузі ставить за мету розвиток лісоресурсного потенціалу, підвищення екологічних стандартів та отримання економічної вигоди у вигляді сталого зростання й підвищення конкурентоздатності економіки як держави в цілому, так і лісових територій зокрема. А значить підвищення суспільного та індивідуального добробуту, майбутнього процвітання та якості життя для працівників лісового господарства. Досягнення цих цілей потребує узгоджених політичних ініціатив, ефективних управлінських рішень та довгострокових інвестицій. Саме тому здійснюється системна трансформація сфери лісогосподарювання для забезпечення нової якості ведення лісового господарства на всіх рівнях.

У 2022 році розроблено державний онлайн-магазин з продажу дров для населення «ДроваЄ», який також діяв і у 2024 році. Магазин дозволяє постійним лісокористувачам розмістити відповідну інформацію про механізм (порядок) придбання дров юридичними та фізичними особами.

Санітарні рубки. Інформація про санітарні рубки стала максимально відкритою для громадськості. З січня 2022 року всі документи, які супроводжують санітарні рубки, почали централізовано накопичуватися на офіційному сайті Державного агентства лісових ресурсів України.

КСЗІ мереж мисливської галузі. Реалізовано перший етап технічного процесу створення комплексної системи захисту інформації інформаційно-телекомунікаційної системи «Мисливець», що складається з автоматизованої інформаційної системи «Мисливець» та мережі передачі даних, шляхом доопрацювання механізмів розмежування доступу в інформаційній системі та досягнення максимальної ефективності захисту за рахунок одночасного цільового використання усіх необхідних ресурсів.

Збільшення площі лісів та відтворення лісових ландшафтів. Суттєвих результатів досягнуто у питанні визначення та збереження самосійних лісів. Для збереження самозалісених земель на підставі наданої Держгеокадастром інформації, Підприємствами на території області відповідно до чинного законодавства проводяться відповідні заходи з метою надання потенційно самозалісених земельних ділянок до їх складу, за станом на 31.12.2024 виявлено 40851 ділянку загальною площею 233144 га.

У 2022 році прийнято Закон України від 20.06.2022 № 2321-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо збереження лісів». Законом передбачено:

- визначення механізму збереження самосійних лісів з подальшим веденням лісового господарства на цих територіях;
- встановлення заборони на розорювання пасовищ і сіножатей на період до 01.01.2025 року;
- проведення інвентаризації відмінних від ріллі ділянок, які були передані з державної в комунальну власність з метою виявлення природоохоронних ділянок та вжиття заходів для їх збереження;
- спрощення процедури ведення лісового господарства для постійних лісокористувачів та власників лісів на площі менше 100 га;

- надання Кабінету Міністрів України права погоджувати зміну цільового призначення лісів на землях всіх категорій, права надавати в постійне користування ліси державної форми власності для ведення лісового господарства;
- введення заборони на використання інвазійних видів дерев при лісорозведенні;
- спрощення процедури лісорозведення;
- спрощення процедури переведення в землі лісгосподарського призначення земель приватної власності при наявності бажання власника;
- підтвердження права власності на ліси для державних та комунальних лісгосподарських підприємств на основі планово-картографічних матеріалів лісовпорядкування;
- запровадження механізму викупу державою земельних ділянок для збереження територій природно-заповідного фонду та ведення лісового господарства.

15.2. Удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища

Відповідно до внесених змін до статті 4 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» змінено порядок оприлюднення повідомлення про плановану діяльність, яка підлягає оцінці впливу на довкілля, оголошення про початок громадського обговорення звіту з оцінки впливу на довкілля, які мають бути опубліковані:

в електронній формі: на офіційному веб-сайті Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля, веб-сайтах райдержадміністрацій, відповідних органів місцевого самоврядування;

у паперовій формі: на дошках оголошень органів місцевого самоврядування (розміщуються уповноваженим органом); щонайменше у трьох публічних місцях на території, де планується відповідна діяльність, а також в адміністративно-територіальних одиницях, які можуть зазнати впливу (розміщуються безпосередньо суб'єктом господарювання), або, якщо суб'єкт господарювання вважає за необхідне, – у друкованих засобах масової інформації, які поширюються у населених пунктах, де планована діяльність здійснюватиметься та на які вона впливатиме.

Скорочено строки оприлюднення.

Змінено строки для надання уповноваженим органом умов щодо обсягу дослідження та рівня деталізації інформації з 30 до 15 робочих днів.

Внесені зміни до питання проведення громадських слухань, а саме: якщо на громадські слухання зареєстровано менше 10 осіб, вони проводяться у форматі відеоконференції.

У разі звернення громадськості щодо надання друкованої копії звіту з оцінки впливу на довкілля суб'єкт господарювання зобов'язаний виготовити та надати її своїм коштом протягом двох днів з дня отримання такого звернення.

Орган, відповідальний за оцінку впливу на довкілля, зобов'язаний проводити консультації щодо звіту з оцінки впливу на довкілля з відповідними державними органами та представниками місцевого самоврядування. Такі консультації проводяться у письмовій та/або електронній формі протягом строку громадського обговорення звіту з оцінки впливу на довкілля. У разі ненадання зауважень та пропозицій протягом визначеного строку для консультацій

вважається, що зауваження та пропозиції відсутні. Інформація, надана органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування в рамках консультацій вноситься уповноваженим органом до Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля протягом одного робочого дня після завершення строку громадського обговорення звіту з оцінки впливу на довкілля та оприлюднюється засобами Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля.

Статтею 9¹ встановлені підстави для відмови у наданні висновку з оцінки впливу на довкілля.

Загалом, зміни до Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» спрямовані на покращення процедури оцінки впливу на довкілля та підвищення рівня участі громадськості в цьому процесі.

Оцінка впливу на довкілля в умовах воєнного стану

Оцінці впливу на довкілля не підлягає діяльність, прямо не передбачена частинами другою і третьою статті 3 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля», а також планована діяльність, спрямована виключно на забезпечення оборони держави, ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, відновлювальні роботи з ліквідації наслідків збройної агресії проти України під час дії воєнного стану, відповідно до критеріїв, затверджених Кабінетом Міністрів України, зміна цільового призначення особливо цінних земель та інша діяльність, пов'язана з розміщенням Національного військового меморіального кладовища.

Громадські слухання в цей період проводяться у форматі відеоконференції про що зазначається в оголошенні про початок громадського обговорення звіту з оцінки впливу на довкілля та у звіті про громадське обговорення. У цей період оцінка впливу на довкілля планованої діяльності, що провадитиметься на територіях територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), не здійснюється, строки розгляду поданої документації зупиняються, висновки з оцінки впливу на довкілля щодо такої планованої діяльності не видаються.

За необхідності суб'єкт господарювання з власної ініціативи має право ініціювати проведення оцінки впливу на довкілля планованої діяльності на територіях територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій, але за умови, що на території територіальної громади здійснюють свої повноваження органи державної влади України та існує можливість забезпечити проведення оцінки впливу на довкілля відповідно до вимог Закону України «Про оцінку впливу на довкілля».

Постановою Кабінету Міністрів України від 19.12.2023 № 1328 «Про затвердження Порядку видачі, відмови у видачі, припинення дії дозволу на здійснення операцій з оброблення відходів» упорядковано видачу, відмову у видачі дозволу на здійснення операцій з оброблення відходів.

У 2024 році Уряд спростив процедуру отримання дозволу на здійснення операцій з оброблення відходів у рамках експериментального проекту для підприємств, які працюють з відходами, що не є небезпечними, та діяльність яких мінімально впливає на довкілля (постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.2024 № 1003 «Про реалізацію експериментального проекту щодо спрощеного порядку отримання дозволу на здійснення операцій з оброблення відходів»).

Спрощена процедура є альтернативним варіантом отримання дозволу на здійснення операцій з оброблення відходів.

Стосовно удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища:

Відповідно до статті 246 Податкового Кодексу України, ставка екологічного податку за розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах (тверді побутові відходи, будівельні відходи, безпечні промислові відходи) становить лише 5,5 гривень за тонну відходів. Таким чином, повністю відсутнє економічне стимулювання суб'єктів господарювання здійснювати якісне роздільне збирання, сортування чи відновлення тих відходів, які законодавчо дозволено розміщувати на полігонах та звалищах твердих побутових чи промислових відходів.

Наразі суб'єктам господарювання економічно набагато вигідніше не шукати шляхи екологічно безпечного управління відходами та впроваджувати у виробництво нові недешеві технології їх оброблення, відновлення та повторного використання, а просто, сплативши кілька гривень за тонну, здійснити їх захоронення на полігонах та звалищах.

Шляхи вирішення: Створення на законодавчому рівні ефективного економічного механізму зобов'язання підприємств щодо необхідності оброблення відходів. Потребує вирішення питання щодо внесення змін до Податкового Кодексу України.

У 2024 році набрав чинності Закон України № 3855-IX від 16.07.2024 «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення», яким встановлені правові та організаційні засади щодо запобігання, зменшення та контролю забруднення, що виникає в результаті провадження видів діяльності, визначених цим Законом, для забезпечення високого рівня захисту довкілля та конституційних прав на безпечне для життя і здоров'я довкілля шляхом застосування інтегрованого підходу до регулювання забруднення та впровадження найкращих доступних технологій та методів управління.

30 жовтня 2024 року набув чинності Закон України від 08.10.2024 № 3991-IX «Про основні засади державної кліматичної політики». Цей Закон визначає правові та організаційні засади державної кліматичної політики, спрямованої на забезпечення низьковуглецевого та сталого розвитку України, її екологічної, продовольчої та енергетичної безпеки, досягнення кліматичної нейтральності, забезпечення пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї, виконання міжнародних зобов'язань України у сфері зміни клімату, удосконалення національної системи інвентаризації антропогенних викидів парникових газів із джерел та поглинання поглиначами парникових газів, забезпечення функціонування національної системи моніторингу та оцінки досягнення цілей державної кліматичної політики та прогнозування у сфері зміни клімату.

Відповідні Методичні рекомендації щодо врахування кліматичного компонента в документах державного планування та під час здійснення стратегічної екологічної оцінки, затверджено наказом Міндовкілля від 31.10.2024 № 1382.

В процесі проведення роботи щодо створення нових та розширення існуючих об'єктів природно-заповідного фонду в Харківській області стикаємося із таким проблемним питанням, як відсутність бажання у власників та користувачів надавати погодження щодо включення їх земельних ділянок до об'єктів природно-заповідного фонду через обмеження в природокористуванні, які встановлені чинним законодавством, та через відсутність механізму

економічного стимулювання і будь-яких пільг у сфері оподаткування, зокрема щодо земельного та екологічного податків.

Шляхи вирішення: відповідним законопроектом внести зміни до Податкового кодексу України, в частині встановлення пільг у сфері оподаткування для власників і користувачів земельних ділянок, які віднесено до природно-заповідного фонду, прийняття якого вирішить питання зацікавленості землевласників та землекористувачів у розширенні заповідних територій.

15.3. Державний нагляд (контроль) у сфері охорони навколишнього природного середовища

За 2024 рік Державною екологічною інспекцією у Харківській області перевірено 43 об'єкти державного нагляду (контролю), з них планово – 24, позапланово – 19.

За порушення природоохоронного законодавства протягом 2024 року складено 848 протоколів, з них для розгляду у судові органи передано 15. Притягнуто до адміністративної відповідальності 838 посадових осіб та громадян на загальну суму 178,959 тис. грн, фактично стягнуто з урахуванням раніше накладених 167,263 тис. грн.

Протягом звітного періоду не було призупинено експлуатацію окремого технологічного обладнання суб'єкту господарювання, позови до судових органів для прийняття відповідних рішень не направлялись.

Загальна кількість випадків порушень по яким передано матеріали до правоохоронних органів – 5, кількість відкритих кримінальних проваджень – 0. Загальна кількість переданих матеріалів до органів прокуратури для представництва інтересів держави в судах – 12 на суму 8321,484 тис. грн. Заявлених позовів органами прокуратури – 10 на суму 7658,689 тис. грн.

Претензійно – позовна робота щодо відшкодування збитків здійснювалась Державною екологічною інспекцією у Харківській області по 53 пред'явленим претензіям на загальну суму 3696,949 тис. грн, з них стягнуто з урахуванням раніше пред'явлених 58 на суму 13680,745 тис. грн.

~~Використання державних цільових екологічних програм~~

Механізмом реалізації стратегії екологічної політики в країні є Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на 2021-2025 роки (далі – Національний план), затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.04.2021 № 443-р, який складається із заходів природоохоронного спрямування, визначає виконавців цих заходів та індикатори досягнення цілей.

Інформація про стан виконання заходів Національного плану відповідно до зазначеного розпорядження щокварталу надається до Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України.

Інформацію про стан виконання заходів Національного плану в Харківській області у 2024 році надано по заходам, визначеним ціллю 1 «Формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва», ціллю 2 «Забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України», ціллю 3 «Забезпечення інтеграції екологічної політики у процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку України», ціллю 4 «Зниження екологічних ризиків з метою мінімізації їх впливу на екосистеми,

соціально-економічний розвиток та здоров'я населення» та ціллю 5 «Удосконалення та розвиток державної системи природоохоронного управління» (лист Департаменту захисту довкілля та природокористування Харківської обласної державної адміністрації від 17.01.2025 № 04.01-17/200).

15. 5. Державна політика у сфері моніторингу навколишнього природного середовища

Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (статті 20, 22) передбачено створення державної системи моніторингу довкілля та проведення спостережень за станом навколишнього природного середовища, рівнем його забруднення. Виконання цих функцій покладено на Міндовкілля та інші центральні органи виконавчої влади, які є суб'єктами державної системи моніторингу довкілля, а також підприємства, установи та організації, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану довкілля.

В області спостереження за станом навколишнього природного середовища та рівнем його забруднення проводяться Харківським регіональним центром з гідрометеорології, Державною екологічною інспекцією в Харківській області, Державною установою «Харківський обласний лабораторний центр», Сіверсько-Донецьким басейновим управлінням водних ресурсів, Харківським регіональним центром Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України».

Спостереження за якістю атмосферного повітря проводяться:

Харківським регіональним центром з гідрометеорології проводяться спостереження за забрудненням атмосферного повітря міста Харкова на 10 стаціонарних пунктах спостереження (ПСЗ), обладнаних комплектними лабораторіями «ПОСТ-1» та «ПОСТ-2». Спостереження проводяться щоденно та цілодобово, крім святкових днів на 20 забруднюючих інгредієнтів. Також ведуться спостереження за хімічним складом атмосферних опадів та за кислотністю опадів;

Державною екологічною інспекцією в Харківській області здійснюється вибірковий відбір проб повітря на стаціонарних джерелах викидів;

Державною установою «Харківський обласний лабораторний центр» здійснюються спостереження за якістю атмосферного повітря відповідно до щорічного плану заходів зі здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду, а також позапланові спостереження в установленому законодавством порядку.

Моніторинг стану вод здійснюється:

Харківським регіональним центром з гідрометеорології проводяться спостереження гідрохімічного стану вод на постах водних об'єктів області;

Державною екологічною інспекцією в Харківській області здійснюється вибірковий відбір проб на водних об'єктах;

Сіверсько-Донецьким басейновим управлінням водних ресурсів в басейні р. Сіверський Донець на створах транскордонних ділянках водотоків; на масивах поверхневих вод, в місцях забору води для задоволення питних і господарсько-побутових потреб; для визначення хімічного стану масивів поверхневих вод;

Державною установою «Харківський обласний лабораторний центр» проводяться спостереження за джерелами постачання питної води, а також місцями відпочинку вздовж річок та водосховищ, хімічний аналіз підземних вод, які призначаються для питного споживання відповідно до щорічного плану

заходів зі здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду, а також позапланові спостереження в установленому законодавством порядку.

Моніторинг стану ґрунтів проводиться:

Харківським регіональним центром з гідрометеорології проводиться моніторинг забруднення ґрунтів сільськогосподарських земель пестицидами та важкими металами у населених пунктах області;

Державною екологічною інспекцією в Харківській області здійснюється відбір проб на промислових майданчиках області;.

Харківським регіональним центром Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України» проводяться спостереження за ґрунтами сільськогосподарського використання. Здійснюються радіологічні, агрохімічні та токсикологічні визначення, залишкова кількість пестицидів, агрохімікатів і важких металів.

Моніторинг радіаційного випромінювання.

Спостереження за радіоактивним забрудненням атмосферного повітря проводяться Харківським регіональним центром з гідрометеорології.

Узагальнена екологічна інформація про екологічний стан м. Харкова та області щомісячно оприлюднюється на вебсайті Харківської обласної державної (військової) адміністрації.

З метою координації діяльності міністерств та відомств, визначення основних принципів державної політики з питань розвитку системи моніторингу навколишнього середовища, забезпечення її функціонування на основі єдиного нормативно-методологічного забезпечення Міндовкілля передбачається реформування комплексного моніторингу довкілля.

Мета реформи – отримання достовірних і співставних даних та інформації про стан довкілля для прийняття управлінських рішень у сфері охорони навколишнього природного середовища, для оперативного реагування та запобігання надзвичайним ситуаціям техногенного та екологічного характеру. Забезпечення вільного доступу до екологічної інформації громадськості та впровадження її обміну та взаємодії з системами держав-членів ЄС.

Для забезпечення реалізації зазначеної реформи протягом 2024 року Кабінетом Міністрів України схвалені наступні постанови:

– від 07.05.2024 № 513 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2019 № 827 і від 25 червня 2020 № 614»;

– від 13.06.2024 № 684 «Деякі питання функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем»;

– від 12.07.2024 № 815 «Про інформаційну взаємодію між автоматизованими інформаційними системами органів державної влади та загальнодержавною екологічною автоматизованою інформаційно-аналітичною системою забезпечення прийняття управлінських рішень та доступу до екологічної інформації та її мережі»;

– від 23.07.2024 № 848 «Про затвердження Порядку проведення моніторингу земель і ґрунтів»;

– від 25.10.2024 № 1213 «Деякі питання інформаційних потреб управління в галузі охорони навколишнього природного середовища».

Наказом Міндовкілля від 23.12.2024 № 120 затверджено Порядок створення регіональних центрів моніторингу довкілля» (zareestrovano v Ministerstvi yustitsii Ukraini 29 sinya 2025 roku za № 156/43562).

15.6. Оцінка впливу на довкілля

Законом України «Про оцінку впливу на довкілля» (далі – Закон) встановлені правові та організаційні засади оцінки впливу на довкілля, спрямовані на запобігання шкоди довкіллю, забезпечення екологічної безпеки, охорону довкілля, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів.

Здійснення оцінки впливу на довкілля є обов'язковим у процесі прийняття рішень про провадження планованої діяльності, визначеної частинами другою і третьою статті 3 Закону. Такі суб'єкти господарювання без наявності висновку з оцінки впливу на довкілля не мають права здійснювати плановану діяльність. Законом визначено порядок проведення процедури оцінки впливу на довкілля.

Порядок передачі документації для надання висновку з оцінки впливу на довкілля, порядок проведення громадських слухань у процесі оцінки впливу на довкілля та критерії визначення планованої діяльності, яка не підлягає оцінці впливу на довкілля, затверджені постановами Кабінету Міністрів України, а саме:

- від 13.12.2017 № 1026 «Про затвердження Порядку передачі документації для надання висновку з оцінки впливу на довкілля та фінансування оцінки впливу на довкілля та Порядку ведення Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля»;

- від 13.12.2017 № 989 «Про затвердження Порядку проведення громадських слухань у процесі оцінки впливу на довкілля»;

- від 13.12.2017 № 1010 «Про затвердження критеріїв визначення планованої діяльності, яка не підлягає оцінці впливу на довкілля, та критеріїв визначення розширень і змін діяльності та об'єктів, які не підлягають оцінці впливу на довкілля».

Відповідно до вимог Закону Міндовкілля на цифровій платформі «ЕкоСистема» створено Єдиний реєстр оцінки впливу на довкілля, через який здійснюється процедура оцінки впливу на довкілля та надаються висновки з оцінки впливу на довкілля суб'єктам господарювання.

Користувачі мають право безоплатно та цілодобово користуватися ЕкоСистемою, її інформаційними та іншими ресурсами; зберігати шаблони заповнення електронних документів, фото- і відеоматеріали, створені за допомогою програмних засобів ЕкоСистеми, здійснювати взаємодію з функціональними модулями ЕкоСистеми та іншими користувачами.

Відповідно до внесених змін до статті 4 Закону повідомлення про плановану діяльність, яка підлягає оцінці впливу на довкілля, оголошення про початок громадського обговорення звіту з оцінки впливу на довкілля, інформація про висновок з оцінки впливу на довкілля та рішення про провадження планованої діяльності (із зазначенням органу, номера та дати їх прийняття) оприлюднюються шляхом розміщення на вебсайті Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля із зазначенням дати офіційного оприлюднення документа, адресної розсилки згідно з абзацом п'ятим частини десятої цієї статті, а також шляхом оприлюднення на офіційних веб-сайтах районних державних адміністрацій та на офіційних веб-сайтах і дошках оголошень органів місцевого самоврядування територіальних громад, що можуть зазнати впливу планованої діяльності.

Крім того, повідомлення про плановану діяльність, яка підлягає оцінці впливу на довкілля, оголошення про початок громадського обговорення звіту з оцінки впливу на довкілля оприлюднюються суб'єктом господарювання шляхом розміщення не менше ніж в трьох публічних місцях (зокрема, на дошках оголошень органів місцевого самоврядування, об'єктів соціально-культурного призначення, відділень поштового зв'язку, на стаціонарно обладнаних зупинках маршрутних транспортних засобів, у місцях, визначених та обладнаних органами державної влади або органами місцевого самоврядування, та інших місцях масового перебування населення) на території, де планується провадити плановану діяльність, та в усіх населених пунктах, які можуть зазнати впливу планованої діяльності, та/або опублікування в друкованих медіа, визначених суб'єктом господарювання, територія розповсюдження яких охоплює адміністративно-територіальні одиниці, які можуть зазнати впливу планованої діяльності. Суб'єкт господарювання може додатково оприлюднювати документи, зазначені у цій частині, в інший спосіб, що разом з іншими способами інформування гарантуватиме доведення інформації до відома мешканців відповідної адміністративно-територіальної одиниці, на території якої планується розміщення об'єкта, та адміністративно-територіальних одиниць, які можуть зазнати впливу планованої діяльності.

За підсумками роботи у 2024 році суб'єктам господарювання надано 14 висновків з оцінки впливу на довкілля стосовно допустимості провадження планованої діяльності на території області.

15. 7. Економічні засади природокористування

Засади формування економічного механізму природокористування в Україні регламентуються Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», а також Водним, Земельним, Лісовим кодексами України, Кодексом України про надра, Законами України «Про плату за землю», «Про рослинний світ» та «Про тваринний світ».

Економічні механізми природоохоронної діяльності

Найважливішими функціональними елементами системи управління природоохоронною діяльністю – є складові економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності. До економічного механізму природоохоронної діяльності відноситься формування та виконання доходної частини Державного та місцевих бюджетів за рахунок надходження коштів від екологічного податку, грошових стягнень за порушення вимог природоохоронного законодавства та шкоду, заподіяну довкіллю.

Стан фінансування сфери охорони навколишнього природного середовища

За 2024 рік фактичні надходження екологічних платежів до спеціального фонду місцевих бюджетів Харківської області склали 73,776 млн грн. Крім того, грошові стягнення за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті господарської та іншої діяльності склали 12,611 млн грн. Всього фактичні надходження - 86,4 млн грн, стан виконання індикативних показників – 116,4%.

За рахунок коштів державного бюджету видатки для Харківської області на природоохоронні заходи у 2024 році не здійснювались.

Відповідно до розпорядження начальника Харківської обласної військової адміністрації від 25.12.2024 № 938 В «Про внесення змін до обласного бюджету Харківської області на 2024 рік та внесення зміни до розпорядження начальника обласної військової адміністрації від 22 грудня 2023 року № 1002 В», на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 10.01.2023 № 25 «Про реалізацію експериментального проєкту щодо створення сприятливих умов для забезпечення ефективного споживання електричної енергії населенням», за рахунок коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища профінансовано захід «Утилізація відходів» в обсязі 16,362 тис. грн. (завдання заходу – утилізація ламп розжарювання, отриманих АТ «УКРПОШТА» від населення Харківської області з метою створення сприятливих умов для забезпечення ефективного споживання електричної енергії населенням).

Крім того, в 2024 році профінансовано природоохоронні заходи за рахунок бюджетів місцевого самоврядування (фондів охорони навколишнього природного середовища місцевих рад):

- облаштування притулку міського центру для утримання безпритульних тварин (КП «Центр поводження з тваринами» Харківської міської ради) – 3181, 9 тис. грн;

- придбання контейнерів для збирання твердих побутових відходів (далі – ТПВ) (КП «Комплекс з вивезення побутових відходів» Харківської міської ради) – 2794,5 тис. грн;

- придбання контейнерів для збору ТПВ (Ізюмський район, Донецька селищна ТГ) – 364,5 тис. грн;

- придбання контейнерів для збору ТПВ (Берестинський район, Берестинська міська ТГ) – 1055 тис. грн;

- придбання контейнерів для збору ТПВ (Берестинський район, Зачепилівська селищна ТГ) – 85 тис. грн;

- придбання контейнерів для збору ТПВ (Берестинський район, Сахновщинська селищна ТГ) – 22 тис. грн;

- придбання контейнерів для збору ТПВ (Лозівський район, Лозвська міська ТГ) – 500 тис. грн;

- придбання контейнерів для збору ТПВ (Лозівський район, Златопільська міська ТГ) – 96,8 тис. грн;

- придбання контейнерів для збору ТПВ (Харківський район, Дергачівська міська ТГ) – 94,9 тис. грн;

- придбання контейнерів для збору ТПВ (Харківський район, Солоницівська селищна ТГ) – 916,6 тис. грн;

- ліквідація стихійних сміттєзвалищ (Харківський район, Солоницівська селищна ТГ) – 579,885 тис. грн;

- придбання контейнерів для збору ТПВ (Чугуївський район, Чугуївська міська ТГ) – 122,8 тис. грн;

- придбання портального сміттєвозів (Чугуївський район, Слобожанська селищна ТГ) – 8400 тис. грн;

- придбання насосного обладнання (Богодухівський район, Коломацька селищна ТГ) – 155,2 тис. грн;

- виготовлення паспорту водного об'єкту (Чугуївський район, Краснокутська селищна ТГ) – 75,2 тис. грн;

- співфінансування проєкту "Реконструкція напірного каналізаційного колектору" (Ізюмський район, Балаклійська міська ТГ) – 1795,4 тис. грн;
- виготовлення паспортів водних об'єктів (Лозівський район, Біляївська сільська ТГ) – 75,2 тис. грн;
- виготовлення паспортів водних об'єктів (Лозівський район, Олексіївська сільська ТГ) – 143 тис. грн;
- придбання обладнання для комунальних каналізаційних систем (Харківський район, Люботинська міська ТГ) – 138,2 тис. грн;
- упорядкування джерела (Харківський район, Солоницівська селищна ТГ) – 199,9 тис. грн;
- заходи з озеленення (Богодухівський район, Валківська міська ТГ) – 97 тис. грн;
- заходи з озеленення (Берестинський район, Кегичівська селищна ТГ) – 56,6 тис. грн;
- заходи з озеленення (Берестинський район, Наталинська сільська ТГ) – 37,3 тис. грн.

15.8. Технічне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки

Згідно Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» державні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища є обов'язковими для виконання і визначають поняття і терміни, режим використання й охорони природних ресурсів, методи контролю за станом навколишнього природного середовища, вимоги щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища тощо.

Відповідно до статті 11 Закону України «Про стандартизацію» розрізняють (залежно від суб'єкта стандартизації, який приймає чи схвалює стандарти): національні стандарти; кодекси усталеної практики та класифікатори, прийняті чи схвалені центральним органом виконавчої влади у сфері стандартизації; каталоги та реєстри загальнодержавного застосування; стандарти, кодекси усталеної практики та технічні умови, прийняті чи схвалені іншими суб'єктами, що займаються стандартизацією.

Мета екологічної стандартизації і нормування – це встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог з охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки. Державні стандарти визначають поняття і терміни, режим використання й охорони природних ресурсів, методи контролю за станом навколишнього природного середовища, вимоги по запобіганню шкідливому впливу забрудненого навколишнього природного середовища на здоров'я людей, інші питання, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища і використанням природних ресурсів.

Значну роль у розвитку екологічної стандартизації відіграє технічний комітет стандартизації ТК 82 «Охорона довкілля», що був утворений у 1993 році з метою організації і виконання робіт з міжнародної, регіональної, національної стандартизації у сфері захисту довкілля, екологізації економіки, систем екологічного управління, екологічного маркування, відходів, повітря, ґрунтів, води, захисту від опромінення тощо. Функції секретаріату ТК 82 виконує

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління Міндовкілля.

Закон України «Про метрологію та метрологічну діяльність» відносить до сфери державного метрологічного нагляду контроль стану навколишнього природного середовища, вимірювання в цій сфері повинні виконуватися атестованими лабораторіями.

В області діють вимірювальні лабораторії, що мають свідоцтва про атестацію на проведення вимірювань складових довкілля (викиди в атмосферне повітря, поверхневих та зворотних вод, ґрунтів, відходів тощо), при Харківському регіональному центрі з гідрометеорології, Регіональному офісі водних ресурсів у Харківській області, Державній екологічній інспекції у Харківській області, Державній установі «Харківський обласний лабораторний центр», Харківській регіональній філії Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України».

Основу екологічного нормування складають:

- ГДК – гранично допустимі концентрації;
- ОБРВ – орієнтовно безпечні рівні впливу;
- ГДВ – гранично допустимі викиди (в атмосферу);
- ГДС – гранично допустимі скиди (у водні об’єкти);
- ліміти використання природних ресурсів, викидів і скидів.

Норми (ГДК і ОБРВ) є єдиними для всієї території України. Екологічні нормативи (ГДВ, ГДС) розробляють і вводять у дію державні природоохоронні органи, норми охорони здоров’я – інші уповноважені на те державні органи в межах своєї компетенції відповідно до природоохоронного законодавства.

Нормування в галузі охорони навколишнього природного середовища визначає кількісні показники, які обмежують антропогенний вплив до допустимих норм, що дає змогу механізмам саморегуляції екосистем здійснювати процес відновлення і не призводить до деградації довкілля.

15.9. Державне регулювання природокористування

До функцій регулювання природоохоронної діяльності належать: розроблення методологічного, нормативно-методичного та правового забезпечення контролю за природоохоронною діяльністю; проведення державної екологічної експертизи та використання її результатів на національному рівні; створення економічного механізму природокористування; регулювання використання природних ресурсів і запобігання забрудненню навколишнього середовища; визначення нормативів якісного стану природних ресурсів; формування та використання державних позабюджетних фондів охорони навколишнього середовища; регулювання використання ресурсів державного значення; державний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства, зокрема ядерної та радіаційної безпеки; реалізація міжнародних угод та забезпечення процесу прийняття державних рішень екологічною інформацією (організація моніторингу, впровадження інформаційних технологій, введення обліку забруднень, прогнозування).

На виконання законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» (в частині надання документів дозвільного характеру), «Про адміністративні

послуги», «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру» Департаментом захисту довкілля та природокористування Харківської обласної військової (державної) адміністрації надаються наступні документи дозвільного характеру:

- дозвіл на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення;
- висновок з оцінки впливу на довкілля;
- дозвіл на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами для об'єктів другої та третьої групи;
- переоформлення дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами для об'єктів другої та третьої групи;
- анулювання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами для об'єктів другої та третьої групи.

З набуттям чинності Закону України «Про управління відходами» від 20 червня 2022 року № 2320-IX повноваження щодо здійснення державного регулювання, а саме: видача (відмова у видачі, анулювання) дозволу на здійснення операцій з оброблення відходів, реєстрація декларацій про відходи, видача ліцензій на здійснення господарської діяльності з управління небезпечними відходами покладено на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління відходами.

В 2024 році надано один дозвіл на спеціальне використання природних ресурсів у межах території природно-заповідного фонду загальнодержавного значення – дозвіл від 29.04.2024 № 04.01-14/01 на використання природних ресурсів у межах національного природного парку «Слобожанський» відповідно до затвердженого Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України ліміту від 14.03.2024 № 532/2024.

Протягом 2024 року розглянуто розглянуто 312 документів на отримання дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами суб'єктами господарювання м. Харків та Харківської області. Видано 208 дозволів на викиди (67 – підприємства, що віднесені до II групи, та 141 – до III групи), 104 документи було направлено на доопрацювання, припинено дію 58 дозволів за відповідними заявами суб'єктів господарювання.

Також на адресу Департаменту надійшло 236 декларацій про провадження господарської діяльності щодо дозволу на викиди забруднюючих речовин.

Розглянуто 18 документів на погодження поточних індивідуальних технологічних нормативів використання питної води, з яких 8 було погоджено, 10 направлено на доопрацювання.

Постановою Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 № 556 «Деякі питання подання декларації про відходи» затверджено Порядок подання декларації про відходи та її форма. Відповідно до зазначеного Порядку подання декларацій про відходи здійснюється заявками через Єдиний державний вебпортал електронних послуг.

Протягом 2024 року суб'єктам господарювання надано 14 висновків з оцінки впливу на довкілля.

В рамках здійснення процедури стратегічної екологічної оцінки протягом року опрацьовано 30 заяв про визначення обсягу стратегічної екологічної оцінки проєктів документів державного планування, з яких 5 залишено без розгляду.

Відповідно до Національного плану управління відходами до 2030 року у 2021 році розроблено проєкт Регіонального плану управління відходами в Харківській області, який, у зв'язку з відсутністю відповідного порядку, не пройшов погодження в Міністерстві захисту довкілля та природних ресурсів України та Міністерстві розвитку громад та територій України.

Наразі Харківською обласною військовою адміністрацією у співпраці з Програмою WM4U: «Посилення управління побутовими відходами в Україні», яка реалізується Урядом Швеції, здійснюються заходи щодо підготовки нового проєкту Регіонального плану управління відходами в Харківській області, який відповідатиме стандартам і нормативам Європейського Союзу. Орієнтовний термін завершення розроблення до 27.12.2025.

У галузі лісового господарства у 2024 році прийнято:

- постанову Кабінету Міністрів України від 23.04.2024 № 454 «Деякі питання ведення лісового господарства у період дії правового режиму воєнного стану та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 724»;
- постанову Кабінету Міністрів України від 25.10.2024 № 1239 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо здійснення рубок в лісах України».

15.10. Стан та перспективи наукових досліджень у сфері охорони навколишнього природного середовища

Однією з провідних наукових організацій у системі охорони навколишнього природного середовища України є науково-дослідна установа «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем» (далі – НДУ «УкрНДІЕП»), яка підпорядкована Міністерству захисту довкілля та природних ресурсів України.

До складу НДУ «УкрНДІЕП» входять лабораторії: досліджень екологічної стійкості об'єктів довкілля та природних територій особливої охорони; проблем формування та регулювання якості вод; природоохоронних заходів в агропромисловому і паливно-енергетичному комплексах; еколого-аналітичних досліджень; оцінки впливу на довкілля, стратегічної екологічної оцінки та екологічної експертизи; міських і виробничих стічних вод; екологічно безпечного природокористування, засобів і методів моніторингу довкілля; екологічної гідрогеології та оцінювання екологічного стану територій; охорони атмосферного повітря та систем управління відходами; радіоекологічної безпеки та радіаційного моніторингу; еколого-токсикологічних досліджень антропогенного впливу на компоненти довкілля та нормування екологічно безпечного природокористування.

Серед наукових напрямків, що сформовані в установі, значного розвитку набула нормотворча діяльність. Її результати втілюються у законодавчих актах, екологічних стандартах та нормативах, які регулюють суспільні відносини щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини.

У 2024 році НДУ «УкрНДІЕП» виконано роботи за темами:

«Розроблення методик визначення вмісту небезпечних хімічних речовин у об'єктах навколишнього природного середовища»;

«Розроблення методики проведення моніторингу впливу затоплення шахт та можливості виходу високомінералізованих шахтних вод на поверхню, їх проникнення у підземні води та потрапляння до річки Сіверський Донець та Азовського моря»;

«Розроблення методичних рекомендацій зі здійснення стратегічної екологічної оцінки та післяпроектного моніторингу схем, планів та програм розвитку інфраструктури об'єднаних територіальних громад (ОТГ)»;

«Розроблення загальних методичних рекомендацій щодо змісту та порядку складання плану та звіту післяпроектного моніторингу»;

«Оновлення методологічних підходів до регулювання гранично-допустимого ЗР зі зворотними водами промислових і сільськогосподарських підприємств та населених пунктів»;

«Створення науково-методологічних передумов з оцінки, попередження та запобігання шкідливому фізичному та біологічному впливу на поверхневі водні об'єкти»;

«Підготовка Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2022 та 2023 році»;

«Розроблення інструктивно-методичних матеріалів щодо проведення перевірок дотримання суб'єктами господарювання вимог Закону України «Про регулювання господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами»;

«Розроблення методик вимірювання вмісту пріоритетних забруднюючих речовин в об'єктах довкілля та джерелах його забруднення шляхом адаптації світової, зокрема європейської, практики; їх національна стандартизація»;

«Розроблення механізму комплексної оцінки рівня забруднення навколишнього природного середовища хімічними речовинами»;

«Розроблення переліку небезпечних речовин і речовин, що становлять загрозу у випадках техногенних аварій, порядку поводження з ними в Україні»;

«Здійснення оцінки ризиків та вразливості біорізноманіття до зміни клімату»;

«Здійснення оцінки ризиків та вразливості прибережних територій до зміни клімату»;

«Розроблення Проекту організації території національного природного парку «Гомільшанські ліси», охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів»;

«Розроблення Проекту організації території національного природного парку «Пуца Радзівіла», охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів»;

«Розроблення Проекту організації території національного природного парку «Холодний Яр», охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів»;

«Розроблення Проекту організації території національного природного парку «Куяльницький», охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів»;

«Розроблення Проєкту організації території національного природного парку «Королівські Бескиди», охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів».

Науковцями Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за питанням «Перелік природоохоронних заходів і наукових досліджень щодо стану рослинного світу за 2024 рік»:

завершено виконання науково-дослідної роботи: «Розробка рекомендацій використання зеленої інфраструктури для повоєнного відновлення міст» (2023-2024 роки, № державної реєстрації 0123U100115);

розпочато реалізацію проєктів:

Ерасмус + проєкт SUNRISE – Підтримка наступного покоління українських науковців: проєкт для підвищення потенціалу університетів та покращення докторантури та аспірантури (SUNRISE – Supporting Ukraine's Next generation of scholars: a project for Raising university capacity and Improving doctoral Student Education) (2024-2027 роки);

Ерасмус + DOMANI – Розвиток екосистем мікрокредитів в Україні та Монголії для конкурентоспроможної та стійкої зеленої економіки (DOMANI – Developing Microcredentials Ecosystems in Ukraine and Mongolia for Competitive and Resilient Green Economies) (2024 – 2027 роки);

в рамках проєкту «CAPABLE project: Common Academic Practices and Abilities in Learning for Research; Uppsala Universitet» проведено онлайн-семінар на тему: «Системний аналіз задля сталого розвитку»;

спільно з Національним науковим центром «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського» у рамках виконання етапу 2024 року «Екологічні прийоми оптимізації живлення рослин на гідродefіцитних ґрунтах урболандшафтів в умовах змін клімату» програми наукових досліджень Національної аграрної академії наук України «Раціональне використання і стале управління ґрунтовими ресурсами, збереження родючості та здоров'я ґрунтів, захист їх від деградації» («Ґрунтові ресурси України: інформаційне забезпечення, раціональне використання, менеджмент, технології») опубліковано 12 статей та тез доповідей.

Науковцями Національного наукового центру «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського» проводилося ґрунтове обстеження територій, визначалися проблемні ділянки та надавалися аграріям рекомендації щодо відновлення ґрунтів із урахуванням особливостей кожної конкретної зони. Особлива увага приділялася захисту земель від водної та вітрової ерозії, що є критично важливим в умовах зміни клімату та активного використання сільськогосподарських площ.

15.11. Участь громадськості в процесі прийняття рішень з питань, що стосуються охорони навколишнього природного середовища

Участь громадськості в процесі прийняття рішень - це залучення громадян до обговорення та впливу на рішення, які приймаються органами влади. Це може відбуватися на різних рівнях, від інформування до активного партнерства, і має на меті забезпечити врахування інтересів та потреб громадськості у процесі прийняття рішень.

З метою залучення громадян до участі в управлінні державними справами, надання можливості для їх вільного доступу до інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також забезпечення гласності, відкритості та прозорості діяльності зазначених органів передбачається проведення органами виконавчої влади консультацій з громадськістю.

Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року № 996 (далі – Порядок).

Відповідно до Порядку консультації з громадськістю організовує і проводить орган виконавчої влади, який є головним розробником проєкту нормативно-правового акта або готує пропозиції щодо реалізації державної політики у відповідній сфері державного і суспільного життя.

Інформація, пов'язана з організацією та проведенням консультацій з громадськістю, оприлюднюється у спеціально створеній рубриці «Консультації з громадськістю» офіційного веб-сайту органу виконавчої влади.

Право на участь громадськості у процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля, є одним із важливих екологічних прав, спрямованих не лише на раціональне використання природних ресурсів та охорони довкілля, й розглядається як важливий механізм побудови демократичного суспільства.

З метою сприяння захисту права кожної людини нинішнього і майбутніх поколінь жити в навколишньому середовищі, сприятливому для її здоров'я та добробуту, кожна із Сторін гарантує права на доступ до інформації, на участь громадськості в процесі прийняття рішень і на доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, у відповідності до положень Орхуської Конвенції (стаття 1 Орхуської Конвенції), яка була підписана 25 червня 1998 році в датському місті Орхус.

Доступ громадськості до інформації під час проходження процедури оцінки впливу на довкілля забезпечено Законом України «Про оцінку впливу на довкілля». У процесі оцінки впливу на довкілля громадськість має право на своєчасне, адекватне та ефективне інформування. Вся інформація про плановану діяльність підприємств є відкритою. Громадськості надається можливість робити копії (фотокопії) та виписки із зазначеної документації, а також можливість ознайомлення з інформацією за місцем розміщення. Також громадяни можуть подавати будь-які свої зауваження та пропозиції без необхідності їхнього обґрунтування. Це можна зробити як письмово чи в електронному вигляді. З метою виявлення, збирання та врахування зауважень і пропозицій громадськості до планованої діяльності громадське обговорення планованої діяльності після подання звіту з оцінки впливу на довкілля проводиться у формі громадських слухань та у формі надання письмових зауважень і пропозицій (у тому числі в електронній формі). Звіт про громадське обговорення додається та є невід'ємною частиною висновку з оцінки впливу на довкілля, за звітний період проведено 14 громадських слухань у режимі відеоконференції та складено 14 Звітів про громадське обговорення.

Гласність у процесі стратегічної екологічної оцінки означає, що результати оцінки та процес її проведення мають бути відкритими та доступними для громадськості. Це забезпечує прозорість та можливість для участі громадськості в прийнятті рішень, що стосуються екологічних наслідків планів, програм та інших документів державного планування.

Відповідно до вимог Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» замовник документів державного планування здійснює інформування та забезпечує вільний доступ до інформації у процесі стратегічної екологічної оцінки; забезпечує своєчасні та ефективні можливості для участі громадськості у стратегічній екологічній оцінці проєкту документа державного планування.

Важливими етапами стратегічної екологічної оцінки є: проведення громадського обговорення та консультацій у порядку, передбаченому статтями 12 та 13 цього Закону, транскордонних консультацій у порядку, передбаченому статтею 14 Закону; врахування звіту про стратегічну екологічну оцінку, результатів громадського обговорення та консультацій.

15.12. Екологічна освіта та інформування

Екологічна освіта та інформування є потужним фактором зміни ставлення людей до природи і формування правил збалансованого існування людини і природи.

Правовий механізм доступу громадян до інформації про стан навколишнього природного середовища України регулюється Конституцією України, Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про доступ до публічної інформації», «Про звернення громадян» та іншими нормативно-правовими актами.

З метою сприяння в отриманні громадськістю екологічної інформації на сайті Харківської обласної військової адміністрації створено вебсторінку Департаменту захисту довкілля та природокористування Харківської обласної державної адміністрації, на якій розміщується актуальна інформація щодо екологічного стану м. Харкова та Харківської області, про проведення екологічних акцій, навчань, семінарів-тренінгів, круглих столів,

Щороку оприлюднюються Екологічний паспорт Харківської області та Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Харківській області.

Систематично розміщуються переліки суб'єктів господарювання, які отримали дозволи на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами об'єктів 2 і 3 груп.

З метою підвищення якості екологічної освіти в Харківському регіоні, формування екологічної компетентності учнів, здійснення ефективної співпраці та забезпечення наступності між середньою та вищою освітою Комунальним вищим навчальним закладом «Харківська академія неперервної освіти» спільно з Харківським національним університетом міського господарства імені О.М. Бекетова створено спільний освітній проєкт «Освітньо-екологічний центр «Екологічна освіта майбутнього», який об'єднав 29 закладів загальної середньої освіти. Для комунікації учасників інноваційного проєкту працюють онлайнплатформи («Beketov Open Space 2020»; «Beketov OpenAir»), онлайн-ресурс для консультаційних онлайн-заходів і наукової підтримки обдарованих учнів з питань виконання досліджень і створення екологічних проєктів у межах олімпіади з екології («Наука та Школа»).

Для розв'язання проблеми формування екологічної компетентності учнів Харківського регіону (екологія у шкільній програмі не представлена як окремий предмет, але олімпіада з екології передбачена відповідним Положенням), спільно з науково-педагогічними працівниками Харківського національного

університету міського господарства імені О.М. Бекетова проведено 10 навчальних занять відбірково-тренувальних зборів для учнів Харківської області з підготовки до Всеукраїнської учнівської олімпіади з екології, у яких взяли участь 16 здобувачів освіти.

У закладах освіти області проводиться просвітницька робота, спрямована на формування в учнівської молоді екологічної культури, підвищення екологічної свідомості, популяризації територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

З метою формування екологічної культури особистості, набуття навичок і досвіду розв'язання екологічних проблем, залучення учнів до практичної природоохоронної роботи Комунальним закладом «Харківський обласний Палац дитячої та юнацької творчості» у 2024 році проведено:

- обласний етап Всеукраїнського конкурсу «Парки – легені міст і сіл»;
- свято весни та творчості «АртВесна – 2024»;
- флешмоб «Вишиваємо Перемогу» до Всесвітнього дня вишиванки;
- майстер-класи педагогів еколого-натуралістичного відділу за темами: «Вітаміни саду на столі», «Лікування зеленою лісовою аптекою», «Увага! Отруйні рослини», «Екскурсія до річки Лопань»;
- обласну акцію в межах Всеукраїнської акції «День натураліста»;
- обласний етап Всеукраїнського конкурсу внутрішнього озеленення закладів освіти «Галерея кімнатних рослин»;
- обласні заочні етапи Всеукраїнських конкурсів «Новорічна композиція» та «Український сувенір»;
- обласний етап Всеукраїнського конкурсу робіт юних фотоаматорів «Моя країна – Україна!».

Комунальним закладом «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради у 2024 році проведено:

- фотовиставку до Дня Соборності України: «Україна – це ми!»;
- перший тур 49 обласної олімпіади юних геологів Харківщини;
- обласний Марафон краєзнавчих кросвордів «Пізнай свою країну»;
- етап Марафону краєзнавчих кросвордів за темою: «День Землі»;
- акцію учнівської молоді «Незалежність України очима юних краєзнавців», присвячену Дню Незалежності України за напрямками: «Незалежність України у фотографіях і малюнках», «Вірші та есе про свободу та незалежність України», «Незламна Харківщина» (конкурс плакатів).

Проведено обласний етап Всеукраїнської краєзнавчої експедиції учнівської молоді «Моя Батьківщина – Україна» та обласну краєзнавчу акцію учнівської молоді «Топоніми рідного краю: актуальні зміни».

НПП «Гомільшанські ліси» проведено 11 еколого – просвітницьких лекцій зі школярами та студентами, дві презентації: «Збережемо первоцвіти разом», та «Важливість мертвої деревини у природі» і п'ять інтернет вікторин у соціальних мережах парку.

НПП «Слобожанський» впродовж року проведено 110 еколого-освітніх заходів, в тому числі:

- до Всесвітнього дня снігу проведено онлайн-урок «Всесвітній день снігу»;
- в рамках Великого зимового обліку птахів організовано та проведено онлайн-зустріч «Все про місцевих птахів»;
- до Всесвітнього дня екологічної освіти відбувся круглий стіл «Роль НПП «Слобожанський» у формуванні екологічної свідомості у здобувачів освіти Краснокутської громади»;

- в рамках відзначення Всесвітнього дня водно-болотних угідь проведено еколого-освітню акцію «Скарби боліт»;
- в рамках Всеукраїнської екологічної акції «Первоцвіт» – еколого-освітню акцію «Збережемо первоцвіти»;
- до Дня довкілля та Міжнародного дня Матері-Землі проведено прибирання «Алеї захисників України»;
- до Всесвітнього дня мігруючих птахів майстер-клас «Пташок виготовляємо – весну закликаємо»;
- до Міжнародного дня біологічного різноманіття розроблено онлайн-гру «Загадку розгадай, світ навколо пізнай», проведено еколого-освітній захід «Червона книга України: що потрібно знати кожному» та прочитано 2 лекції «Збереження біорізноманіття»;
- до Дня захисту дітей організовано еколого-освітній захід, в рамках якого діяла книжкова виставка, проводилися майстер-класи та екологічні заняття з вихованцями, проведено велотур «Велосипедний спорт для міцного здоров'я» та щорічну літню експедиційну школу «Ми-друзі природи»;
- до Міжнародної ночі кажанів проведено екологічні квести «Слобожанські кажани»;
- в рамках проекту «Школа екологічного волонтерства» за підтримки Green Art Tour ГО Посольства Республіки Словенія в Україні проведено дводенний захід «Школа природо охоронника»;
- до Всесвітнього дня туризму проведено два туристичних зльоти «Веселі змагання юних туристів» та «Разом до перемоги», а також проведено фото тур «Перлини Слобожанщини в осінніх фарбах» і організовано виставку фотографій в сільській бібліотеці села Мурафа;
- до Всесвітнього дня рециклінгу проведено ряд заходів, тематичні лекції та майстер класи; в ході щорічної операції «Ялинка», проведено презентацію «Не рубай ялинку» та майстер класи «Альтернативна ялинка»; оформлено зимову фото зону, на локації проведено розважальні заходи «Миколай іде до нас», «В гостях у зимової казки».

З метою більш якісного інформування населення і відвідувачів про діяльність Парку, анонсування запланованих заходів та подій працює офіційний сайт НПП «Слобожанський» за адресою <http://slobozhanskyi.in.ua/>.

НПП «Дворічанський» у зв'язку з триваючими бойовими діями на території Харківської області, зокрема на території парку, проведення природоохоронної, просвітницької та рекреаційної діяльності у звичному форматі є тимчасово неможливим.

Еколого-освітня діяльність протягом 2024 року майже не проводилась, так як працівники відповідного структурного підрозділу були переведені на простій через окупацію та активні бойові дії. Але, не зважаючи на це, за звітний період було проведено ряд онлайн-лекцій, семінарів та зустрічей з учнями шкіл м. Харків на яких було обговорено наступні теми: «Збережемо первоцвіти!», «Проти палу сухої трави та листя», «Збережи ялинку», «Годівничка»; захід присвячений до 15-річчя НПП «Дворічанський» та заходи з нагоди Всесвітнього дня довкілля, Дня птахів і Дня Землі.

Протягом року здійснювалась активна підтримка і оновлення інформації на сайтах і сторінці в соціальній мережі Facebook, де висвітлювалась діяльність парку та відбувалось інформування населення щодо актуальних новин та заходів на екологічну тематику.

Було розроблено і надруковано роздаткові матеріали у вигляді інформаційних брошур та наліпок для підвищення рівня екологічної свідомості серед населення щодо актуальних новин та заходів на екологічну тематику. Водночас триває інформаційно-роз'яснювальна робота в онлайн-просторі: ведеться оновлення офіційних інтернет-ресурсів парку, створюються віртуальні матеріали про природну спадщину території.

Протягом року ОКЗ «ХОМЦТ» проведено низьку екскурсійних заходів, які спрямовані на популяризацію туристичного відпочинку на території об'єктів природно-заповідного фонду області, серед яких: квест-екскурсії до Старомерчанського садово-паркового комплексу за назвою «Легенди старого палацу» та садиби Наталівка для внутрішньо переміщених осіб з харківського району та для підопічних ГО «Харківська обласна організація ветеранів України (об'єднання)»; віртуальна екскурсія-прогулянка міським садом імені Т.Г. Шевченка за назвою: «У бронзі та камені» для людей поважного віку в межах соціального проєкту «Відкрита долоня».

15.13. Міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища

Впродовж 2024 року відбувалось підписання угод, меморандумів Харківської обласної військової адміністрації, органів місцевого самоврядування Харківської області з міжнародними організаціями, адміністративно - територіальними одиницями іноземних держав з метою налагодження співробітництва у сфері охорони довкілля.

Всього було підписано 3 документа, зокрема укладено:

1. Спільну декларацію про наміри між Вільною землею Саксонія (Федеративна Республіка Німеччина) та Харківською обласною військовою адміністрацією. Сфера дії – економічна, інвестиційна, науково – технічна, культурна, захист навколишнього середовища. Дата підписання: 27.03.2024.

2. Меморандум про співробітництво між Харківською обласною державною (військовою) адміністрацією та Двосторонньою торговою палатою Румунія-Україна. Сфера дії – розвиток виробничого, інвестиційного та інших видів економічного співробітництва, охорона навколишнього середовища, розробка спільного проєкту зі створення підземної школи у Харкові. Дата підписання: 14.10.2024.

3. Меморандум про співпрацю між Харківською областю (Україна) та штатом Огайо (Сполученні Штати Америки). Сфера дії – енергогенерація, сільськогосподарське машинобудівне обладнання та інновації, розвиток інфраструктури Харківської області, налагодження співпраці у приватному секторі між галузевими партнерами, компаніями, розташованими в Харківській області та штаті Огайо, дослідження, розробки, сталі агропромислові технології у приватному секторі. Одним із пріоритетних напрямів співпраці є стала біоекономіка. Дата підписання: 07.11.2024.

Налагоджена співпраця з міжнародними організаціями і фондами щодо запровадження програм (проєктів) технічної допомоги у сфері охорони довкілля.

У 2024 році запроваджувались проєкти міжнародної технічної допомоги:

Проект Угода Мерів - Схід

Мереф'янська міська рада з 2016 року є підписантом загальноєвропейської ініціативи «Угода Мерів». Громада взяла на себе добровільні зобов'язання до 2030 року зменшити викиди CO₂ на території Мереф'янської громади щонайменше на 30 %, сприяючи, таким чином, розвитку екологічно орієнтованої економіки та підвищенню якості життя. Партнер з розвитку: Уряд Швейцарської Конфедерації через Швейцарську агенцію з розвитку та співробітництва Міністерства закордонних справ Швейцарії (ШАРС/SDC).

Виконавець: Міжнародний консорціум організацій, на чолі з Енерджі Сіті; національний партнер – Асоціація енергоефективні міста України.

У рамках проекту спеціалісти Мереф'янської міської ради отримували інституційну підтримку від експертів у вигляді тренінгів та семінарів.

У 2024 році Молодіжна Рада провела заходи в межах Європейського тижня сталої енергії на території Мереф'янської міської територіальної громади.

Строк реалізації проекту: 12.09.2018 - 2024.

Проект «Покращення якості надання комунальних послуг, робіт з поводження з твердими побутовими відходами та аварійного ремонту мереж у Златопільській міській територіальній громаді»

Партнер з розвитку: Уряд Королівства Норвегія через Міністерство закордонних справ Норвегії; Північна екологічна фінансова корпорація (НЕФКО) в якості розпорядника Фонду «Фонд «Північна ініціатива гуманітарної підтримки та енергоефективності (Україна)».

У рамках проекту у 2024 році було придбано для комунальних підприємств Златопільської громади телескопічний навантажувач, міні-екскаватор, поворотний екскаватор та 40 металевих багатосекційних контейнерів для роздільного збору сміття. Вся техніка має екологічний стандарт шкідливих викидів двигуна та відповідає стандарту Євро 5.

Отримана допомога покращила роботу міських комунальних служб і, відповідно, сприяла вирішенню екологічних питань міста Златопіль.

Загальна сума допомоги: 367,97 тис євро.

Строк реалізації проекту: 22.08.2023 - 31.08.2025.

Проект «Просування енергоефективності та імплементації Директиви ЄС про енергоефективність в Україні»

Метою проекту є поліпшення використання рамок умов з підтримки енергоефективності в Україні, в тому числі:

1. Впровадження енергетичного менеджменту у громадах-партнерах.
2. Включення енергоефективних заходів у процедури технічного обслуговування і догляду громадських споруд.
3. Зниження використання енергетичних ресурсів та викидів парникових газів у атмосферу.

Партнер з розвитку: Уряд Федеративної Республіки Німеччина через Федеральне Міністерство економічного співробітництва та розвитку Німеччини (BMZ) та Уряд Швейцарської Конфедерації через Державний секретаріат з економічних питань Швейцарської Конфедерації (SECO).

Виконавець: Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ).

У рамках проекту Чугуївською міською радою було отримано грант на оснащення котелень, каналізаційних насосних станцій, водонасосних станцій та очисних споруд частотними перетворювачами. У 2024 році громадою отримано

6 шаф керування димососами, 7 шаф керування вентиляторами, 10 шаф керування насосами.

Загальна сума допомоги: 5 670,00 тис. грн.

Строк реалізації проєкту: 01.07.2020 - 30.06.2025.

Проект «Горизонт Європа «Україна на шляху до вуглецевої нейтральності»

Проект має на меті подолати прогалини в знаннях і досвіді українських міст, щоб допомогти їм досягти кліматичної нейтральності до 2050 року. Це передбачає стратегічну співпрацю між партнерами-експертами з ЄС та українськими стейкхолдерами задля розробки комплексних зелених стратегій і посилення місцевого потенціалу. Партнер з розвитку: Європейське виконавче агентство з питань клімату, інфраструктури та навколишнього середовища (CINEA), Європейський Союз.

Виконавець: Технічний університет Дрездена (Федеративна Республіка Німеччина).

У рамках проєкту Харківським національним університетом міського господарства імені О. М. Бекетова було здійснено заходи:

- взято участь у стартовій зустрічі проєкту в м. Дрезден, Німеччина;
- розроблено концепцію та структури, запуск онлайн-платформи проєкту;
- визначено ключові сектори для досягнення кліматичної нейтральності;
- взято участь у оцінці та ранжуванні стандартів у сферах енергетики, сталої мобільності;
- взято участь у воркшопі синергії з містами Місії;
- взято участь у розробці концепції інтерактивної мапи в рамках платформи проєкту, збір даних;
- розроблено попередній перелік кліматичних індикаторів для оцінки рівня кліматичної нейтральності та результативності впровадження пілотних проєктів.

Загальна сума допомоги: 961,00 тис.грн

Строк реалізації проєкту: 2024 – 2025.

Проект «Горизонт Європа «Геноміка біорізноманіття Європи / Biodiversity genomics Europe»

Мета проєкту – прискорити використання геномної науки для покращення розуміння біорізноманіття, моніторингу змін біорізноманіття та керівництва заходами для подолання його зниження. Партнер з розвитку: Європейський Союз.

Кошторисна вартість проєкту: 72,99 тис. євро.

У рамках проєкту Харківським національним університетом імені В.Н. Каразіна:

- отримано приблизно 6 тисяч ДНК баркодів представників Української фауни, відібрані зразки запилювачів (30 повторів), зібрано для докладного вивчення геноміки 80 зразків комах, 40 зразків середовищної ДНК;
- проведено заходи з десимінації знань, тренінги для громадянських науковців та молодих вчених.

Загальна сума допомоги: 24,64 тис. євро

Строк реалізації проєкту: 2022 – 2026.

Проект Фонду «Партнерство за сильну Україну»

Мета проєкту - підтримка довгострокового сталого розвитку громад, які постраждали від війни в Україні, запобігання подальшій ескалації воєнних дій,

підвищення стійкості громад та допомога у підготовці умов до соціальної, економічної та політичної стійкості. Партнер з розвитку: «Фонд «Партнерство за сильну Україну» (ФПСУ)/Кімонікс Інтернешнл Інк».

У рамках проєкту Ізюмською міською військовою адміністрацією для громади отримано будівельні матеріали, інструменти та металеві контейнери для збору побутового сміття та бункерів для великогабаритного сміття.

Отримана допомога покращила роботу міських комунальних служб і, відповідно, сприяла вирішенню екологічних питань міста Ізюм.

Загальна сума допомоги: 3 977,58 тис. грн.

Строк реалізації проєкту: 07.12.2021 – 28.02.2025.

Проект «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність (DOBRE)»

Мета проєкту: посилення ефективності органів місцевого самоврядування і реагування на пріоритети громадян через розвиток територіальних громад. Партнер з розвитку: Агентство США з міжнародного розвитку (USAID).

У рамках проєкту Мереф'янською міською радою було отримано у 2024 році сміттевоз із заднім завантаженням 10-12 м³ на шасі 4x2 із дизельним двигуном 160 кВт (Iveco ML120).

Отримана допомога покращила роботу міських комунальних служб і, відповідно, сприяла вирішенню екологічних питань міста Мерефа.

Загальна сума допомоги: 8 607,2 тис. грн.

Строк реалізації проєкту: 08.06.2016 – 30.09.2025.

ВИСНОВКИ

З початку агресії Російської Федерації проти України і дотепер Харківська область щодня потерпає від ворожих обстрілів. За час війни природним ресурсам області спричинено величезні збитки.

Внаслідок бойових дій пошкоджуються всі природні ресурси: землі від забруднення та засмічення різного виду відходами, атмосферне повітря – від щоденних викидів внаслідок вибухів та пожеж, водні об'єкти, лісові ресурси, тваринний світ, природно-заповідний фонд – від ворожої техніки, забруднення та навмисного знищення.

Ситуація з управління відходами в Харківській області є вкрай складною та має тенденцію до погіршення. Це вимагає негайного коригування Регіонального плану управління відходами, з урахуванням європейських директив та стандартів. Зокрема, необхідно поділити область на кластери, визначивши раціональні та економічно обґрунтовані місця для підприємств з обробки та видалення побутових відходів, а також сміттесортувальних пунктів. Важливо також визначити відповідні технології та потужності таких об'єктів та налагодити міжмуніципальну взаємодію.

Очевидно, що для реалізації ефективної схеми управління відходами в регіоні критично важливим є залучення донорських коштів. Заходи, вжиті "власними фінансовими силами", матимуть лише локальний ефект і не зможуть змінити загальну ситуацію в області. Основним напрямком роботи у цій сфері буде коригування Регіонального плану управління відходами та розробка інвестиційного проєкту з обробки та видалення твердих побутових відходів у Харківській області.

Позитивним моментом є те, що комунальне підприємство "Муніципальна компанія поводження з відходами" майже завершило будівництво Комплексу з переробки твердих побутових відходів із системою збору полігонного газу та виробництва електричної енергії в м. Дергачі. Готовність об'єкту становить 97 %. Вже введено в експлуатацію дві карти полігону захоронення ТПВ із системою збору та очистки фільтрату, а також систему збору та утилізації полігонного газу.

Цей проєкт, реалізований у рамках співпраці з Міжнародним Банком реконструкції та розвитку, є важливим кроком до покращення екологічної ситуації в регіоні.

За даними спостережень Харківського регіонального центру з гідрометеорології у 2024 року на 10 стаціонарних пунктах спостереження (ПСЗ), обладнаних комплектними лабораторіями «ПОСТ-1» та «ПОСТ-2», рівень забруднення повітря в місті Харкові за індексом забруднення атмосфери (ІЗА₅) становив 3,21 (у минулому році - 2,89) та характеризувався, як низький.

Найбільш забрудненим районом міста Харкова виявився район Павлового поля (ПСЗ № 9, вул. 23 Серпня, 34) – 3,28, далі:

- район Іванівки (ПСЗ № 13, вул. Г'онти, 4) з індексом забруднення 3,21;
- район Холодної гори (ПСЗ № 16, вул. Холодногірська, 4) – 3,17;
- район пр. Байрона (ПСЗ № 18, просп. Байрона, 3) – 3,1;
- район Сокільників (ПСЗ № 17, ріг вул. Дерев'янка і Харківське шосе) – 2,75;
- територія 15 міської лікарні (ПСЗ № 24, вул. Академіка Павлова, 46) – 2,65;
- Центральний район (ПСЗ № 11, пров. Закарпатський, 6) – 2,5;

- район Салтівського житлового масиву (ПСЗ № 12, вул. Гвардійців Широнінців, 44 В) – 2,33;
- район Салтівського шосе, 120 (ПСЗ № 19) – 2,22.

Найменш забруднений район Баварії (ПСЗ № 21, вул. 28-ї Гвардійської Бригади, 53) з індексом 1,76.

Аналізуючи матеріали спостережень за станом атмосферного повітря міста Харків за 5 останніх років (за виключенням 2022 року) відзначається тенденція погіршення по діоксиду сірки, аміаку, оксиду азоту, кадмію, залізу, міді, нікелю та цинку.

Намітилась незначна тенденція покращення якості атмосферного повітря по пилу, оксиду вуглецю, мангану, свинцю та хрому.

Не змінився рівень забруднення по діоксиду азоту, фенолу, сірководню, формальдегіду та сажі.

За результатами проведеного моніторингу фахівцями ДУ «Харківський обласний центр контролю та профілактики хвороб» Міністерства охорони здоров'я України на території житлової забудови в зоні впливу автотранспортних магістралей встановлено перевищення гранично допустимих концентрацій (ГДК) забруднюючих речовин у 6,5 % досліджених проб атмосферного повітря (всього досліджено 12018 проб). Перевищення виявлені за вмістом пилу, ангідриду сірчастого, азоту діоксиду, вуглецю оксиду, формальдегіду. Кратність перевищень ГДК склала до 1,5 разів. найбільша частка проб з перевищенням зареєстрована в Ізюмському (14 %), Чугуївському (8,8 %), Берестинському (8,3 %), Богодухівському (6,3 %) районах та в м. Харків (4,1 %).

В місцях відпочинку населення та на межі санітарно-захисних зон підприємств перевищення ГДК забруднюючих речовин в атмосферному повітрі не виявлені.

Рівень розрахованого коефіцієнта не канцерогенної небезпеки становить менше одиниці (пилу – 0,93, діоксиду азоту – 0,75, формальдегіду – 0,67), що вказує на допустимий рівень концентрації пилу, діоксиду азоту та формальдегіду в атмосферному повітрі м. Харків.

У порівнянні з 2023 роком рівень ризику розвитку неканцерогенних ефектів для здоров'я населення від хімічного забруднення атмосферного повітря підвищився з допустимого до насторожуючого за рахунок збільшення коефіцієнта неканцерогенної безпеки пилу з 0,53 до 0,93, що, ймовірно, пов'язано з пиловими бурями у 2024 році.

У рейтингу комплексних індексів забруднення атмосферного повітря міст України, який складається за результатами спостережень гідрометеорологічних організацій у 35 містах України, у 2024 році Харків посів 29 місце (у 2023 році – 32).

За даними Харківського регіонального центру з гідрометеорології у період з 3 по 20 лютого 2024 року на притоках р. Сіверський Донець у межах Харківської області розпочався невеликий тало-дощовий паводок. Суттєвих змін в водному режимі річок не відбулося, протягом місяця продовжувався його повільний спад. Максимальні рівні води р. Сіверський Донець та її притоків у весняний період 2024р. були декілька нижчими за середні багаторічні значення і коливалися в межах 65-95%.

За даними досліджень Регіональним офісом водних ресурсів у Харківській області масивів поверхневих вод в межах області у 2024 році зафіксовано незначні перевищення екологічних нормативів якості по пріоритетним та басейновим специфічним показникам. Значення пріоритетних показників в значній мірі знаходяться за межею визначень. Одночасно спостерігається перевищення нормативних значень по басейновим специфічним речовинам за рибогосподарськими нормативами по марганцю та цинку, що має систематичний характер (концентрації знаходяться в межах багаторічних значень).

Також спостерігалось перевищень за специфічними басейновими показниками за рибогосподарськими показниками.

За даними досліджень масивів поверхневих вод в межах Харківської області Регіональним офісом водних ресурсів у Харківській області зафіксовано незначні перевищення екологічних нормативів якості по пріоритетним та басейновим специфічним показникам. Значення пріоритетних показників в значній мірі знаходяться за межею визначень. Одночасно спостерігається перевищення нормативних значень по басейновим специфічним речовинам за рибогосподарськими нормативами по марганцю та цинку, що має систематичний характер (концентрації знаходяться в межах багаторічних значень).

За результатами досліджень в рамках державного моніторингу поверхневих вод за 2024 рік у районі поверхневого питного водозабору з р. Сіверський Донець КП «Харківводоканал» концентрації фізико-хімічних показників та металів не перевищувала «Гігієнічних норм якості води водних об'єктів для задоволення питних, господарсько-побутових та інших потреб населення» (наказ МОЗ № 721 від 02.05.2022). Середньорічна концентрація органічних та біогенних сполук у районі поверхневого питного водозабору з р. Сіверський Донець КП «Харківводоканал» була в межах: ХСК – 21,0 мгО/дм³, БСК5 – 2,51 мгО/дм³, нітроген загальний – 0,66 мг/дм³, фосфор загальний – 0,15 мг/дм³, сухий залишок – 560,0 мг/дм³.

Враховуючи безпекову ситуацію неможливо здійснити в повному обсязі моніторинг стану поверхневих вод та реалізувати природоохоронні заходи, тобто, ситуація на окупованих територіях має неконтрольовані негативні тенденції.

Що стосується питання відновлення біорізноманіття водних живих ресурсів (ВЖР) у водних екосистемах області, поновлення стратегічних рибних запасів області, зазначаємо, що після відбудови дамб та відновлення необхідного об'єму води у водоймах необхідно провести аналіз якісного складу водних об'єктів з подальшим вирішенням питання щодо вилову ВЖР по кожному водному об'єкту окремо; здійснити внесення (вселення) ВЖР та розглянути питання заборони вилову ВЖР на декілька років для відновлення популяції; облаштувати штучні нерестовища, відновити транспортні артерії (мости) у тому числі з метою доступу до водойм.

Залишається проблемним питання забруднення лісових земель вибухо-небезпечними матеріалами. Ліси є найбільш складним об'єктом для розмінування. Так, площа лісових насаджень регіону, що потребують розмінування складає понад 180 тис. га.

Проведення розмінування території Харківської області дасть можливість безпечно та без перешкод здійснювати заходи інспекційного реагування, фіксування подій та збитків завданих державі збройною агресією Російської Федерації.

У сфері заповідної справи першочерговим завданням є проведення інвентаризації територій та об'єктів природно-заповідного фонду за участю фахівців провідних наукових установ регіону з метою встановлення їх актуальної цінності та розміру збитків.

Зазначені проблемні питання виникли через активні бойові дії та завдають величезної шкоди всім природним екосистемам: пожежі та викиди продуктів згоряння, руйнування дамб (гребель), берегів, спуски води, пожежі лісових масивів та зелених насаджень, знесення та пошкодження дерев до ступеня припинення росту, забруднення ґрунтів, псування та нищення ріллі, засмічення земельних ресурсів будівельними відходами внаслідок руйнацій.

Отже, основною проблемою є продовження активних бойових дій в окремих районах області та головною умовою відновлення та сталого розвитку регіону є їх припинення.